

די יואן

והוא

ספר כולל כל שירי אביר המשוררים
יהודה בן שמואל הלוי

יוצאים לאור

באספה אחת על פי כתבי יד וספרים נדפסים

עם הגהות וכאורים ועם מבוא

מאת

חיים בראדי

ואחות חכמים אנשי שם העוררים על ידו.

ספר ראשון:

שירי חול.

(הערות. חוברת א').

ברלין תרנ"ט.

ברפוס צבי הירש ב"ר יצחק אייזעקאווסקי.

ספרים

היוצאים לאור בפעם הראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ"ה)

בהשגחת ראשי החברה:

אברהם ברלינער נברלין,
בנימין זאב באכער נבוראפעסט,
מרדכי בראנן נברעסלא,
דוד גינסבורג נפעטרסבורג,
שלמה היים האלבערשטאם נביליץ,
אברהם אליהו הרבכי נפעטרסבורג,
מרדכי יאסמראוו נפילאדעלפיא,
שמואל צבי מרגליות נפירינצי,
צדוק כהן נפאריס,
דוד סימאנסען נקאפענהאנען.

שנת מ"ו (תרנ"ט).

Dîwân Jehuda ha-Levi's.

BERLIN 1899.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins MKIZE NIRDAMIM.

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei J. Kauffmann

Frankfurta . M.

זכרון

לנשמת חברנו ואחד מראשי חברתנו

החכם נודע לשם לתהלה ולתפארת

מהור"ד רוד קויפמאנן ז"ל

לובר עולם יהיה צדיק

חברת "מקיצי נרדמים".

הַעֲרוֹת.

[ב] = הערות הרה"ח רב"ז באכר; ע = הערות הרה"ח רא"א עהרליך; ק =
הערות הרה"ח ר"ד קויפמאן; ש"י = הערות הרה"ח ר' שאול בן עכדאללה
יוסף בהונקונג].

א.

כ"י"א ח"א, א'; כ"י"ב ח"א, ה'; גרפס ע"י הרשד"ל בס' אבני נזר

לרמח"ל ח"ג צד 1 משקל השיר הוא הנקרא בל"ע (ג'ג').
שורה 1—2: ערה"כ תהלים קכ"ז א', איוב ה' כ"א; לבכות
(שורה 2) נמצא בר"ה א' כ"ח ט'. והעיר רשד"ל: "פיות ולבכות הם
כאן לשון רבים במקום יחיד, וזה מצוי מאד במשורר הזה ובחבריו".
וכלל זה נקוט בידך! וע"ד כונת הבית כ' רשד"ל: "זה כביר לא היתה
לי שמחה עד אשר ראיתי אותך ואת מעלותיך ושמחתי, ונבה לכבי
בך". פ"ז, נקדתי בן עדה"כ משלי ה' ד', ורשד"ל מנקד פ"ז
עדה"כ שפטים ג' ט"ז.

שורה 3—6: החרווים נקרו בפי מאליהם ורעיוני לא קראו למו,
ולא די כי לא נמנעו מבא ברסן משקלי שירי, כאשר הסבן הסבינו
לעשות עד כה, אבל עוד מהרו לבא מעצמם בשמעם את שמך. וכן רצה
להגיה ולקרות "לי נמנעו" (שורה 5) ולפ"ו יאמר המליץ, כי משקלי
השיר, אשר נמנעו לבוא בכפל רסנו אם הוא יקראם, כלם באו ועשו
וסרו למשמעתו כאשר שמעו שם ר' יוסף בן ברוך כאלו יעופו לכבודו.
ואני את הנ"ל כתבתי. נקרה בפי נקרו, כ"ה בכ"י בדין גל"ה, ורשד"ל
מניה וגורם: נקרו בפי נקרא עפה"כ שמואל ב' א' ו'. נמנעו כמו
במדבר כ"ב ט"ז, וְבָאוּ, קהלת ה' י'.

¹ הרוצה לדעת יותר ע"ד המשקל יעיין בספרי Studien zu den Dichtungen Jehuda ha-Levi's (ברלין תרנ"ז) וימצא את מבוקשו.

שורה 7—8: ואחרי כי החרוים באים מאליהם ועוד טרם נקראים הם עונים ומספרים שבחידך. זה אות כי לא פי המהלל אותך (עדה"כ משלי כ"ז ב'). כי אם קול חסדיך הרבים הוא המדבר מתוך גרוני. ורשד"ל מעיר עה"כ ירמ"י ל"ו י"ח. חסדיך, נ"א: אהביך.

שורה 9—10: עדה"כ תהלים נ"ה ז' ועיין משלי כ"ג ה'; ראה גם דברים כ"ח מ"ט, משלי ל' י"ט. אל שמו הוא נוסח כתוב על הגליון, ובכ"י: על שמו.

שורה 12: עֲנֵפְהֶם, בכ"י ענפיהם, והוא נגד המשקל, ותקנתי עפה"כ יחוקאל ל"ו ו' וכן תקן רשד"ל ולא העיר מאומה.

שורה 13—14: ידעתי גם ידעתי, כי כנדולתך כן ענותנותך, וכל חפץ לכך הוא להסתיר את יקרת נפשך ומעלותיך מעיני כל חי. אך החפץ הזה לא יצלח בידך, ואם תחבא אל הכלים, הנה זכר רב טובך הוא כנס על הגבעה ונראה עד למרחוק. בראש כל הר, נ"א: ברום כל הר, ובחרתי בנוסחא הראשונה, יען כי לפי דעתי המשורר כָּנֵן לישעיה ל' י"ו.

שורה 15: תמרות, קרי: תימרות; ראה מנחת שי ליואל ג' ג'.

שורה 19—20: כנראה כתב ר"יה את השיר הזה לכבוד בן ברון בבואו אל מקומו של המשורר או לבקרהו בביתו, ולכן יאמר, כי נחפזו החרוים לצאת, כי רק זה עתה ראו כי בא יבא האורח הנכבד, ויאמרו למהר לצאת לקראתו ולקבל את פניו.

ב.

כ"י א ח"א ב'; כ"י ב ח"א ס"ח; בכ"י צד 78; הרכבי ח"א צד 111.

משקל השיר הוא הנקרא שִׁיבִיעַ.

שורה 1: עדה"כ מלאכי א' ו'.

שורה 2: מקראי, ישעיה מ"ח י"ב.

שורה 3—4: חבר שמו נקרא. אולם הוא אין לו חבר עלי תבל ארצה, כי הוא "יחיד הדור ומפלאו". והעיר ק "אלה הם שמות הכבוד והתהלה בפי הערביים, והמשורר העתיקם ללשון הקדש". ראה בשיש לדוקם צד 93.

שורה 5—8: בהולדו נראה עליו כבוד החן, ומאז ועד עתה לא יסף לְהִרְאֶה עוד (עדה"כ שפטים י"ג כ"א) ולתת מהודו על איש, עד כי העלה הוא בדים, ר"ל הוליד בנים, והמה ידמו לו, מוצאם כמוצאו, "וכבוד החן" נראה גם עליוהם. וע' מפרש: מאז הִקְלְדוּ נראה כבוד החן עליו ולא פסק החן ממנו (כדמתרג' ולא יספו במדבר י"א כ"ה: ולא פסקין) גם הוריש אותו לבניו.

שורה 9—10: המשורר ידמה את ר' אהרן אל מעין ואל ענף יפה, נחמד למראה ותאוה לעינים, ואחרי הוכירו, כי ידירו הוא יפה נוף ישתמש בלשון נופל על לשון ויאמר: המעין, אשר לא יכבו מימיו, הוא ישקה את ארץ נוף (היא מצרים), והנוף, הענף היפה, הנה מנעם ומרפא בפריו. והרכבי כתב (הערות צד 202): "מעין ארץ ישראל הנקראת יפה נוף ישקה את ארץ נף היא ארץ מצרים, כי ר' אהרן בא למצרים מירושלים". ואני לא אדע זו מנין לו, ואף גם זאת כי לפי פרושו היה לו לנקד מְעֵין, ודע כי מנעם (שורה 10)

הוא תקון שתקן ק מדעתו עדה"כ תהלים קמ"א ד', אולם בכ"י וכדפוס הנוסחא אנעם. וכתב ע': "ואני כך אני מפרש את החרוז: מעין אשר יפה נוף סביביו (ר"ל הכדים אשר העלה) . . . ואולי תחת אנעם צ"ל אֶמְעֵם, ואף כי חברו עם ב"ית השמוש לא יקשה בעיני המשורר

הצריך ליתד'. — מרפאו (שורה 10), כי ע': "ואני קורא ומְרַפְאוּ (כי אין הכרח לקמץ תחת הפ"א, ע"י שורה 16), ואל תדקדק עם המשורר כי הל"ל מרפאו שו"א תחת הפ"א".

שורה 13: נא אמון, היא אלכסנדריא של מצרים, כאשר העיר כבר הרכבי.

שורה 15: ישעיה מ"ז ט'.

שורה 17—18: תבטה וכי, ר"ל עדת נא אמון תבטה בעלותה לבית דינו, כי הוא ישפט בצדק וירין במישרים כי יפלא ממנה דבר

בין דין לדין בין נגע לנגע דברי ריבות בשעריה, וכן תסעד פְּהוֹעֵדָה
למקרא העדה לשמוע מפיהו דבר חק ומשפט.

שורה 19—20: עדה"כ הושע י' ב'. ר"ל לא יתעו עוד בני
ישראל כי רועיהם נאמנים הם ולא כמש"כ בירמיה ג' ו'.

שורה 21—22: ראה במדבר ד' י"ט.

ג.

כ"א ח"א ג'; כ"ב ח"א ק"ד. משקל השיר הוא הנקרא פְּהוֹעֵדָה.

שורה 1 2: בלבי סוד רעים אהובים, אולם אתה הוא הנביא
בקרבך, הגדול והחשוב שבכולם, ויום יקרא לבי חפצו, הנה אתה הוא
קריאו (במדבר ט"ז ב') וכל חפציו לא ישונו כך. ויש"י מנקד תְּפָצְיוֹ
והם אהביו, ע"ד מאמר רשב"י ז"ל ראיתי את בני עליה... אם אלף...
ואם שנים הם אני ובני הם. ור"ל: ביום שיקרא את בחיריו הוא נמצא
בתוכם או הוא לברו נמצא.

שורה 3—8: הנה אנכי מרים את לבבי עד אשר יעלה על בני
עש ואמר, כי עתה תמצא בו מקום, אך אתה תגדל ממנו ואמצא
אותך מעל לשיאו, וארחיב אותו (את לבבי) כ"כ עד כי גדל מאד, וגם
הגלגל הנושא העליון שבגלגלים ילאה לנשאו, למען יהיה לך למחנה,
ובכ"ז יותר שאני תמה על רחב לבבי, יפלא בעיני כי ידודתך הגדולה
מצאה בו מקום (ענין מלואו — שורה 8 — הוא: הממלא אותו).
נשיאו (שורה 6) הוא כמו נשיא (= גְּשׁוּאָה, וכמוהו קְרִיאָה = קְרִיאָה
ודומיהם) שביחזקאל י"ב י' לדעת קצת מפרשים, וכ"פ ק, ויש"י רוצה
להגיה: קְשָׁאָה: כמו ולא נשא אתם הארץ (בראשית י"ג ו') ולפרש
כמו שפרשנו.

ד.

כ"א ח"א, ד'. משקלו כמשקל השיר הקודם לו.
שורה 1: ערה"כ תהלים ע"ב ג'.
שורה 2: קריאו, ר"ל קריא מועד, במדבר ט"ז ב'.
שורה 4: שיאו (איוב כ' ו') יעלה לשמים וגם המה, התורה
ולמדריה, ינשאו בו, בכבודו יתימרו ובשלומו להם שלום.
שורה 5—6: הזמן (ר"ל בני דורו) קראהו חכם ונבון, ולו הבין
את מעלתו, כי אז הכיר בו את נביאו, נביא עדיף מחכם. ועיד מלת
נביא וענינו בשירי משוררינו הספרדים אדבר במ"א.
שורה 7—8: נוה צרק הוא ר' ברוך, כי צדק ילין בו וצדק
סביב לו, והוא גם בית קרש, אוצר החכמה והדעת.

ה.

כ"א ח"א, ה'; כ"ב, ח"א שנ"ב. משקלו כמשקל שיר א'.
שורה 1—2: בראות הצפים, צפיו של ר' יעקב, את מרכבות
האיש הרגול מרבבה הזה, נשאו קול יחדו ירגנו, והבית כלו נוסד עה"כ
ישעיה נ"ב ח'.
שורה 3—4: ואיך לא ישמח לב הראים, והצפים איך לא ישישו
יגילו, בהגלות נגלות לעיניהם איש, אשר כברק חשבוהו, ובאורו יראו
אור (והוא ערה"כ בחבקוק ג' י"א, אשר פרושו ל"ד הוא: שמש ירח
עמד וזולה, כי אין לתבל צרך בהם עוד, אחרי אשר לאור חציך יהלכו
ההלכים, לנגה ברק חניתך, המאיר לארץ ולדרים עליה).
שורה 5—8: ואמנם לא על חנם חשבוהו כברק, כי כמה גם
הוא רק רגע אחד יגיה את חשכת הלילה, ועוד מעט ואיננו, והחשך
יכסה ארץ כבראשונה. ועתה אחת אשאל: מה יענו הראים מחר, אחר
אשר יסע וילך והם ישארו תועים בליל נדו (ראה תהלים נ"ז ט')

כבתחלה? הלקטים היום מן אשר ימטיר להם בן-אלמעלם, מה יעשו ביום מחר, כצאתם ללקט ולא ימצאו (ערה"כ שמות ט"ז ב"ז)?

שורה 9—10: אחרי דברי ההקדמה הזאת יתחיל המשורר בשבח ידידו ויאמר: כאשר פגעו מחנות מלאכי אלהים ביעקב אבינו, כן פגעו גם ביעקב בן אלמעלם שתי מחנות — לא מלאכי האלהים, אבל — תורה ומשנה, ושתיהן נלחמות עליו ומתקנאות זו בזו על אדותיו (כאשר נתקנאו אבני המקום או בהלך יעקב מכאר שבע וכמו שאמרו חז"ל חולין צ"א ע"ב: "שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד וכל אחת ואחת אומרת עלי יניח צדיק זה ראשו").

שורה 11—12: זאת, ר"ל המשנה, תעלה רביד בצוארו (ראה בראשית מ"א מ"ב), וזאת, התורה, תשים בפיהו וכו'.

שורה 13—14: מלים, תורת אמת תתן בפיהו מלים, אשר הם כאבני המלאים כחשן המשפט אשר על לב אהרן (שמות כ"ח כ"ט ל'), ועצתו כאשר ישאל איש בדבר האלהים.

שורה 15—16: הלא כה דברו כדבר הנביא בדברו עם ידידו, ואם יכתוב להם את כל הדברים האלה בספר, העט אשר יכתוב בו איננו קנה"עין, כשאר קנים, כ"א קנה הלב, ובכתבו ישאב את הדברים ממעמקי לבו המלא על כל גדותיו אהבה אחוה ורעות, ולכן לא יצמא עטו, ובכל עת ובכל שעה ימצא מלים, כי לא יחרב מעינם ומקורם לא ייבש.

שורה 17—18: מנהג המשוררים העברים כמנהג המשוררים הערבים, ליחס לאיש או אשה האהובים להם והיקרים בעיניהם, ריח טוב ונעים משמח לב ומשיב נפש (ראה בראשית כ"ז כ"ז ועיי' משי"כ במה"ע Monatschrift. שנת מ' צד 196 הערה 8), וכן יאמר המשורר גם כזה: ריח הבשמים הנודף מידידי הוא כריח המד וכל סמיו מתם, נעימים לכל אשר ריח אותם, וכי ירקח איש כמוהם על רפאים שבני קבר, ירפאו, יקומו ויעמדו על רגליהם חיים, וגוומא קתני. ואולי יתכן יותר לפרש, כי המשורר כגן לריח מכתביו של ידידו, ויהיה החרוז הזה המשך החרוז הקדם לו, וכבר מצאנו ראינו כדבר הזה בשירי רי"ה גם במקום אחר (ראה לדוגמא הלאה שיר כ"ב, צד 32 שורה 37—40) וגם בשירי משוררים אחרים נמצא כמוהו (לדוגמא ראה שירו של רמב"ע בס' תהלה למשה, הוא ספר היוכל

לכבוד הרמ"ש, סי' א' צד 36 שורה א' וב' וסי' ב' צד 40 שורה מ"א והלאה).

שורה 19—20: אתם הדרשים בין חכמי הזמן הימן וכלכל, למען שמוע חכמת לבם, הרפו ודעו כי כל בני מחול, כל חכמת החכמים וכינת הנכונים, בפיו החכאו! והחרוז הוא עדה"כ מ"א ה' י"א. שורה 21—26: עתה ישים המשורר את פניו ליום יבא וידידו ידאה מזה כאשר ידאה הנשר, ויאמר: אם ידאה יעקב על כנפי נשרים, תקותי כי יראה, אשר גם קרבי נתלאו אחריו וכי גם לבי נאחו בצפני הנשרים, אשר יקחודו ישאוהו על אברתם, ובאשר ילך אלך גם אני, ואם אמנם הגויות לא תשארנה יחדו, הנה זאת נחמתי בעניי, כי נפשי קשורה בנפשו. דאה (שורה 21), בכי"א: רופא, והנוסח אשר בחרתי בו נמצא על הגליון. נתלאו (שורה 22) נפעל משרש תלא (= תלה, דברים כ"ח ס"ו). ודעת ק הוא, שצ"ל נְחַלְאוּ, כמו לא נחלו על שבר יוסף (עמוס ו' ו'), ולהיות שנמצא (במלת תחלואים) גם השרש חלא, השתמש המשורר בכנין נפעל מהשרש הזה, אולם המשך השיר יורה, כי אין כאן ענין למחלה אלא לדבוק (ועדה"כ תהלים ס"ג ט'), וכן דעת ע.

שורה 27: עדה"כ בראשית ל"ב ב'.

שורה 30: יונאו, הפעל משרש נוא, וענינו כענין ואם הניא (במדבר ל' ו').

1.

כי"א ח"א ו'; כ"יב כ"ג. משקלו כמשקל שיר ג'.

שורה 1—2: האמנם את קולך שמעתי, אתה ידיד האחזה והאהבה, ואם אתה הוא, המבקש תאנה לריב אתי בחוקה, בעוד אשר באמת אין כל איבה ביני ובינך?

שורה 3—4: כמשה בשעתו (במדבר כ' י"א) הכית גם אתה את הסלע ויתן מימיו, נהרי נחלי השיר, וכאו (שם שם י"ג) כן עתה עוד

מעט והיו המים האלה למי מריבה (וקרוב הרבר מאד, ששם האישה, אשר שלח אליו יהודה את שירו זה, היה גיב משה). בשלחך (שורה 3) ענינו כמו פיך שלחת ברעה (תהלים נ"י"ט), ותהיה כונת החרוז ע"ד פוטר מים ראשית מרון (משלי י"ז י"ד).

שורה 5—8: הַשֵּׁאתָ אוֹתִי עוֹן אֲשֶׁמָה בְּשִׁירְתְּךָ, ואני נקי מכל פשע ולא נמצא בי עון אשר חטא, ויש לי הצדקה לריב אתך ריב על הרבר הזה, אולם כפרת את פני במנחה ההלכת לפניך, והיא — השירה בעצמה, אשר חוט של חסד משוך עליה, ובאותו החוט משכנתי אליך, עד כי כלה זעמי ואפי עליך תם וספ. חסרך (שורה 7), כ"ה על הגליון, ובכ"י: זכרך.

שורה 9—10: ידעתִיךָ ואדע, כי לבכך שלם עמדי, אף כי דבר עלי קשות, ושירך הנחמד גם הוא יהיה לך לעד, כי הפרי יעיד על שרשו, ואם שירך טוב הוא, זה אות כי גם הלב, אשר ממנו הוא נובע, טוב הנהו. "על שרש — אמת! (לחוק הענין) — תעיד תנוכה", כמוהו תמצא גם בשירי הראב"ע: "כי כמו שרש יהי הפרי" (דיואן צד 4 סי' ט"ז; כהנא, ח"א צד 125 סי' ק"ט). ודומה לזה גם המליצה הלקוחה מהערביים: "בשרש עץ יהי ארך אמירו" (רשב"ג, שירי שלמה צד 22 סי' י"ב; תפארת שיבה, הוא ספר היוכל לכבוד ריט"ל צונץ, חלק העברי צד 197), והשתמש בו גם הראב"ע באמרו "אמונת השרש באמירו עונה" (נחלת שד"ל, לוח הפייטנים צד 9 שורה 1), ובמחברות אית'אל (מחברת ח' צד 23): "ילידי זה וכשרש אמירו", ובתחכמוני שער נ' (ע"ה ע"א; מלאכת השיר צד 62): "וכבן כהורו, וכשרש אמירו", ור"ש בונפיד אמר גיב (דברי חכמים צד פ"ז שורה 17): "ראו מפעלותיו במעלת אבותיו | מעידים כמו על | נועים נטעים' ודי בזה לע"ע. ע"ד מלת אמת, שבא לחוק הענין, ראה הערתו בשיר השירים לרשב"ג צד ח'. ולדעת ע אמת הוא סומך לשם שרש ודבק בו, ור"ל שרש שהוא בריא וקים.

שורה 11—12: חרוזי השיר ששלחת לי אינם כי אם טורי פנינים, ואם אמרת להביא עלי ע"י שירך זה עב הענן ולהמטיר עלי מטר זעם, הנה העבים האלה מריקים רק טל נדבה. אבל, כמו אבל

אשמים אנחנו (בראשית מ"ב כ"א). ראה החוקר ש"א צד 202.
טל נדבה, הוא נוסח הגליון, וככ"י: מי נדבה.

שורה 13—14: חרווי שירך וגם כתבם (ר"ל: הספר בעצמו),
כמוהו כמוהם חקוקים הם בתוך לבי וכו'. ודע שככ"י כתוב: כמוהם
ככתב בתום כלבי חקוקים וכו', וזה אין לו הבנה ולא ענין כלל, ואנכי
תקנתי מדעתי ותמכתי יתדותי על האמור בשיר צ"ד (הלאה צד 140
שורה 65—66): ,בהם כספרו כמסים תוך לכבי חקקים אות באות
נתנו תוכו למשמרת".

שורה 15: קצר ימים, כנראה היה המשורר עוד צעיר לימים
בכתבו את השירה הזאת.

שורה 18: עדה"כ ירמיה י"ז א' ומר"ה ראה וכן עשה ר"י חריו
(תחכמוני, שער ג' דפוס אמ"ד דף ס"ט ע"ב וראה גם הקדמתו צד ג' ע"א).

ז.

כ"א ח"א, ט'; כ"ב ח"א, ס' (רק החרווי הראשון); י"ל ע"י דוקס
בכוכבי יצחק (= כ"י צ) חכ"ד צד 20 והלאה. (ושם נאמר "אל אברהם בן
ברוך... מן עיר מלארה" ומספר השגגות בזה הוא מספר המלים, ורק
שגגה אחת תקן דוקס בעצמו בש"ש צד 93 באמרו, שצ"ל בן ברוך).
משקל השיר הוא כמשקל שיר ג'.

שורה 1—2: כנראה בקר בן ברוך את ר"ה בביתו ואחרי נסעו
ממנו שלח לו ממאלקה שקדים וצמוקים תאנים ואתרוגים, ועל הענין
הזה יסבו דברי השיר. וכונת המשורר בבית הראשון: הומן האכזר הרע
לי מאד באסרו את רכובו בעוד ליל וכעלות הבקר העלה מני את
כרובו (עדה"כ יחוקאל ט' ג'), ר"ל כרוב הומן, הוא בן ברוך כרוב
ממשח הסוכך באברתו על כל בני דורו.

שורה 3—4: ושם (הומן) את הלב (לבו של המשורר) אשר
לקחו בכנף הנשרים (אשר נשאו את ידיהו), ואת הפגר אשר עובו
מבלי לב שם על כנפי זבוב, אשר ילאו נשוא אותה. — פגר (שורה 4).
ככ"י צ: כנר.

שורה 5—8: ולבי גם הוא הלך אחרי ידירי, כאלו לא היה מיצורי, ר"ל אחד מאברי, כי יעוף אחרי האיש המדאיבו, יברח ממני הורש שלזמו וטובו כל הימים ומתחבר ונוסף (שמות א' י') על האיש אשר יעצים את כאבו ויפליא את מכותיו בהפרדו ממנו. מיצורי (שורה 5, איוב י"ז ד'), הי"ד נחה ושמתי ש"א תחתיה להיותו שוא נע שלא כדון בעבור המשקל, ולהרגיש את הי"ד אין צרך. בעופו (שורה 6), בכי"א: בעופי, ואינו נכון כי הלב הוא אשר יעוף למרחקים. המדאיבו (שם), הפעיל משרש דאב, ולא נמצא ממנו בתנ"ך וולתי הקל. ובכי"צ: המאדיבו, הפעיל משרש אדב (שי"ב ב' ל"ג). ושי"י הפין להגיה כן מדעתו, לפי שבטור ע"ז מן השיר הזה חרו בשרש דאב ולא נכון לחרוז פעמים במלה אחת בשורה אחת. והטענה הזאת בטלה, כי גם הערביים אינם מרקדים כזה, אם יש מספר חרוזים מפסיקים, ובמ"א ארזיב הרבור כזה.

שורה 9—16: אחרי אשר הביע המשורר את צערו על פרידת ידירו, צרה גדולה אשר הביאו עליו ילדי הומן, יוסף לספר רעת הומן הכונד ויאמר: ילד אחד מילדי הומן הביא בלבי בני אשפתו (עדה"כ איכה ג' י"ג) ויפלה כליותי בחציו, ואביו (הומן) לא עצבו (מלכים א' א' ו') ולא כחה בו, ואמר אל לבי: כחה כמעט רגע עד יעבר ועם! אך חלי זה אסבלנו (עדה"כ בירמיה י' י"ט). עוד מעט ויעבר והנה איננו. אולם טעיתי. כמעט עברה הצרה הראשונה, והנה יד השניה אחות בעקבה (עדה"כ בראשית כ"ה כ"ו) ותבא אחריה למרר את חי! אין זאת כ"א סגר הומן את דלתי שחקיו מערוף עלי את רביבו, ואין רצונו שאראה עוד בטובה. ואם בשחתי בו, כי עוד יראני אות לטובה, הנה ההבטחה הזאת היא שוא ודבר כזב, ואדע נאמנה, כי אין בזמן כ"א כזבו. — ע"ד המבטא ילד זמן (שורה 9) ראה מש"כ דוקס, ש"ש צד 8 הערה 9 וצד 14 הערה 1 והערה 3; ראה גם צונניק, ליטערטורג, צד 580, רמשי"ש בספרו על ההעתקות צד 903 הערה 312 ובמה"ע Mtschrift שנת מ' צד 172 הערה 1. אסבלנו (שורה 11), מכנן למשי"כ בירמיה שם (ואשאנו), ובכי"צ: אסבלהו. עקבו (שורה 12), בכי"צ: עקיביו, ובבראשית כ"ה כ"ו בלשון יחיד. שורה 13: עדה"כ איוב ג' י' וראה גם תהלים ע"ח כ"ג. — שורה 14:

עדה"כ ירמיה ג' ג', דברים ל"ג כ"ח, ובמ"צ: רביביו. — מועדיו (שורה 15) כתב ק: „מילדי הערבים הוא זה, כי רק בלשון ערב נמצא מלת מועד ובל' רבים מואעד במובן הבטחה, ועל כרייה נולדה המלה העברית מועד במובן הזה בלשון המעתיקים, והשיר הזה הגהו לאות ולמופת, כי גם ר' יהודה הלוי ככל משוררינו הערביים בערב ובספרד שנה לפעמים (ואולי בלי כונה) מלות עבריות על פי עניניהן בלשון ישמעאל". ואני אוסיף רק, כי בא האות והמופת הזה גם במכתאים אחרים בשירי רי"ה, כאשר נראה במקומם. ובמחברות איתאל צד 17: „דבריך נאמנים ומועדיך נכונים“, כלומר הבטחותיך; ובתחכמוני סוף שער מ"ה (ס"ב ע"ב): „ומועדיו שקר“; וקרוב לזה שופטים ב' ל"ח.

שורה 17—18: ע"ד מלת תלי וענינו רבו הרעות. יש אומרים שהוא הדרקון (Drache), ואחרים אומרים שהוא נתיבהחלב (Milchstrasse), ושד"ל כתב במכתביו (חיו צד 791): „והנה כל הספרדים הסכימו בזה שהתלי הוא התנין, ולדעתי אין הדבר כן, אבל התלי הנוזר בס' יצירה (תלי בעולם כמלך על כסאו) ובכרייתא דשמואל שהביא ר' שבתאי (עגלה משרתת לתלי) נראה ברור שאינו הקו ההוא המדומה, אבל הוא דבר שיש בו ממש וכו'“. גם על מקור המלה, מלת תלי, נחלקו הרעות. ואולי שרש „תלי“ הוא „תלה“ שענינו בלשון חז"ל נתוח וחתוך (ראה ערוך השלם ערך תלה, ח"ח צד רל"ב), ונקרא תלי יען הוא „מתילד מִהַפְסֵק שני עגולים“ כדבר ר' יונה בשרשיו שרש ברח וריש פרחון בשרש לוח ושרש ברה שנדפסו במה"ע. ZfHB. ח"א צד 59. והרוצה לעמוד על עקרון של הדברים יעיין בס' עהרענויילען לדוקס צד 61 ובספרים המובאים במאמר תלי — אתליא להח' הרכבי (וממנו לקח רבי תורתיו גם גולדשמידט, ספר יצירה צד 91 והלאה), בספרו של רמשי"ש על ההעקות צד 890 הערה 243 (וראה שם בפנים דברי רמשי"ש נגד קאסל שכתב בספרו ע"ד משלי סינרדב דברים אשר לא כן גם על מלת תלי, ויש להוסיף כי בדבריו צד 228 כנראה טעה קאסל בקריאת מלת מְעַנֶת בראב"ע לישעיה מ"ה י"ט) ובמאמרו של הח' באכר במה"ע. ZfHB. ח"א צד 57 והלאה. והנה מצאנו ראינו לרי"ש דונולו בחכמוני צד 24:

"וכמו שראש התלי עושה טובה והזנב עושה רעה כן עושה
 ראש הכל המוח טובה וכו'". והדבר מפורש יותר בדברי ר"ש פרחון
 על התלי (בשרשים הנוכרים) "ראשו טוב וזנבו רע כלומר ראשו כוכב
 אחר וזנב כוכב אחר כשיחול ראש במול אומה או אדם הרי זה נעזר מאד
 ומצליח בכל דבר שעושה וכן אם יהול הזנב במול אומה או אדם הרי זה בא
 לידי צרות ותלאות וחלאים והפסד גדול" (זה לשונו בשרש ברח
 והדברים האלה נכפלו בשנוי לשון בשרש לוה). ולפי"ז יאמר המשורר
 (אשר גם לפי דעתו בכוזרי מאמר ד' פכ"ה תלי האמור בס' יצירה הוא
 "שם התנין הנוכר בחכמת התכונה"): אם אמנם הזמן פנה אלי עורף
 ולא פנים ועד היום השקני רק את קבעת כוס התרעלה. בכל זאת לא
 נואשה נפשי! ואם עד עתה חל זנב התלי במולי והביא לי רעות רבות
 וצרות, תקותי חוקה כי יבוא יום ובמולי יחול ראש התלי ואז ששון
 ושמחה ישיגוני ונס יגון ואנחה. — ודע כי נוסחת דוקס בכ"צ היא:
 "מיחל ראש אל זנבו" וזה אין לו כל ענין.

שורה 19—20: ולהיות שקותה נפשי ליום הראה ראש התלי,
 העמדתי מצפה (עדה"כ ישעיה כ"א ו') לתור ולראות לכל צד, מזרחה
 ומערבה, ואת אשר יראה יגיד ויבשר לי בשורה טובה. ויותר יתכן
 לפרש כי ממזרחו ובמערבו מוסב על התלי עצמו, כי הוא נטוי בין
 מזרח למערב, כמ"ש ר"ש דונולו (חכמוני צד 23): "וכמו שברא
 האלהים התלי בעולם ונשהו ברקיע כמזרח ועד מערב מקצה אל קצה".
 — ממערבו (שורה 20), בכ"צ: במערבו נגד המשקל.

שורה 21—24: והמצפה, אשר העמדתי, אמנם ראה דבר מה
 ויגד לי (עדה"כ מ"א י"ח מ"ד) לאמר: ראיתי והנה עב קטנה ככף איש
 עולה מים ועתה קום לך לך פן יעצֶרְקָה (כצ"ל במקום יַעֲצֶרְקָה)
 הגשם, ראה את עב הענן ודע לך כי עוד מעט ומטר שחק ירד ארצה.
 — עדי (שורה 21), בכ"צ: עד נגד המשקל. — ועבו (שורה 24),
 בכ"צ: יַעֲיֹבוּ, ואם נסכים לגירסא זו אז עלינו לפרשה ע"פ איכה ב'
 א' ור"ל: הענן יעיב את השחק. וש"י רצה להגיה וזבו מטעם האמור
 למעלה בהערה לשורה 5—8; ראה מש"כ בהערה לשורה 29—30.
 שורה 25—28: ויהי כשמעי את קול דברי המצפה ואבין כי
 מליצה חידות לו ואענהו: נתתי את לבי לדעת ולהבין שרש דברך

ואמצא חידתך. נשיא הדור הוא העלה את הנשיאים אשר ראית עולים
 מן הים, ונדיב הומן הוא הטריח בנדבת ידו (ראה הערתו בשה"ש לרשב"ג
 צד ט' שורה 11) את העבים. ובכ"צ הנוסחא: "זמן העלה נשיאי כף
 נשיאו, והטריחם בנדבת יד נדיבו", ונראה שצריך לנקד נְשִׂאֵי כֶּף
 נְשִׂאֵי וְתָהִיָּה הַכּוֹנֵה: הוּמָן נָחַם עַל רַעְתּוֹ וְרָאָה הֵנָּה כִּבְרַת הָעֶלְהָ אֶת
 הַנְּשִׂאִים, הֵם נְשִׂאֵי כֶּף נְשִׂאֵי (נְשִׂאֵי הוּמָן וְגִדְלוֹ) וּבִנְדַבַּת יַד נְדִיבוֹ
 (נְדִיב הוּמָן) הַטְרִיחַ (הוּמָן) אֶת הָעֵבִים הָאֵלֶּה (עֲרַח"כ אִיּוֹב ל"ו י"א).
 — נחש (שורה 25) בראשית מ"ד ט"ו, וראה רשב"ג בשה"ש שהוצאתי
 לאור צד 1 שורה 6, ששם מקבילה המלה הזאת למלת יָדַע (בשורה
 5 שם). — יד (שורה 28) כ"א: ים.

שורה 29 30: ראה אתה אמר אלי "עב קטנה ככף איש",
 אולם כונתך לאמר, כי היא ככף בן איש, ולא להגביל את גדלה כ"א
 להודיעני את מהותה הפצת, כי העב אשר אתה רואה, כף ידיו הוא,
 ותחת אשר אמרת "מטר שחק... ועבו", היה לך לאמר "מטר יצחק
 ועבו" (מלים משותפים), כי העבים והנשיאים ממנו היו לו, הוא צרר
 מים בעביו וימטר עלי גשם נדבות. והנה מכאן ראה נגד נוסחת כ"צ
 בשורה 24 (יעיבו) ונגד תקונו של ש"י (ראה הערתנו לשורה 21—24),
 כי המשורר הכפיל בזה בכונה את דבריו (ועמם גם מלת "עבו")
 למען יפרשהו עפ"י דרכו. — ועב (שורה 30), בכ"צ: ועבו,
 נגד המשקל.

שורה 31—36: ואף אמנם הצמחים אשר הצמיחו מטרות ידיו
 וגן העדן אשר הרווהו מימיו ראה נא מה נעמו, ומה יפים ומה טובם
 (ערה"כ זכריה ט' י"ז) ! הן זה לא כביר עלו נשיאיו, וכבר גמל את
 שקדיו — הנה הנם בידי —, כמטה אהרן אשר הוציא פרח ויצין ציין
 ויגמול שקדים בומן קצר (במדבר י"ז כ"ג) ! גם הענבים (לא רק כי נתבשלו
 כל צרכם, אבל) כבר צמקו (כי צמוקים שלח לו לרי"ה), ואף גם זאת
 עשה לו, כי קָשַׁר (כצ"ל) מעדני דוד תאנים ומשכות אתרוג פתח
 (ערה"כ איוב ל"ח ל"א) סביבו, כי גם את אלה שלח לו ר' יצחק
 לרי"ה. — דוד תאנים (שורה 35), ירמיה כ"ד א'.

שורה 37—40: עתה ישים המשורר פניו אל ידיו, ומתחיל
 בשבחו ויאמר: אתה ידירי הנך צרור המור ואתה תרקח את הומן, אשר

אתה חי בו, ואם הוא מִרְקָה, אתה תרבה לי רִקְחוּךְ; נר אתה לדרוך, אתה תאיר נתיבו ובאורך יראה אור. והנה זה דרך האדם, כי יוסיף לרצות את הבשם, בעבור ריחו הטוב והנעים, אולם במה יתרצה הבשם לך, הלא ריחו ננוב הוא אתו מנשמת רוח אפך (ראה הערתי לשיר ה' שורה 17—18, לעיל צד).

שורה 41—42: עת הקר ועת החם, וכשניהם גם עת החרף לא ימצא במו האדם חפץ, רק ימי האביב ינעמו לו, ובכן יאמר, כי כל אשר בומן לא ינעם לאדם, זולתי מה שמגיע לו (להומן) מפאת ר' יצחק, ורק זה הוא טובו ויפיו.

שורה 43—46: בראות הומן, כי המאורות הגדולים, אשר האירו את חשכת לילו, הולכים הלוך וככה ומספרם ידל וימעט מיום אל יום, החל לבקש אור חדש, אשר בנר תבונתו יאיר נתיב לארץ ולדרים עליה, ותהי ראשית דרכו, לקדוח אש ולאור זיקת באחד מאדירי המזמה וגדוליה וצירי החכמה ושליחיה, למען ילכו אנשיו באור אשם ובזיקות אשר בער, ושביב האש אשר הקדיח — הנו הנך, כן גיל לפרש את הבית הזה עפ"י הנוסח שלפני בכ"י; אולם בכ"צ נמצא הנוסח ויצור חכמה (במקום וציר שבשורה 45), ובנוסח הזה תחזיק יד ע"י, המפרש לאמר: "הצור הוא הסלע, ואדיר (המזמה) הוא הברזל, כמו והלבנון באדיר יפול (ישעיה י' ל"ד), ושרש קדח העברי: הבעיר, והעריב: הכה בברזל על הסלע והוציא אש, והחרוזה הוא בא ע"ד ההעברה; כדרך שעושים אנשי המורה ברצונם להבעיר אש או להעלות נר, ובחרוזה שלפני זה פרש דבריו: כאשר ראה הומן אוריו הולכים הלך וככה, קדח אש בברזל המזמה וסלע החכמה, והיית שביבו אשר יצא"; והפרוש הזה יתכן. — נר (שורה 43), בכ"י צ: אור. — וקדח אש באדיר (שורה 44), בכ"י צ: יקדח אש באדיר, והיא נוסחה משוכשת.

שורה 47—48: ואף אמנם חפץ הומן צלח בידו, כי השביב הזה עשה את מעשהו באמונה, לא פנע סגור אשר לא פתחו (עדה"כ ישעיה כ"ב כ"ב), ואם מצא צרור (ש"ב י"ו י"ג) לא השאירו, עד אם הדיבו, כי צורים כדונג נמסו מלפניו (עדה"כ תהלים צ"ו ה' והדומים לו), וכהתוך כסף בתוך כור כן התכו כל אבני הנגף, כנפחו עליהם באש עברתו. שרש דוב הנמצא בתנ"ך חכרוזה רבים אל שרש זוב,

ודומה לו **נָאָב** בערבית, ובמוכן הזה השתמש בו משוררנו במקום הזה. ומצאנו דומה לו בשירי רשב"ג (שירי שלמה צד 43): „ואנהותם לחלמיש צור מדיבותי. — ולא מצא (שורה 48), ר"ל: חשביב, וע כתב: הומן, כי לא נראה לו להחליף את נושא הפעולה, והפרוש לרעתו: אחרי אשר בחר הומן כך להיות נרו, לא מצא עוד כל מכשול על דרכו. ובכ"צ: ולא נמצא (כמ"ש בשי"א שם), וגם זה אפשר. — הדיבו (שם), בכ"צ: הסיבו, ולא אוכל לישבו. וע כתב: אולי פרוש **הַסְבּוּ** כענין הַסְרוּ, לשון ויסבו (שי"א ה' ה') הסבת (מ"א י"ח ל"ו), ויסב (שי"ב ב' י"ב) אף כאן = הסב מן המסלה.

שורה 49—50¹) ראה ברא' ל"ט כ"ב. יאמר: הומן, אשר בחר כך להיותך לו לאור מאיר, נתן בלבך את כל האסורים, אסירי הבין (ר"ל: התבונה בעצמה, כלליה ופרטיה), ויהי לך להם לבית האסורים, כי בו אספו כלם אספה, כן נ"ל לפרש עפ"י הנוסח שלפני. ויותר תתכן נוסחת הכ"צ: אסורי בין, ור"ל: הומן נתן כך את האסורים, אשר על הבין, ברעתו, כי מאש הצבת, ואם יתן כך את אסורי הבין ימסו כפשתים אשר בערו באש (עדה"כ שופטים ט"ו י"ד), והבין יצא לחפשי. וע באר: נתן הומן בידך את כל האנשים אשר נפשם קשורה בבין, כי הלא אתה האיש אשר הצבת והוצאת את הבין באור האש אשר עמך. — איש (שורה 50), חסר בכ"צ.

שורה 51—54: גלגל הובול עוד טרם סבב אותו וכבר הקיף הוא את הובול בשכלו, כי ד' נתן את העולם בלבו, ועתה ראה נא והשתומם, על היות איש בתוך הגלגל, והגלגל כלו הוא בתוך לבו; ראה ס' ע"ה צד 109 שורה 15—16. והעברה הזאת מצויה בשירי הספרדים, וכבר מצאנו ראינו לר"ש הנגיד שאמר (זכרון לראשונים ח"א צד 14): „ואיש עניו מהלך על ארמה | ומחשבתו עלי שחק שרועה“, ואמר עוד (שם 97): „ואתהלך בכקעה עם בני איש | ויש לי לב עלי ראשי סלעים. ורשב"ג אמר (שירי שלמה צד 14): „גוי יהלך על הארמה | ונפשי תהלך על העננים“, ואמר עוד (שם צד 22):

¹ בדפוס נפל טעות במספר השורות, ואנכי אמנה מספר לשורות כמו שהן באמת, ואל המספרים המוטעים לא אשים לב.

בלב יסוב עלי גלגל אדמה, וכן אמר חרייו במחברותיו (ד"א דף ל' ע"ב):
 "הכי שבלי כמו גלגל יסובב | עלי עולם וארבע פעמותיו", ואמר עוד
 (שם): "לכבי על גליל שחק יסובב | תמה איך מחשבותי נושאותי".
 ועוד לו דומה לזה (שם ל"ט ע"ב): "אם יש להם בשחק דרכים, להם
 בלבי מהלכים וכו'". ועמנואל אמר (מחברת י"ה צד 133): "ונשמתי
 תהלוך או על במתי השחקים". ור"ש בונפיר אמר (ממורה ומערב
 חברת ב' צד 118): "ונפשך כנג חיל מרומים הדומה, ועוד לו (שם
 צד 121): "עלי שחק לאט פרוש כנפיו | ואם לו על פני ארץ
 צעדים". — איש (שורה 53), בכ"צ: א.ש.

שורה 55—60: עיני הזמן רק אליך הן נשואות, אותך משח
 לשר שלום בעת שלומי, ובעת קרב ומלחמה אתה שר צבאו הלוחם
 מלחמותיו, ואם מוכרח היה עד היום להשען על משענת קנה רצוץ
 (ישעיה ל"ו ו') אשר נמצא על שפת כל נהר, הנה עתה מצא בך עמוד
 ברזל וחומת נחשת (ירמיה א' י"ח), ועתה יכול הוא להיות שלום מפחה.
 — נתנדך תוך (שורה 55), בכ"צ: נתק עת, והמלה הראשונה אין
 לה ענין. — כבר (שורה 58), בכ"צ: נהר.

שורה 61—62: הזמן מצא לו עמוד ברזל, אשר יוכל לעשות
 הרבה יתר מאשר עשה אחשוורוש בשרביט הזהב אשר בידו, כי בעוד
 אשר כל איש ואשה אשר הושיט להם אחשוורוש את שרביט הזהב וחיה,
 הנה עמוד הברזל יתן אור וחיים לדור שלם. — בשרביטי (שורה 61),
 בכ"צ: בשרביט, נגד המשקל.

שורה 63—64: בכ"א ודבורם, ובתחלה חשבתי לפרש את
 החרוואם נגרום: ודבורו, אך שבתי וראיתי כי השגוי הזה ללא הועיל.
 גם עפ"י נוסחת הכ"צ: וכבודם, גלאתי להבין את הבית שלפנינו.
 ונראה שיש להגיה ורב ורם ת' ודבורם ולנקד את דלת הבית באופן זה:

וְרַב וְרָם בְּעֵין שְׁבָל וְעֵצִים

ור"ל: כל הרואה את המהולל בעין שכלו יבין, כי הוא רב ורם וכי הוא
 עצם כ"כ, עד כי נגד חגביו רק כחגבים יחשבו הענקים גם הם. ונמצא
 כזה לאחד המשוררים — הודיעני ש"י את חרוו — לאמר: "אמר נא
 מה דמות לו וענקים | חגבים נחשבו לפני חגביו". ויש"י קורא: ודבורו

בעין שכל יעצם ומפרש: דברו יעצם בעיני השכל עד שיראה הענק קטן לפני הגב המהולל. וע כתב בדרך אולי, שיש לקרוא: ורב ורם בעו שכל ועצה (עו תהלים פ"ד ו', משלי כ"ד ה', ל"א י"ז מלא וי"ז). ובמ"ש: "עדי יקטן ענק לפני הגבו" פרש. הגבו של ענק, כלומר מי שהוא נחשב בעיניו כגבו.

שורה 65—66: ראה משלי ח' ל"ה, ל"ו; י"ג ג'.

שורה 67—70: עתה יפנה המשורר להלל את מכתבו של ידירו ויאמר: אתה, צבי נחמד, טוריק יפם ומוהרים כ"כ, עד כי גם צבאות מרומים יקנאו כם ובזהרם, (וע כתב: יקנאו בו, הכונה: כצבי — ר"ל כתפארת — טוריו יקנאו צבא רום), והרקיע יקנא ברקועי מכתבך (הניר אשר אתה כותב עליו), אשר מעשיהם כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר, ועוד הרבית ליפות את בדולחי אמריך בנפך (בריו שחור כנפך). ונראה כאלו שבו לשיבת מכתבך (הלכן כוקן ואיש שיבה) ימי השחרות (ראה הערתו בס' הובל להח' רמשי"ש חלק העברי צד 36 הערה 2 ובמ"ש להלאה בהערתי לס' צ"ד שורה 59 והלאה). ובכ"צ: בדולחו (שורה 70) וא"כ ר"ל: ויפה את בדולח מכתבו בנפך הטורים, ומלת שיבו מוסב על הברולה, אשר לבן מראהו גם הוא (ראה במדבר י"א ז', שמות ט"ז ל"א). — ויפה (שורה 69), בכ"צ: ייפה. — שחרות (שורה 70) שם: שחרית. — ישוב (שם), ש"י רצה להגיה ישיב.

שורה 71—72: רחוק, ר"ל מתנגדו העומד רחוק ממנו; עם קרובו, ר"ל האנשים האהבים אתו ומבקשים קרבתו.

שורה 73—80: זמני שלח בלבי את שניו החדים כשני זאבי ערב (ועדה"כ דברים ל"ב כ"ד) ויכאיב את לבי, ואך אותך ראיתי צרי למכאובי בדור הזה, ובעת יחוסף וכרך על לבי לא יוסף לדאבה עוד, ואף כי לא הטיב (לבי לעצמו) בין הרקה, שמוע וכרך הוא הטיבו, ועתה רק חפץ אחד נשאר לו עוד ותאזה אחת לו, והיא: לראות אותך ולא רק לשמוע וכרך. — ודע כי מליצת הטיב (שורה 77) היא קשה מעט, אבל ראה תהלים מ"ט י"ט. ועל גליון הכ"י נמצא הנוסח: ייטב, וכן הוא בכ"צ, ואם כן יהיה פרושו אף כי שדי המר לי מאד ולבי

עלי דוי ביב, עד בי לא ייטב אף ביין הרקת — שמוע זכרך הוא הטיבו.
שְׁלַח (שורה 74) קרי: שְׁלַח — ואולם (שורה 77) חסר בכי"צ.

ה.

בכ"י צד 77 סי' ב'; הרכבי ח"א צד 37 סי' ב'; כ"א ח"א סי' י';
כ"ב ח"א; כ"י ברלין 4⁰ סי' 576 הפ קלי"ג משקלו כמשקל שיר ב'.

שורה 1—2: אתה שאון גלי הים, אשר נשאתני עד הנה, הרף!
עמוד נא וזכה, עד אשר ישק תלמיד (הוא המשורר) את פני הרב.
וכי שד"ל (בכ"י שם הערה א'): „אעפ"י שהלשון הוה משמע שכתב
השיר עודנו בספינה, אין זה אלא דרך מליצה שיריית, ואחר שכבר
היה בתוך העיר הוא מדבר כאלו עודנו ביס", ראה שם את טעמו. —
פני (שורה 2), ש"י מניה: ידי, כדי להשוותו עם יד אהרן שבשורה
הבאה; ראה שם את פרושי.

שורה 3—6: או ישק לפחות את יד הרב, הוא הרב אהרן, אשר
מטה עוו, שבט המשלים אשר בידו, לא נס עוד נעים לחה (דברים
ל"ד, ז') ולא הרב, ור"ל, כי ר' אהרן ככחו אז כחו עתה לרעות את
עדרו, להרביצהו בנאות דשא ולנהלהו על מי מנוחות כבימי קדם, כי
הוא הוא אשר למד את העם דעת ולא אמר הוין (משלי ל' ט"ו, ט"ז).
גם פור נתן לדלים ולא אמר רב, כי לא נלאה ולא התרפה בעבודת
הקדש. והרכבי (צד 180) כתב: „אם לא נשתכשה המלה שבטו
(שורה 3) תהיה הוראתה כי גם אבותיו של אלעמאני היו כמוהו חכמים
גדולים ונדיבים, כאשר יבאר מעלותיו בבית הסמוך". ולדעתי הרחיק
ללכת בכאור החרוז שלפנינו והענין לא יסבול את הפרוש הזה. — לְמַד
(שורה 5) קרי לְמַד וכ"ה הנכון לפי פרושי, ורשד"ל מנקד: לְמַד.

שורה 7—8: במדה שאקב מחר כנף מערב, את הרוח המערבי
אשר יקחני ישאני על כנפיו מזה, בה במדה אני מודה היום כנף מזרח,
את הרוח המזרחי, אשר הביאני עד הלום. מלת כי ענינו: כאשר
וכן מצאנו ראינו לר"י גנאח שאמר בפרשיו צד 218: „ומהם (ר"ל

ממלות כי) מה שפרושו כאשר, כי נבהו שמים מארץ (ישעי' נ"ה ט').
 כי יבעל בבור בתולה (שם ס"ב ה'); ראה מ"ש ר"ש מאנדלקערן
 בספרו היכל הקדש (קונקורדאנציא) צד 541 ע"ב. וכי שד"ל: "גיל
 שחיה בלבו של ר' יהודה שלא לבא באלכסנדריאה, ושלא לדרת מן
 הספינה עד שיוגיע לא"י, וכמו שנראה ברור מדבריו לרוח מערבית
 (בב"י צד 67 סי' י"ג): ונע אל הררי קדש ושם תנות. אבל כשהגיע
 קרוב לאלכסנדריאה, נראה שעמד עליו רוח מתנגד, והוא רוח מורה,
 ונמנע מהמשיך מהלכו, והוכרח לבא באלכסנדריאה". וע' מפרש
 כי מחרת כמו אף כי. — אָקב (שורה 8) טה"ד וצ"ל: אָקב.

שורה 9—14: ואם תשאלני על מה זה ולמה גמרתי בלבי
 לעובד ולסור מאחריך, ואחי כאיש חולה, נשוך עקרב, אשר יעוב את
 הצרי הבא מגלעד (ירמיה ח' כ"ב, מ"ו י"א), אשר אך הוא לבדו ויכל
 לרפאותו מחליו, או כאיש בער אהיה, אשר יחליף את צל ענף עבות
 וימירנו בהם ובקרח ובשרב (כי כל אלה נכונים לי ביום אשים בים
 דרכי ובמים עזים נתיבתי), אף אני אשיב אמרי לך, כי תקוה טובה
 נשקפה לי, ואם הגעתי למחוז חפצי, או אז חלף צל קורתך יהיה
 מעון קריה למלך רב (ירושלים) לצלי, והתקוה הזאת היא תאלצני
 להפרד ממך. — ושונה מזה פרושו של שד"ל שכתב: "אחר שאמר,
 כי ביום מחר יקלל רוח מערבי המרחיקו מר' אהרן, פירש הסבה,
 והמשיל את עצמו לחולה ואת ר' אהרן לצרי גלעד, ואמר: איך יתכן
 שיעזוב חולה את הצרי אשר הוא רפואתו? והוסיף ביאור ואמר: איך
 יחליף איש את צל ההרסים (משל לבית ר' אהרן), ויבחר לו תחתיו
 החום והקרח והשרב? לפיכך בהפרדי מר' אהרן אין ספק שתהיה
 נפשי מרה ומצטערת. אבל מה אעשה? ונפשי חשקה באדמת הקדש,
 ובמקום צל קורת ר' אהרן, בחרתי הסתופף בעיר אלהי, אשר היא
 קרית מלך רב". — נָת (שורה 13): שד"ל והרכבי נָה, וגם זה נכון.
 — צָלִי, וש"י גורם: צָלִי, וזה טעות שהויל"ל צָלִי בליד (ע).

ט.

כִּי־א חִ"א סִי י"ג, וכתוב ממעל לו: וממא ינסב אליה סי אוראק
ואללה אעלם באלצחיה (ר"ל: ומיוחס לו בספרים והאלהים יודע האמת);
משקלו כמשקל שיר ג'.

שורה 1—2: הרף ממני והניחה לי ואל תקצוף עלי עד מאד,
כי לבבי איננו חוק כמטיל ברזל ולא אוכל נשוא קצפך. — לאט
לי, ש"ב י"ח ה'.

שורה 3—4: ותחת אשר אמרת לקצוף עלי עשה עמדי חסד
ורצני, כי אמנם מנתי אנושה ורק אתה תוכל לרפאותה, רק אתה
תוכל להיות לחש את כאבי, ובלתך יהיה כאב נצח. והה"א במלת
האת אינו ה"א השאלה, כ"א ה"א המאמת את הענין, ויש דוגמתו
בכה"ק (ראה מ"א כ"א י"ט). — וכאב (שורה 4), קרי: כאב, וכן
הגיה ש"י.

שורה 7—8: הנני נתן לך את כל לבי, ואין לור אתך חלק
בו, קחה נא ושים אותו בכפך טרם יבאו אחרים לקחת חלק ממנו.

י.

כִּי־א חִ"א סִי כ"ט; כִּי־ב חִ"א; נרפס בכב"י צד 60 סִי ו', הרכבי
ח"א צד 107 סִי י"ו. משקלו כמשקל השיר הקודם לו.

שורה 1—2: המשורר מדבר אל נפשו ומעירה ומעורר אותה
לאמר: יהודה, קום נא קדמה בתודה (תהלים צ"ה ב') את פני נביר
התורה וגבור התעודה, הוא ר' יוסף בן צדיק, אשר אליו שלח יהודה
את שירו ולכבודו בראו יצרו אף עשאו. — קַדְמָה (שורה 2),
קרי: קַדְמָה.

שורה 3—4: ובצאתך בדרך למרחוק, הוה זהיר לשלוח לו מדי
יום ביומו את ברכת שלומך, אבל לא על כנפי החסידה, המתנהלת

לאט, כ"א על כנפי הברק, אשר ימהר לרוץ אורח ובמו רנע יהלך
מקצה הארץ ועד קצהו. וכבר השתמש רי"ה במליצה דומה לזו ונעימה
יותר ממנה באמרוג'ב לר"י בן צדיק (צד 42 סי' ל"ב שורה 7—8):
"ביד עב קל אני מפקיר שלומי | ואם יתמהמה — בידי בריקים".

שורה 5—14: ואחרי אשר נדר רי"ה נדר, לבל ישכח את ר'
יוסף גם בהיותו רחוק ממנו, ישים את פניו אל ההוה, ויאמר: עתה
ברנעי הפרידה, מהרה נא וקה תורה מפי גבירה ואת אמריו שים על
לבבך, למען יהיו לך לאות ולעדה ימים רבים. אתה לבי, הכוסף לרב
יוסף, אסוף נא פרידתו ותורתו, טרם תפרד ממנו. הן רב ממך הדרך,
קחה לך צרה ממעדני פיהו, ואת מלתו חשוב כעגת הרצפים, אשר
אכל אליהו (מ"א י"טו, ח'), אכול אותם ולך כבח הסעודה הזאת כאליהו
בשעתו. לקט היום את המן, אשר ימשיך לך ר' יוסף, כי אם תצא
ביום מחר ללקטו לא תמצאהו עוד (עדה"כ שמות ט"ז, ט"ז. כ"ז).

שורה 15—18: ואף אתה אל תהי' כפוי תורה, אבל התאמץ
נא להשיב לו (חלף חסדו) פניני שיר משובצים בכל אבן חמורה,
שלחם נא לו ואחלי תהי מנחתי (בת שירתי) מנחת יהודה, מוצאת
הן בעיניו ותערב לו (עדה"כ מלאכי ג' ד') ויקחנה מידי וירצני.

י"א

כ"יא ח"א סי' ל'; כ"יב ח"א. משקלו כמשקל השיר הקודם לו.
שורה 1—2: לעת כזאת, בהפרדי מרעי ידידי, תכל עיני (כמו
ש"ב י"ג ל"ט — ב) ותרד דמעה, עד כי תשים נחלי הדמעות כמים
המגרים במורד (מיכה א' ד').

שורה 3—4: ונחלי הדמעות האלה מתלקחים כאש העצור בקרב
לבבי, והרי זה דומה כאלו התלקח יקוד נחל בכרד, ורמו בזה למ"ש
שמות ט' כ"ד.

שורה 5—8: תמול נפרדתי מיצחק ידידי, והנה נתר לבי וחרד

לו (ערה"ב איוב ל"ו א') ומעי המו עליו, אכן פרידתו לא היתה קשה
כל כך, כי עוד נשאר לי אח ורע, כי אתה עמדי. אולם היום נד
לבני ולנפשי אין עוד נוחם, כי גם אתה נפרדת ממני ותעוכני מפורד,
יחיד וגלמוד, כי אתה האחרון מכל ידידי שהיו לי בספרד, ובלכתך
מעמדי נואשתי מראות עוד ידיר ורע בארץ מולדתי. —

יב.

כ"א ח"א סי' ל"ב. משקלו כמשקל השיר הקודם לו.
שורה 1—4: מה זה היה לו לירידי? האם שחת רחמיו (עמוס א'
י"א) ויעט במעיל קנאה ויהפך לי לאכזר? הן תמול, בעת רצון, היה
לי לצני חן ואיך נהפך פתאום ושב להיות ארי טורף כבנדרו בי! והשיר
הזה הוא תַּכְנִיּוּס (שיר נצמד); ראה על אדות מהות המין הזה
בספרים הנקראים בשם בספרו של לעווענשטיין עיד התרשיש לרמבי"ע
(T. Lewenstein, Prolegomena zu Moses ibn Esra's
תַּכְנִיּוּס Buch der 2. צר 18 הערה 2. — אַבְזָרְיוֹת (שורה 2),
קרי: אַבְזָרְיוֹת.

יג.

כ"א ח"א סי' נ"ב (ברשימת שד"ל, וחסר בכ"י); כ"ב ח"א; נרפס
בהחלוץ ח"א צד 132 והלאה (לקט שושנים צד 83 והלאה), הרכבי
ח"א צד 95 סי' ט'. משקלו הוא הנקרא בלשון ערב بِسِيْط, והוא
משקל הציונים.

שורה 1—2: בהקדמתו (והיא נמשכת והולכת עד שורה 24)
יתאר המשורר את אחת הבתולות היפות בעלות מעם ויעלות חן, אשר
תרבה לשיר ולנגן בקול בוכים, ואח"כ הוא מקשר את התקדמה הזאת
ומחבר אותה אל שיר תהלה, אשר שר לירידו. ורי"ה הלך בזה בדרך
המשוררים הערביים. ונמצאים לו גם שירים אחרים על הדרך הזה

(ראה את השיר שלאחיו), ומהם הכי נכבד השיר: 'פי קול קדמו כנור ליפות (סי' ע' צד 99), אשר חפץ קעמפף לחלקו לשנים (עיי' ספרו Nichtandal. Poesie II, 227) שלא בצדק, ונמצא כדבר הזה גם בשירי משוררים אחרים וזלתו. — בעלת כשפים (נחום נ' ד'), המזכרת בחורים ביפיה ואנשים בנעם פניה, תארכנה ימי נדודיה והם מקצרים ימי חיי ירדיה. ורשביג אמר נ"כ על אשה יפה וטובת מעם: „אראה כשפים בה ואינה מכשפה“ (שירי שלמה צד 40 סי' כ"ו); ועוד לו (שם צד 15): תפתה כל חסר לבב ביפיה | כבעלת אוב ואשת ידעונים.

שורה 3—4: בעלת הכשפים הזאת יפה היא כשמש, אבל יתרון לה על השמש, כי היא לא תפנה לערב, ולחיה כערוגת הבשם (שהיש הי' יג), אבל יתרון לה על הערוגה, כי נרדיה לא יכלו ולא יתמו לנצח, כי תשאך ביפיה כל הימים. ועמנואל אמר (מחברת ב' צד 14 מרפוס לבוב): תמר יפיה נאדר, יקדרו המאורות והיא לא תקדר.

שורה 5—6: רכה היא ועננה (דברים כ"ה נ"ו, ישעיה מ"ז א'), ועת תשנס את מתניה היא דלה ודקה כל כך, עד כי חגורה איננו גדול בהיקפו יותר מאחד הצמידים אשר על ידה. ע"ד הפלגות כאלה ראה הערתי לסי' צ"ב שורה 1—2. — ענונה (שורה 5), קרי: עֶנְנָה, מצמידה (שורה 6), בהחלוץ: מצמידה, נגד הענין והמשקל. —

שורה 7—8: עלתה, כלומר נראתה ונגלתה. בלחי אשר לבן מראהו יותר ממראה הלבנה (יקדור, ר"ל ישחיר, לעמת לבנתה תראה הלבנה שחורה), ובעד מסך הרדדים, אשר על פניה, היא צופה אלינו. ע"ד מלת עלתה וענינו ראה משי"כ איגנס בספר היוכל לגרעץ (תפארת צבי) צד 117.

שורה 9—10: גם אם תפשוט את כמותה ותצנן כיום הולדה, לא תותר ערומה, כי החן וההוד והיופי הם בנדיה, והם יכסו מערומיה תמיד. שורה 11—12: אחר אשר הרבה המשורר להלל את יפי תארה של בעלת הכשפים, הוא נוהג לה בזה את ברכת שלומו. תשא, ר"ל תקח, כמו וישא משאות מאת פניו אלהם (בראשית מ"ג ל"ד), ישא ברכה מאת ד' (תהלים כ"ד ה') ורבים כמוהו.

שורה 13—16: החרוזים האלה קשי ההבנה הם, ואף כי כונתם בכלל גלויה, פרוש מליהם ועניניהם בפרט נעלם ממני ולא באתי עד תכונתם. המשורר יאמר: אני הגבר האסור בחבלי האהבה ונמשך בהם אל אהובתי רעיתי, והנני מוכן ומוזמן לתת את נפשי פדות וכפר הליל, אשר בו יבאו לי הפדות והגאולה, ר"ל אשר בו ימלאון משאלות לבי ותקותי יתן לי אלוה. או אז אשתה ואמצה (ערה"ב ישע'י נ"א י"ז) שפתיה וארוה את נפשי בצוף פיה ואשבע עננ ונחת. וכנה את השפה באדם יען אדום מרָאָה. ומ"ש בצוף פיה, ר"ל נשיקותיה, והשוו המשוררים את הנשקה לצוף ועסים ויין, גם לצרי וליערת הדבש. וכן אמר רי"ה: לרדות דבש מבין כדולחים (הם השנים) תחת שפת שני כמו תקוה (סי' ט"ז צד 19); נשקתיהו והשקני עסים פיו (סי' כ"ח צד 34); מי יחנני כפר לעפר ישקני צופי וייני מבין שפתות שני (סי' ס"ד צד 89); אם אשאלה צוף שפתו (סי' קל"א צד 193); יערי ודבשי בין שפתך (כרך ב' סי' ד' צד 9); וארדה משפתיו צוף יין כרמי ואנשק לחי אדומי (שם סי' י"א צד 15); ופרי שפתך מתקי (שם סי' כ"ד צד 27); שפתה צוף (שם סי' מ' צד 41); סערי מפך ומצוף לחיך אהבך במצט צרי ומעט רבש (שם סי' מ"ד צד 44). והמליצה שגורה מאד גם בפי משוררים אחרים, ואין להאריך בדבר פשוט. — והנה שורה 14 בלתי מובנת לי כלל, ויה"ש והרכבי לא העירו מאומה, וכנראה שלדעתם הכונה פשוטה וקלה להבין כל כך, עד שאין כל צורך לפרש אותה, ואני אומר מי יתן וישמיעני אחד החכמים פרוש מתישב על הלב ואובילנא מני' לבי מסותא! גם שורה 15—16 נראה כמשבשת, ויש"י גרס וצוף ת' בצוף (שורה 15) ולא הועיל הרבה. ואולי יש לפרש: וְרוּחַת בְּצוֹף פִּיהָ, שהוא מגד, בעוד אשר פי הכוס מגדיה. והי' מנהגם להלל את אהובת נפשם גם כזה, שהיא יודעת להריק כוס לתוך פיה, וכמ"ש רי"ה (סי' צ"ג צד 136) פי כוס בפי עוסר צפה. ראה מחברות עמנואל צד 198: אומר היין כי אין לי בעולמי כצאת ממסגר החכיות והיות נשוק מפי הצכיות. וב כתב: אולי צ"ל בשורה 14 כִּן הַאֲדָמָה ומהפעל הזה תלויות המלות "שְׁתָהּ וּמְצָדָה" אשר בלי זה אין להן מקום להתלות, וזה טעם

הדברים: רק ה[אפשר ו]אנמה [לבוא] בחבל (ריל בנבול, בנחלת) מחמדיה, לשתות ולמצות וכו', ושעם רק כמו אולם. וע כתב: "החרוים האלה נשתבשו בלא ספק בכתיבתם ובקריאתם, ועד יערה עלינו רוח ממרום ומצאנו מקורים חדשים אני אומר לקרוא כך את הכתובים הללו: נפשי פדות וכו' חַק אֶהְבֶּתָּהּ בחבל מחמדיה, וכך אני מפרש: נפשי מסורה היא לה פדיון אותו הלילה, אשר היתה בו פדות לי אני אשר הייתי אסירה, בתתה לי את מאויי בחיק אהבתה ובמנת מחמדיה, לשתות ולמצות את השפתים האדמות ולרוות בדבש פיה — והשפתים והפה האלה יקרים לי זהמה מגדי — ואף לשתות ולמצות את יין הרקח והממתקים אשר שמה לפני. בלילה ההוא פתחה שפת שני וכו'. ואם תפרש בחבל לשון קשר, אולי נוכל לקרוא חַק (= חַק) תחת רק, ולהסב הדבור אל לאסירה. ואולי נוכל לקרוא חַק בל תחת בחבל? והנה כל הדברים האלה השערות הן ונתתי אותן לפני הקורא והוא ירא וישפט.

שורה 17—18: הנה היא פתחה שפתותיה שנים (שה"ש ד' ג') לשיר שיר ערב, וביריה תחבק את הכנור ועל כפים תשאהו, כאלו היתה היא האם והכנור צעיר ילדיה. ורמב"ע אמר: באָמַן לכנור וענב בחיקן | חרמם לאמות מניקות לבנות (תרשיש צד 33). וכן אמר חריוי: רְאוּ כְנֹר בְּחִיק עֲלֵמָה יִרְנֵן וְיִמְשֹׁךְ לֵב בְּהוֹד קוֹלוֹ וְצִבְיוֹ בְּמוֹ יִזְקַן בְּחִיק אִמּוֹ מִבְּקָה וְהִיא תִשִּׁיר וְצוֹחֶקֶת לְבִבְיוֹ (תחכמוני שער ליב, דף נ' ע"א). ואמר עוד: ועל כנור מנגנת, והוא כיונק ותהי לו לאומנת (שם שער מ"ט דף ס"ט ע"א). ויה"ש בהערותיו כתב: "כונתו כי הכנור הוא רק כצעיר ילדיה", ולא קלע בזה אל מטרת האמת.

שורה 19—20: ואת ימינה תסמוך על הכנור ותקרב אותו אל עצמה, כאלו חפצה להאציל לתוך פיהו של הכנור את מענה פיה, למען ילמד הכנור ממנה לשיר בקול נעים וערב. ואני מגיה את הנוסח שלפנינו וקורא: תאצל מענה פיה לפיהו, ונס דעת יש"י נראה שנוטה לזה. — מלמדויה, ראה דה"א ה' י"ח.

שורה 21—22: הנה העלמה אשר ברא לו המשורר בדמונו.

פתחה את פיה לשורר, ותהי שירתה לקינים עלי הפרוד (פרוד האהבים).
 וקול שירתה תעיר בקרבה רנשי עצב ותוגה, עד כי תכנה כנה רב,
 וכמעט נשפך ככדה עם רב הדמעות (ראה משי"כ במה"ע Monats-
 schrift שנת מ' צד 195 הערה 2). חננה קולה, עשה"כ משלי
 כ"ו כ"ה. — כקט = כמעט.

שורה 23—24: והנה המשוררת שפכה בדלח עם דמעות עיניה,
 עד כי גם עיני דלפה מים ולגנה ברק פניניהם (פניני הדמעות) פורה
 גם היא את עתוריה, ר"ל את כל עשרה ואוצר דמעותיה אשר אצרה.
 בדלח (שורה 23), כן כנו המשוררים את הדמעות, כי דומים הם לאבן
 הברדלח, אולם יען כי הדמעות לחים הם, השתמשו לרב בלשון נופל על
 לשון ואמרו בדולח לה. וכן אמר ר"ה: אשר פור בדלח . . . בדלח
 לה עלי לחיו משלה (ס"י כ"ה צד 34); לפור בס חרזים כבדלח (ס"י פ"ו
 צד 123); נשפי בדולח אשר לולי יקוד האדיבם חברו גרנריו כענק
 לגרנת (ס"י צ"ד צד 137). ורמב"ע אמר (דיואן כ"י ס"י 74 בשיר
 הראית ברכות): ונטפיהם כמו גרנר בדלח והם לחים לזאת אינם לקוטם.
 (ועוד אשוב אדבר במה שיבא על מלת בדולח ושמושו לענין אחר). —
 לברוק (שורה 24), בהחלוץ ובהוצאת הרכבי: לְבְרוֹךְ, ובכ"יב שלפני:
 לבריק. וכתב הרכבי (הערות צד 196): "המלה נראה כמשבשת.
 ואולי צ"ל לברות", הנה לא פרש לנו את החרוז לפי נוסחתו, ובעל
 "המשא ע"ד שירי הקדמונים", פיליב, הרחיב פה והאריך לשון ויתוכח
 עם הרכבי ויאמר: "ואולם גם הנוסחא קימת בשנוי קצת וצ"ל: לְבְרוֹךְ,
 ע"י הפרהון (ערך ברק) וברק ממירתו יהלוך (איוב ב' כ"ה) היא ליהה
 אדומה וכו' וכונת המשורר, עינו ממזלת הפרידה שפכה מי הדמעות
 כעין בדולח עדי פורה (העין) הדמעות החמות כאש, לברק (הליחה
 האדומה) כעין עצם פנינים האדומים כדם העתודים והצאן וכו'". והנה
 מלבד כל הדחוקים החליף, עֲתוּדִים בְּעֲתוּדִים, ולא שת לבו
 גם לזאת! ואני נקדתי בְּרוֹךְ ע"מ פְּרוֹד, והיא מלה חדשה בנויה משרש
 ברק והמשקל הביא את המשורר לזה, לבנות מלה חדשה במקום שיש
 דוגמתה ככה"ק (למען היה לה ברק, יחזקאל כ"א מ"ו ועוד במ"א), וכבר
 מצאנו למשורר אחר שהשתמש בהמלה הזאת באמרו (ננוי אקספורד

צד 36): הלהב לברוק. — פניניהם, בדפוס ובכ"י פניני דם, ותקנתי בעצת ידידי הדר' מ. פיטוחאווסקי בברלין, ומצאתי סעד וסמך לתקונו במחברותיו של חריוו (שער מ"ז דף ל' ע"א): ומתהום הלבכות, עבות זכות. . . בהמם נורי הלבכות הקופאות — להתיך פניניהם, על פניהם מחריטי הראות. — עתודיה כמו עתודתיהם (ישעי' י' י"ג), וכתב רבנו יונה (שרש עתד) סגלתם, רצה לומר אוצרותיהם וכל עשרם. ומצאנו לר"י ששם את הרמעות עשר העינים באמרו (סי' צ"ד צד 138): עין נדיבה המון הונה מפורת. והנה פרשתי את החרוו הקשה הזה ככל אשר היה לאל ירי ואדעי, כי הנחתי מקום לאחרים להתגדר בו, ובמכר את הנוסח פניני דם, וקרא את הרמעות פנינים, כמו שיקראם גם בדולחים, וכתב פניני דם, כי מדם הלב יצאו. — ועל מלת עתודיה כתב ע שהיא בליים מוטעת, ואולי צ"ל לְדוֹדִיהָ.

שורה 25—26: אחר אשר תאר את בעלת הכשפים ואת בכיה התורר אל הלב ומבכה את שומעיו, השכיל לשאל על סבת הבכיה הזאת ולדעת את סודה ויאמר: מה זה ועל מה זה תככה הצביה כ"כ, עד כי הראה אותה יאמר נד שלמה ידידי ממנה ולזאת מר לה מר, מאנה להנחם נפשה. ורמו בזה, כי פרוד ידידו שלמה הוא הכאב היותר קשה, מחלת לב לידידיו ורעיו, אשר קשה עליהם פרידתו. ומעתה הוא מסב פניו אל ידידו זה, אשר נסע מעירו ועדן לא שב שמה — ולא שב עוד כל ימי העולם, כי כנודע מת ר"ש פרוצאל בדרך, ור"י אשר הגיעה לאזניו השמועה הנוראה הזאת, הפך את שירתו לקול בוכים ויקונן עליו את הקינה: לא יום (חי"ב סי' י"א צד 92), שהיא רק כעין הקדמה לקינתו הגדולה: ואת התלאה (שם סי' י"ב צד 93); ראה גיגרי, דיואן צד 146 — ומפור לו מלא חפנים כבוד ותהלה.

שורה 27—28: הוא יעביר את האדמה כחפצו וישלש על ילדי הומן כרצונו, וההפלגה השירית הזאת השתמש בה ר"י באופנים שונים גם במ"א, וכן הוא אומר (כרך ב' סי' ס"ג צד 63): לילות וימים יעביר ועלו על זמן יכביר, ואמר עוד: וימים לעשות חפצם ערבים (שם סי' כ"ד צד 28), וכן אמר רשב"ג (ש"ש צד 10): ועלית עלי תבל כאלו | נתנה אל לך שפחה חרופה, ואמר עוד (ש"ש שהוצאתי

לאור צד 2): ואלו מאנה להיות אמתו | גרשה מהיות עמו גרישה;
 ראה גם הערתי שם צד ט' (הערה לשיר ב' שורה 19—20).
 והרעיון הזה שגור מאד בפי רמב"ע שאמר: עצתו רופפה גובה
 שהקים | בנותיה (בנות עצתו) עצת ימים מניאות (דיואן כ"י סי' ח',
 ולא אדע אם הרפ"ס רייפמאן את השיר הזה ביחד עם מכתב
 רמב"ע אל ר' חננאל, באוצר טוב); ואמר עוד: ועצות הזמן דעתו
 תסכל (דיואן כ"י סי' י'); כבשם — את בנות הימים — כשפחות
 לו (תרשיש צד 19); ובני זמן כי עבדיו המה עשות את צבאו (שם
 צד 24); אך הזמן עבדו (בשירו הנדפס בספר הויבל לרמשי"ש צד 45
 מהחלק העברי); ונה יגון והימים עבדים | לך יהיו והלילות שפחות
 (בשירו הנדפס במה"ע Monatschrift שנת מ' צד 169); והי'
 הזמן עבד רצונו (שם שם צד 171); ועוד לו (שם צד 194):

יִפְרֹ זְמַן בּוֹגֵד בְּשׁוֹטֵי לְשׁוֹן וְאֶת־בְּנֵי בְקוֹיֵן הַמְאָמֵר הַזְדִּיעַ
 עַד יִשָּׁב בְּיַד הַפְּצוּ בְּמֹו הַמֶּר בְּיַד יוֹצֵר וּבֹו יִיטִיב וּבֹו יִרַע

וכמהו רבות אתו. וראב"ע אמר: הן הזמן ערב לעשות חפצך (ראוין,
 ח"א סי' ע"ג צד 118; כהנא ח"א סי' ק"א צד 128). והריון אמר
 (שער ג' דף ל"ה ע"א): בעור הזמנים ל' לעבדים. ואמרתי להאר"ך
 בדבר פשוט כזה, יען ראיתי להראב"ע שאמר (דיואן הוצאת איגרת
 סי' קצ"ו צד 88): ימים לעבדים כבשם. ועל פני הנוסחא הזאת ראה
 ראוין (ח"א צד 123) לבכר את הנוסחא: קָמִים לעבדים כבשם, ור"ד
 כהנא (ח"א סי' כ"ו צד 46) מצא לנכון לפניו לנקד: יָמִים לעבדים וכו',
 וזה וזה לא יחכן והעקר: יָמִים לעבדים וכו'. גם על מ"ש הראביע
 "הן הזמן ערב וכו'" העיר ראוין (צד 118 הערה 6) על שופטים
 י"ט ט' (הנה נא רפה היום לערוב), ואחר כל האמור הכונה פשוטה
 ואין צורך לזה.

שורה 29—30: הכונה ע"ד שאמרו רז"ל: בומן שהצדיק
 בעיר הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה זיוה פנה הדרה (ב"ר
 פרשה ס"ה). ומ"ש זרחו כשובו ע"ש העתיד אמר כן, כאשר ישוב
 יורחו וכו'. צד ד"ה (שורה 30) בכפילת הדל"ת כבלשון התלמוד.

שורה 31—32: גבהה אדמה וכו' עדי שמה וכו', ר"ל האדמה אשר דרך עליה גדלה ורמה ונסכה למעלה ראש. עד למעלה מכפת הרקיע, והיו מרומי זבול הדום לרגליה (כי היו נמוכים ממנה). עיי' מ"ש ע"ד המליצה הזאת במ"הע Monatsschrift שנת מ' צד 34 הערה 4. ורשב"ג אמר: ויצחק אשר תצחק אדמה בלכתו בה | ותעז ותתנאה בעזו כנאותי (שירי שלמה צד 47, וראה פרוש החרוז בהערותי לשירי רשב"ג).

שורה 33—36: ארץ נבוכה, עדה"כ אסתר ג' מ"ז. — כחולת אהבה, שה"ש ב' ה'. — שְׁחָרָה, ר"ל בקר אותה ויבא בנבולה, מלשון ושחרתני ואינני (איוב ז' כ"א). — ירדה פלאים, עדה"כ איכה א' ט'. — שכחה לימי מרודיה, הפך הנאמר מירושלים בחרבנה, איכה א' ז'.

שורה 37—38: בני עיש — כוכבי השמים וכסיליהם — הם פרדי מרכבתך. וכן הוא אומר (ס"י פ"ז צד 125): אשר גבר ורכב במתי עב עדי היו בני עש מרכבותיו. ורמבי"ע אמר (חרשי"ש צד 15): וכי הומן אסר לרכבו בנות עיש.

שורה 39—40: הומן לבש את נשיאיו (נשיאי הומן וגדוליו) והם כתנת הודו, ואולם הם רק שולי הכתנת ואתה הוא רבידה. וכן אמר (ס"י פ"ז צד 126): זמן לבש פאר שרים אבל הוא | רביד בגדו והמה (השרים) מפשעותיו. וקרוב אל המליצה הזאת מה שאמר במ"א (ס"י כ"ב צד 31) ואת הוא פעמן למעיל פארו; ואמר (ס"י מ"ט צד 66): ולבש הומן בו מחלצות גיל. ובענין אחר הוא אומר (ס"י נ"ד צד 72): כאשר כסילים על פני שחק | יתפארו בלבוש חליצותיו. ורשב"ג אמר (ש"ש צד 9) עדי כי יעטו ימים כבודו | וצנף הומן הודו צניפה, ואמר עוד (שה"ש שהוצאתי לאור צד 4): והשמש תהלתו לבושה. ורמב"ע אמר (במה"ע Monatsschrift שנת מ' צד 34): בלבוש בלויי מחלצותיו יגבהו | שמש וירח ויתנשא.

בכ"א ח"א סי' נ"ד (והסר); כ"ב ח"א ועפ"י הכ"י הוה הרפ"ס דוקס את השיר הוה באר"נ ח"ב צד 81 והלאה. משקלו הוא כמשקל שיר ב'. — והנה השיר שלפנינו הוא תשובה על שיר ששלח לו למשוררנו ירדו המדקדק ר' לוי אלחבאן, ור"ה השיב לו תודה ותהלה, ואולם בהקדמת שירו (שורה 1—20) הוא מתאר אחת הבתולות היפות, ומענין לענין בא לאותו ענין שהוא חפ"ן בו, לפאר ולרומם את שירו של אלחבאן, ומה שכתבתי בהערתי לשיר שלפ"ו (שורה 1—2). הוא יתכן גם לשיר שלפנינו.

שורה 1—2: שלום לבת אשר רבים הם הללי האהבה הגנופים על ידיה, שלום לבת אשר גם החמה משוופיה, כי יתרון לאורה על אור החמה ואם תשא עיניה השמים תקדיר ותשחיר את השמש (קרוב למ"ש בס"י י"ג צד 14: עלתה בלחי אשר יקדיר לבנה בלבנתו). וכן הוא אומר: ולו נשאו אלי חמה פניהם אוי עזבו פני חמה שזופת (ס"י ע"י צד 99). ועל מליצת "שלום לבת" העיר כבר דוקס (ש"ש צד 90) שנמצא דוגמתה הרבה, והוא הביא חרוז הנמצא במחברתו של ר"ש צקבל: שלום לבת רבו (כצ"ל) מצוקיה; ראה מש"כ במה"ע Isr. Monatschrift לשנת 1895 גליון 10.

שורה 3—4: אם תעמד תחפיר יפי תכל, כי אין נמשל ליפיה, או תהלך תוביש ענפיה ותכלים אותם, כי פוּרְיָה היא וְעַנְפָּה מכלהם (ראה ס"י ע"י צד 100).

שורה 5—6: והנה בא יום — יום הפרידה — ויבקעו ענני דמעותיה והיו שטפיה, שטף הדמעות היוורות מעיניה, כשטף מי דימון, והכונה עמשה"כ: כי מי דימן מלאו דם (ישע"י ט"ו ט'). ונס דמעות עיניה מהולים בדמים; ראה הערתי במה"ע Monatschrift שנה מ' צד 195 הערה 2, ובכרך ב' צד 94 שורה 36 אמר ר"ה: ורב לכס בדמעה כמי דימן שעיריה, ועל הרמונים אמר ר"י חריוו (שער מ"ט דף ס"ח ע"ב): ומכית מימיהם כמי דימון.

שורה 7—8: המשורר מכאר סבת הבכיה הזאת, והיא: כי רוח הפרידה נשף את שחרה ויגוול את אור זהרה (כי נדרה הלכה אהובת

נפשו אשר אֶהְבֶּתָּו גם היא) ויחשכו ככבי הנשף (עדה"כ איוב ג' ט')
אשר נשאר אחריה. נשף ונשפיה, לשון נוסל על לשון. —
שחרה, באו"נ: שחרו.

שורה 9—10: לפי המנהג הנהוג בארצות הקדם (ארצות החמים),
עובה אותו אהובתו בעוד ליל וטרם בקר ואיננה. והנה יאמר: אחות
שמש, היא הלבנה מלכת הלילה, החליפה ותגול ממנו את הכת, אשר
הוא לא יחליפנה ולא ימיר אותה, כי אהבת נפש יאהבנה, אהבת עולם.
ואולי צ"ל: וַתִּחַלֵּף, ור"ל: הנה כי כן חלפה הלכה לה אחות השמש,
היא הבת אשר לא אחליפה, וכן היה מנהגם לכנות את האהובה "אחות
שמש" כאשר העירוטי במ"א; ולפרוש הוה נוטה גם דעת ע.

שורה 11—12: ויהי בלכתה ממני אהובתי לא ברכה אותי, כי
נפל פחד רואיה עליה. — כ"י, באו"נ: ערי.

שורה 13—16: וגם אני יראתי בסצותי שיח להתחיל, ולואת
רק עיני ירמוץ לעיניה: שלום! וכשפיה, החן וההוד אשר עליה (ראה
סי' י"ג צד 14 שורה 1 והערתו צד 25), השיבוני גם הם שלום לך,
וידברו על לבי לבחן חשק יעלת החן ואהבתה ולראות כי לבה שלם
עמי. — ויש"י קורא: בְּחֹן חֶשֶׁק וכו' אתה הוא הנבחן כבוד החשק
ועדיין נשארת קיים באמונתך, והוא הנכון לדעת ב המפרש: לך בחון
החשק שלום מאת הנערה אשר החן צעיפיה. — צעיפה (שורה 16),
קרי: צעיפיה.

שורה 17—20: והנה המיתי און ואשמע אחרי קול אומר
שלום. ואולם מי היא זאת, אשר ברכת שלומה תעלה ריח נוח באפי
כריח עשן המר (עדה"כ שה"ש ג' ו')? מי היא המניפה מחתת מכהן
המלאה לה קטרת סמים דקה (עדה"כ ויקרא ט"ז י"ב י"ג)? אין זאת, כי
אם תריחני בשיר לוי (אלתבאן), או מכנף שירו כנפיה, ולכן ינעם
ריחה לכל אף! — תריחני, ישעי' י"א ג'; ובאו"נ: תדיחני.

שורה 21—22: ומכיון שהוכיר את שיר ידירו — וסוף מעשה
במחשבה תחלה — הוא מתחיל להלל אותו ולהשיב על דבריו,
ויאמר: את נפשי אתן כפר השירה הזאת, אשר תנוצץ ככרק ויצא
רשף לרגליה, ובמשכיות רשפיה (ע"ד משכיות כסף הנאמר על דבר

דבר על אפניו, משלי כ"ה י"א) תחפיר כל שיר, כי אין זוהר כזהרה ואין זוהר כזהרה. — רשפיה (שורה 22), באוי"נ: רשמיה; ואולי יש לקרוא: כספיה, כלשון הכתוב. וע אמר להגיה רְצִפְיָה או רְצוּפְיָה (ועיי התחברות צו יצא ש בכ"י), מלשון רצוף אהבה, והכונה: מְרַצְפֶת החרווים, והשתמש בלשון משנית ע"פ לה"כ ויקרא כ"ו (ובשורה 50 השתמש במלה זו לכונה אחרת).

שורה 23—24: עין חיים ועין דעת, עצי העדן, בראשית ב' י"ז, ג' כ"ב. — מגדי סעיפיה, ר"ל ענפיה (ישע"י כ"ז י'), וכתב סעיפיה בכנוי נקבה כאלו אמר (שורה 24) שירתו ת' שירו, וזה מדרך המשוררים שלא להבחין בין זכר לנקבה לצורך החרוו והמשקל. ויש לומר נ"כ שהסב את הרבור אל השם שירה שבשורה 21.

שורה 25—26: המשיל את בת שירתו של ירדו לעין חיים ועין דעת, ויאמר כי תשא פרי הלולים, זמרת מגדים וזמרת שיר, והן מנו ומזונו אשר בו יתענג לעולמים, ולכן לא יחשף אותה חשף והשליך ולא ישים אותה לְשִׁמָּה (ראה יואל א' ז'), אבל ישמרנה כבבת עינו. — זמרת, הראשון ענינו פרי (בראשית מ"ג י"א), והשני זמרה כמשמעו (תהלים פ"א ג'), והרי זה לשון נופל על לשון. — מני, ר"ל מזונו, ראה רש"י וראב"ע (שמות ט"ז ט"ז). — אחשפה, בנה לו המשורר משרש חשף, שלא נמצא ממנו בכ"ק רק הבנין הקל, וכן הוא בכ"ב, ובאוי"נ: לא אחספיה. והנה לפי הנוסח שלפנינו נשחת משקל השיר, ואולי יש להגיה:

מני לעולם לא אחשפה

וע מוחק תיבת ולא, והיה פרוש אחשפה ע"פ לה"כ חגי ב' י"ז, ישע"י ל' י"ד, ר"ל: אני אֶדְלָה ואשאב משם מזון לנפשי.

שורה 28: שחיספיה, יחוקאל מ"א ט"ז (ויש קוראין שחף בשין ימנית).

שורה 29—30: אם הצבה מהר, ומבע האכנים טבעה להוציא רשפים, הנה היא מהר בשן הר אלהים (תהלי' פ"ח ט"ז) הצבה ומשם תבריק ותנוצץ את רשפיה. — תנוצץ, יחוקאל א' ז'.

שורה 31—32: הנה תאר את שירת ידיו שירת האהבים, את יפי תארה ואת נעם זרה, ועתה מוסיף לאמר, כי נוראה היא אם תשלף חרב נוקמת למלחמתה, כי אז רבים חללים חפיל ועצומים כל הרוגיה, וחרכה ככלי מלחמתו של יואב שר הצבא, אשר כל תקפו ונבורתו ופרשת גדלתו במלחמה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים (א') ובספר שמואל (א' וב'). ומלכים (א'). והי' מדרך המשוררים לתאר את השיר המעלה כאמרם כי הוא כמל לאהבים וכאש לאויבים. ראה לדוגמא בשיר השירים לרשבי"ג שהו"ל סי' א' צד 3 ובהערותי שם צד ו', וחרווי רי"ה לעיל סי' ז' שורה 70—71 (צד 10), ורבים כמהו. — שורה 34: באוי"ג הנוסח היתה כשושנה, ומלת קטופיה חסרה, ושם בתקונים והשטמות אשר בסוף הספר הגיה נייגר מרעתו: היא כשושנה קטופיה.

שורה 35—36: בעליה בעליה, הראשון מלשון בעל, והשני מלשון עלה, והכונה בעל השירה ומחברה האציל מעדנו על עליה, וטרפו (מוזני, או ר"ל טרף שלו, מה שהקרה האל לפניו לצוד אותו ברוחו) שם את טרפי צמחה.

שורה 37—38: שירתו צחה וזכה היא מהלבנה, ולו עמדה במערכת המלחמה עם הלבנה, לראות כח מי מהן גדול, כי אז היתה היא המנצחת, ולפני חמשה מנבוריה נסו אלפים מנבורי הלבנה, והוא עדה"כ ויקרא כ"ו ח'.

שורה 39—40: והיא מתוקה מדבש ונפת צופים, עד אם נסך אותה איש אל תוך הים אזי מתקו מימיו המלוחים כאשר מתקו מי טרה המרים בהשלך משה אל תוכם את העיץ אשר הורחו ד' (שמות ט"ז כ"ה). — נסכה, באוי"ג: נסכה.

שורה 41—42: שירתו תשקיף בעיני עניני השיר, ואולם היא תעמד על ראש מגדלי החכמה, ומשם תשקיף השקפותיה, והכונה, כי עניני שירו אינם דברים רקים שאין בהם ממש, אבל הם מתבלים בתבלין של חכמה עמוקה. — בעיני, כ"ה בכ"י ונכון; ובאוי"ג בעינים שהוא נגד המשקל. ולפי הנוסחא הוואת עלינו להגיה: בעין, ויהיה הפרוש: שירתו תשקיף השקפותיה ותראה בעינה את עניני השיר מעל ראש מגדל החכמה, והכונה כמ"ש למעלה. וכן בעורת נשים (ננוי נסתרות ח"ג צד 90): משלים וחידות ... מהם הרוים יצאו דחופים, כי

מן הרמתיים צופים. — עניני השיר, (אלמעאני בערבית), נמצא הרבה מאד במובן שלפנינו, וכן אמר רשבי"ג (שי"ש סי' ל"ב צד 44): קלו לפניו עניני שירי הכי רום מעלותיו עד זבול נוגע. בפרט הרבה להשתמש במלה זאת ר"י חריוי במחברותיו: ענינים חמודים (הקדמה דף א' ע"ב מדפוס א"ד); אעפ"י שעניניו מלשון הקדש נזורים (שם דף ב' ע"א); יבוא לשון הקדש כי עניניו מהם נפלאו (שם שם); ומזהר עניניה לפידים יהלכו (שער א' דף ג' ע"ב); ולבי מגלת עניניהם (שער ג' דף ז' ע"ב); והיו שיריו נגידים וראשים, ועניניו חוקים וקשים (שם שם); וכל פיוטיו נוראים, ועניניהם נפלאים (שם דף ח' ע"א). וכמהו רבות עמו. ולו שם קאמינקא לב לדבר הוה, לא הי' מעיר ללא אמת בתחכמוני שהו"ל (צד 9) על המאמר „וענינים כלם נכורים הלוצי צבא" לאמר: תכני המאמרים אשר בספר! — וחריוי הוא המשתמש גם במליצה שלפנינו באמרו: ועיני עניני רעיוני הלב (שער ט"ז דף ל' ע"א). ואמר: ראוי למשורר להיות עניני שירו חוקים (שער י"ח דף ל"ה ע"א).

שורה 43—44: שורות השירה הזאת ושורה הם כשירות מעלי שרות (ש"א י"ט ל"ו ובמ"א), והיא טובה וישרה כ"כ, עד כי גם הסלף שבה כשר וישר כישרת שירות ישרות זולתה. והוא ע"ד שאמר עמנואל (מחברת ד' צד 31): כל השירות מבור שירותי תקהנה וכו'. וכן אמר (מחברת כ' צד 155); טוב עוללות שירתך דוד מבציר שירת נדיבי עם וכו'. — כשירות, באו"י: כשירות. — ישרת (כמו במ"א ג' ו'), באו"י: ישרות. — מסלפיה, קרי: מְסַלְפִיָּה, ובנה לו המשורר את השם הזה משרש סלף במובן סֶלַף (משלי י"א ג', ט"ז ד'). ואם תרצה קרא מְסַלְפִיָּה, ויהיה באור הדברים: היא ישרה כ"כ, עד כי מסלפיה, ר"ל מכל דבר סלף שבה, יקחו שירות ישרות אחרות את כל הישרה שבהן. והכונה אחת, לאמר כי שירו נעלה על כל שיר, וגם המעות שבו אינו גרוע מטוב שירות אחרות. ולא זו הדרך שדרך בה ש"י בפרוש החרוץ הקשה הוה, והוא קורא ומניה:

שִׁירוֹת כְּשִׁירוֹת מְעֵלֵי יְשָׁרוֹת   יְשָׁרוֹת יְשָׁרוֹת מְסַלְפִיָּה

ובפרושו הוא אומר: "רצה בזה ששירות רבי לוי ו"ל הן יפות כַּשִּׁירוֹת ורעלות (ישעי' ג' י"ט) אשר על השרות, והם הנשים הנזונות יפות המראה; והן חמות וצנועות; כי סתם מנגנת לא תמה היא לפי דעת אנשי המזרח, ע"כ הוסיף לאמר: שרות, ר"ל מאותן הראות, ישרות, כמו ועפעפיך ייִשְׁירוּ ננרך (משלי ד' כ"ה). ומלת מסלעיה הם הרי

השירה וסלעיה, כמו: לך השיר אשר סלע יפוצץ ויוציא נחלי צוף מצחיהו" (סי' כ"ב צד 31). ובלי כל ספק שם המשורר לנגד פניו מליצת הכתוב איוב ל"ט כ"ה, וחתת המצודה הביא מגדל אשר זכר בבית שלפ"ו. וזה הבית היותר גדול הנמצא בתנאים ובכתיו, כי בו נמצא ב' פעמים שירות במכתב וב' פעמים שרות במכתב ובמכתא, ועוד נוספת עליהן מלת ישרות שהיא בתוספת יו"ד לבר, ובה נמצא ג"כ זהירות, וזהירות נמצאת ככל מקום אשר לתת למליצה טעם לפנים. והנה במ"ש שנמצא בזה ב' פעמים שירות במכתב לא שם לבו על השירות בישעי' ג' י"ט, שהוא בלא יו"ד, ואף אם נודה לקריאתו (היא הנוסחא שבאו"נ) בדלת החרו, בסוגרו לא נוכל להודות לו, כי חרווי השיר הזה ויצאותיו הם פִּיָּהּ או פִּיָּהּ, ואיך נשמע לו לכתוב מסלעיה?

שורה 45—46: בת שירתו רמוה לי בשיר ידידי, כי השיר מלאכה לי וכי לבבי יחיה מטרופיה ההרונים על ידיה, ר"ל: שאני מתענג לראות את המהרסים לעלות על הר השיר ובחפצם זה נוקשו ונלכדו ונפלו ונשברו כשבר נבל יוצרים. ושי' גורס: נִיָּהּ, ור"ל כי לבבי הוא מהטרופים ע"י השירה אשר טמנה פה ללכדם ונלכדו. — ע קורא: נִיָּהּ, וכתב ב: אין יחי אלא לשון עבר, לכן צריך לפרש: ע"י שרמוה לי כי השיר מלאכתי, חיה לבבי מתוך הטרופים על ידי שירת ידידי, ר"ל השירה שרפתני ואף החייתני, עפ"י לשון הכתוב (הושע ו' א') טרף וירפאני.

שורה 47—48: ואף אני אשיב אמריה ואענה עליהם, לא כן ולא! מלאכת השיר אינה מלאכתי, אבל יערב לי השיר אשר ידלף ממנה ויול מִדְּלָיָהּ.

שורה 49—50: בת שיר, כן הוא בכ"י ובדפוס ולא אוכל לפרשו. וְרָאָה אֲנִי אֶת דְּבָרֵי יְשׁוּי שְׁמִנְיָה: בית שיר, והוא שם כולל תחת סוגו כל שיר קטן או גדול. אמאם לנפשי זאת והלילה לי להיות השיר מלאכתו ועקר עסקי, ואולם בית השיר ועסקי בו הוא רק מרצפיה (מלשון ענת רצפים מ"א י"ט ו'), כלומר ענין צדדי ודבר בלתי חשוב כ"כ. ואם נחזיק בנוסחת בת שיר עלינו להגיה לברה ת' לברו (שורה 50).

שורה 51—54: אם תשים נפשי צניפי הבין על ראשה, ר"ל יום תעסוק בכל דבר חכמת בינה, לא אמצא את השיר בין הצניפים אשר עליה, כי הוא בחכמות לא יתחשב ובסודן לא יבא. ולו היתה החכמה ברכת ים, היו חרווי השיר קצפיה, ר"ל הקל שבה הצף כקצף על פני המים. וב כתב: תצנוף צניפי בין, ר"ל תחקשט בדברי החכמה. — צניפי, באו"י: צנפי.

שורה 55—56: נִישָׂא שִׁירָה, ענינו כמו עליו משל ישאו (חבקוק ב' ו'). וכ"כ ישי. יאמר: אני לא אחשוב את הענין, לישא משל ושיר, כחומה נשגבה אשר קשה ללחום עליה ולכבשה, אבל היא רק שעשועים לאלופיה (משלי כ"ב כ"ה) המתעסקים בה. — ואני יודע אמנם, כי יש זרות במליצה זו, אבל איני רואה הכרח להגיה את הנוסחא שלפנינו ואפרש אותה כאשר פרשתיה. וק הפיץ להגיה: חמר, ר"ל דבר קשה (מלשון קל וחומר). ושיי מניה: חכמה, ויאמר: רי"ה ממאן להקרא בשם חכם בעבור חבור השירים, והמלאכה הזאת נקלה היא בעיניו ... וכמתנצל ע"ז הוא באמרו "רק שעשועים לאלופיה", ר"ל השירים אשר חברתי רק לשעשע בהם האנשים הנכבדים הראויים לתהלה". ואני לא אובה לו ולא אשמע אליו להגיה בזה האופן, אחרי כי כבר דבר המשורר מהחכמה בחרו שלפ"ו, גם לא אמר אלוּפיה, רק אלוּפיה. ונוסחת דוקס באו"י היא: לא אחשוב שור וחומה. — אַחֲשֵׁב, קרי: אַחֲשֵׁב.

שורה 59: תגִּיפָה, נחמי' ז' ג'.

שורה 60—61: תצרף, ר"ל נפשי (שורה 57) תצרף לך את לבבי ככור אהבה, כסופיה, כמו כסופיה, וכנראה היה השיר הזה ראשון לשירי רי"ה אל ר' לוי, והוא מבטיח אותו כי לבבו יהיה שלם

עמו עד עולם. למן היום הראשון לכריתת ברית הידידות ועד היום
האחרון.

שורה 62—63: בדמעתי אשר תרד מטה מטה נפשי תשאב ותשאף
ותבליע את עפר הארץ, וכמעט ישטפני גם אני שטף הרמעות אשר גבר
מאד. וכתב תשאף עפר ארץ עדה"כ עמוס ב' ו' ואולם כונת המלה
וענינו כענין ושאף צמים חילם (איוב ה' ה'). שפרש בו ר' יונה בשרשיו
(שרש צמם): בערבי אלצמאן והיא הארץ הקשה שיש בה אבנים
רבים... אמר ושאף צמים חילם כלומר שתהי' אדמתו כמו הצמים
שאיננה מצמחת דבר וכאלו היא שואפת אותו (ובשרש שאף כתב:
הכל ענין בליעה). ויש"י הניה: תשטף עפר ארץ, וכתב: "תשאף עפר
ארץ בדמעתה הוא דבר שאין לו שחר, ולפי הנהתי הסוגר כמעט
ואהי' משטופיה יבא מכוון היטב". ואני את הנראה בעיני כתבתי בלי
כל הנהה.

שורה 64: תסער, לא אוכל לפרשו. וב וע יש"י גורסים תסָעֶר,

(חבקוק ג' י"ד) והכונה: תהמה (הנפש) ביום לראותך, ע"כ תאהב
לילה, כי בו תראה את צלמך בחלום ותתענג על נעם תארך בשנת
נשפיה. "ואין טעם נשפיה פה כמו בשורה 8, רק פה כנוי ללילה שהוא
חשך" (יש"י).

שורה 67: הפך הכתוב בישע"י ה' ל'.

מז.

כ"א ח"א ס"י ס"ב; כ"ב ח"א. משקלו כמשקל השיר שלפ"ו.
וממה שראוי שנדעהו טרם נפרש את בתי השיר הוה הוא, שמנהג
המשוררים הערביים (והעברים ההלכים בעקבותם) לשיר הרבה ע"ד
פגשת האהבים בחלום חיוון לילה, אשר על ידיה תקל מחלת הפרירה,
מחלה עזה וקשה מאד. בהפרד הרעיה מדודה והחשק מחשוקתו לבכם
הומה, עיניהם תכנינה ונפשם תאבל, וכמעט לא יוכלו נשוא את
כאבם. ואולם כנשף בערב יום, כנפול תרדמה על האנשים, המה יביטו
יראו בחיוון החלום את אהובי נפשם, הרעיה תראה את צלם דמות

דודה, והוא גם הוא יראה את תמונת אהובתו, והם שמחים הרבה את אחד ער עלות השחר (ראה משיב במאמרי ע"ד שירי האהבה בספר השנתי Évkönyv (היו"ל ע"י החברה לתולדות ישראל וספרותו בהונגריא) שנת 1899, ובמה"ע Isr. Monatschrift לשנה הני"ל. והמנהג הזה נוהג גם בשירי ידירות, בהפרד איש מעל רעהו יראו זא"ז בחלום וטוב להם. ואחר ההערה הזאת נפרש את השיר שלפנינו.

שורה 1—12): את נפשי (שורה 3) הכואבה והדוה לנווד דודה, אל תשמחי בחלום ליל, המראה לך את ידיך ואת צלם דמות תבניתו. כי הנה עוד מעט ואתא בקר ונפרע ממך (הליל) את אשר הלוח אותך, ויוסיף להרע לך עשר מונים מהטוב אשר הטיב לך (כי כעבור ליל תרוד ממך דמות ידיך ותבניתו, ותקיץ ונפשך רקה). וישי גורם: מאשר לך, והכונה: יפרע מאת אשר לוח ממנו.

שורה 3—4: אחר אשר הזהיר את נפשו לבלתי תבטח על תהו ולבלתי תשמח בחלומות אשר שוא ידברו, הוא מהלל את ידידו, אשר בתנומות עלי משכב יחזה תמונתו, ויאמר: נפשי תחת נפש העפר (כן כנה את ידידו) אשר טרם בקר, בעוד לילה, יבקר (בחלום) את מחית הטובה (ויקרא י"ג כ"ד), ר"ל את הנגע תולדת האש אשר תוקד בקרבי בהעלותי בלבי זכר פרידת ידידי. — מִבְּקָר, בכ"יב: בְּבָקָר. — מִחֵית, קרי: מִחֵית.

שורה 5—8: ויהי בחצי הלילה, אחר אשר בלתה רגל אנוש מן השוק, ורק צבאות השחק יסבו בלכתן, עבר ידידי (ואין רֵאָה אותו זולתי צבא שחק) ויתננב בלאט אל בית אהבו ויִלְכֶה אליו ויִסְפַּח עליו. ומדי עברו ויראוהו בני עיש ויחמדו יפיו בלבם, וכמעט שגולוהו — לולא היותו מבני חוה, ר"ל אדם, אשר אין לו מהלכים בין צבא מעלה. — עבר ואל בית (שורה 6), כן הוא בכ"יב, ובכ"יא: עברו אלי בית. — בֵּית, קרי: בֵּית. — גלוח (שם), בכ"יא: הלוח.

שורה 9—12: ואני [מאו הפרד מעלי רעי] דלותי וקלותי, לבכי קרר, אש עצור בצלעי ועיני יורדות בכי. והוא (הידיד) חלציו דומים

(1) בדפוס נפל טעות במנין השורות, והנני להעיר ע"ז את הקורא.

לדלותי, שערו שחור כקדרות לבבי, כאש אשר בצלעי כן אדמו לחייו,
 וכאלו קפאו דמעות עיני והיו כשלג, ומן השלג הזה לקחו פניו את
 לבנתם וַנְפֹתְתָם. הלצים רפות ודקות הן היפות לפי טעם אנשי המזרח.
 וכן השער השחור והלחיים האדומים עלי פנים לבנים. — לְדִלּוֹתַי,
 (שורה 9), קרי: לְדִלּוֹתַי. — בכי (שורה 11), בכי"א: בני. —
 ושלג (שורה 12), בכי"ב: ומשלג. —

שורה 13—16: וכאלו הוא נצב חי לנגדי, התננבו עיני בלאט,
 לראות, לחקור ולהבין. היש תקוה לרדות דבש מבין בדלחים (הם
 הַשְּׁנִיָּם), אשר מתחת (כלומר: מאחורי) שפה אדומה כמו תקות חוט
 השני (יהושע ב' י"ח), והכונה על נשיקת שפתים. ראה מ"ש לעיל
 (צד 26) בהערתי לסי' י"ג שורה 13—16.

שורה 17—18: ויהי בין כה וכה ותדר שנתי מעיני ויעף גם
 הוא (ר"ל צלמו אשר בחלום ראיתו). ויבוש לבבי משברו ותקומו
 נשארה מעל.

שורה 19—22: ואיקץ משנתי ואשמעה אחזה (שורה 22), והוא
 מלשון ואחותי באוניכם, איוב י"ג י"ח) לאמר: האיש אשר יוכל להיות
 בפתיי חלומי מי ימשכנו בעבותות האהבה ויביאנו אלי? האיש, אשר
 כנדרחל (יוסף פתר החלומות) אחשבהו, איננו, וא"כ ממי אבקש לי
 פתרונים? — מי לי (שורה 19 ושורה 21), מי במקום הוה איננו
 מלת השאלה, אבל הכונה בו: מי אשר לי, האיש אשר לי, וכן פתר
 רי"ה את הכתוב מי לי בשמים (תהלים ע"ג כ"ח). כאשר הביא בשמו
 הראב"ע בטקומו (והוא ע"ד מי לדי אלי, שהכונה בו איש ואיש אשר
 לדי). — טעם בי"ת בפתר (שורה 19) ובי"ת בבן רחל (שורה 21)
 הוא כטעם בי"ת בתומכי נפשי (תהלים נ"ד ו'); ראה Gesenius -
 Kautzsch ח"ג כלל 119, מהרורא כ"ז צד 373. — דוֹדִי (שור' 19),
 קרי: דוֹדִי, וכן הגיה ש"י. — ממי לפתרון, הלמיד בו הוא כלמיד
 פתחת למוסרי (תהלים קמ"ז, מ"ו). — והנה השכיל המשורר לכתוב:
 מי לי בבן רחל, אשר שמו כשם ידידו (יוסף) ופתר חלומות הוא,
 ומ"ש: בבן רחל ואיננו, הוא עדה"כ: יוסף איננו (בראשית מ"ב ל"ז). —

ובמ"ש פתר החלום, לא כגון על מגיד הסתרון בלבו, אבל על הסתרון בעצמו, וכמ"ש במ"א (כרך ב' סי' י"ט צד 20):

אם תתחזה נשק שפתך בתלום אהיה אני פתח תלומותיך

וראה בשיר שלפנינו שורה 27. — ודע כי במקום מי לי שבשורה 19 ובשורה 21, כתוב בכ"א מה לי, ובדוחק יש לישוב גם הנוסחא הזאת, ואני בהרתי בנוסחת כ"ב שהיא הנכונה לדעתי.

שורה 23—26: עוד אני מדבר אל לבי ומבקש איש יודע חלום לפתור אותו ואני מצטער על יוסף כי איננו — והנה בא מבשר טוב, אשר אפרהו בכל חמדה וכל הון אתן כפרו, אחרי אשר (כלומר: יען) חוה לאמר: את יוסף אתה מבקש ולא תמצאהו, הנה תמורתו יוסף אחר (הוא ידירך יוסף) צוה (מאת המצוה) להיות צבי המערב ותפארתו. ומבשר האמור כאן הוא מכתבו של ר' יוסף, כמבואר בשורה 31.

שורה 27—28: ויוסף זה הוא החלום (ר"ל עליו רמו החלום) והוא פתרונו, ומ"ש החלום הבא, ר"ל החלום אשר בא ונהיה ונתקיים. והכונה במ"ש הוא מחמד עין וכו', יען כי גם יוסף היה יפה תואר ויפה מראה.

שורה 30: לחן ולתורה ולמצוה, ר"ל: בשם והרם גם לחן ולתורה ולמצוה, ואולי הוא לשון שבועה: חי החן והתורה והמצוה (אשר כלם נקבצו באו לו) כי הוא בשם תכונה וכו', ועיד לתורה ולתעודה בישעיהו: חי ב'. ואולי יש לפרשו עיד ויגדל המלך וכו' לעשר ולחכמה (מ"א י' כ"ג).

שורה 31—32: בא הכתב אשר יפיץ ריח נעים, כאלו היו טוריו השחורים ממרדרור [במחברתו על הפרעוש, שער ד' דף ט' ע"ב, יאמר חריו: צרור המור דודי לי בין שדי ילין, יען כי הפרעוש שחור הוא, ומקום אתי לדבר מזה עוד בהערותי], או כאלו לזה את ריחו מערונות הבשם אשר לך. — הַלְלָהּ, קרי: הַלְלָהּ (ש"י) או לְלָהּ.

שורה 34: דָּנָה, כ"ה בכ"י, וצ"ל דָּנָה (ע וש"י).

שורה 35—36: הָאֵם, קְרִי הָאֵם. — בלאטי ידך, כמו בְּלִמְיָהֶם (שמות ז' כ"ב; ח' ג', י"ד), ומקביל אל בקסם עינך שבסוגר. — רָקַם; כבר השתמשו גם משוררים אחרים בשרש רקם על כתיבת האגרת; ראה לדוגמא חריוו בתחכמוני שער ח' דף ט"ז ע"א. י"ז ע"א. — התוה, מלשון והתוית תו. יחזקאל ט' ד'. וב כתב: אולי צ"ל הַמְנָה או מְנָה, כי המויה היא כנגד הרקימה (עיי' סי' ט"ז שורה 11—12).

שורה 37—38: וספֿרְךָ (מכתבך) הוא ספר אשר זכותו ולבנתו לא תוכל להדמות כ"א בלבנת הספיר השפוכה על לחך, והריו, אשר הוא כתוב בו, שחור כ"ב, עד כי לא יוכל להתאר אם לא בנפך שערך, ד"ל במראה שערך השחור. סְפָר, ענינו: יְתָאָר, יֵאָמֵר עליו, וכמה הֶנְהָ (שורה 38) וע' וש"י קוראים סְפָר, הֶנְהָ, והכונה: לבנת המכתב סְפָר לנו מלבנת לחך, ומראה הריו הֶנְהָ לנו ממראה שערך. — בנפך, בכ"א ובכ"ב: בנפשך, שאין לו ענין (מלבד שהוא נגד משקל השיר), ואנכי תקנתי לפי בונת המשורר. יִשְׁעָרְךָ קרי: יִשְׁעָרְךָ.

שורה 39: תהלים פ"ז, ובכ"א וב' עניניהם כך.

שורה 41—46: והשירה הזאת היא נאם (מאמר) עברך הנמכר לך באהבתו אותך, מאז עלותו לשכן בין בני עלוה, אחד מאלופי עשו (בראשית ל"ז י') ועתה בכואו מאדום (מארץ נתונה בידי נוצרים) אל מערב (כצ"ל) קדר (קדר הוא אחד מבני ישמעאל, בראשית כ"ה י"ג, ובניו על שבטי הערביים נחשבו, וכונת ר"ה על מערב ארץ השפנים אשר בני ערב משלו בה אז ממשלת) שם מגמת פניו אליך, ולא אָחַר לעשות דרכו אליך ולבא בנבולך (שורה 45), אולם הזמן עוה את נתיבותיו ולא היה לאל ידו למלא אחר תאות נפשו וּמְאֻנְיָהּ. — קְדָר (שורה 43), ש"י גורס קְדָר, והכונה: המשורר בא מאדום אל המערב קְדָר בלחץ הזמן, ואני את הנראה לי כתבתי. — פני מגמתו (שורה 44), עדה"כ חבקוק א' ט'. — שוה (שם), תהלים ט"ז, ח'. — נתיבותיו עוה (שורה 46), עדה"כ איכה ג' ט'.

שורה 47: קרא על, כמו כיונה א' ב'; ושי' כתב: הקורא או המניה
אל נפשך יפה הוא עושה.

מ"ז.

כ"א ח"א ס' ס"ג; כ"י ברלין 4⁰ ס"י 576 דף ק"ג ע"ב. משקלו
כמשקל השיר שלפניו. שורה 1—14 כוללות את הקדמת השיר, ובה
יתואר כוס יין מלא המפיץ אורו וזהרו על ימין ועל שמאל. והמשורר
מקום מצא לו לקשור את ההקדמה הזאת עם דברי התהלה אשר ענד
אותם עמרת תפארת לראש ידירו (שורה 15 והלאה). — ודע כי השיר
הזה שלח אותו המשורר לידידו בחלותו ויחי מחליו, ועפ"ז בין תבין
שורה 23—28.

שורה 1—2: האשישה אשר אותה יחזה המשורר בדמיונו, היא
דלה ורקה בתמונתה, ואולם דקותה ורקותה אינן מסבט חולי ומדוה;
והיא יפת התאר כ"ב עד כי לא יוכל מסיה להעלים את תארה ולהסתיר
אותו מעין רואה. ויותר נראה בעיני נוסח כ"י ברלין: את זהרה ת' את
תארה (שורה 2), ויאמר: זהרה וברק אורה גדול כ"ב, עד כי כל מסיה לא
יוכל להעלים אותה, כי הוא יחרור כל מסוה. והמשל הפך הנאמר במשה
(שמות ל"ד ל', ל"ג). — דלה ורקה (שורה 1) בראשית מ"א י"ט. —
את (שורה 2), כ"א: אות.

שורה 3—4: הדלה והרקה הזאת היא האשישה, אשר מראה
כמראה הלהב והיא כאלו לקחה מאש, ובגנה זרחה תאיר כ"ב, עד כי
כל פאתי נוה, כל זווית הבית, נמלאו אורה, כי באורה אור להם. —
פאתי (שורה 4), קרי: פאתי. — נוה (שם) בכ"א: נאות.

שורה 5—6: ובקסם אשר על שפתיה תשיא אוחק לאמר:
לכה נסב אל מעינות מים וגן רוה ושם תמשך ביין את בשרך. —
נְסוֹב, כן הוא מנוקד בכ"א, והוא כמו: נְיָסוֹב מאצלו אל מול אחר
(שיא י"ז ל') וכמו: יִסֵּב אל ביתו (שי"ב י"ד כ"ד). וע גורם: נְסַב. —
אל מעינות (שורה 6), כבר ראינו שרש סכב מחובר לשם שאחריו

במלת אל בדוגמאות שהבאתי; וישו נורם: על מעינות, כמו ועל נהרות
יכווננה (תהלים כ"ד ב').

שורה 7—8: אם החשך יושפך ונפשך תכסוף לאשנבים ותאמר
לפתוח לך חלונות — הנה הוא אך למותר, כי האשישה תאיר לך
באורה, ואם צמית ותאמר ללכת אל המשאבים ולשבור שם את צמאך
— אין צרך לזה כי היא תרוה אותך. אשנבים, שופטים ה' כ"ח. —
משאבים, שם שם י"א.

שורה 9—10: האשישה במראה האדום והמוהיר, אשר אצל
עליה היין שבתוכה, חרמה כאלו היתה נחל בתוך מים והנחל לא יכבה,
ואם תחן אותה על ירך יראה כאלו תפשת בידך להב אש אשר לא יכוח.
ראה הערתי במה"ע Monatschrift שנת מ' צד 164 (הערה 2).

שורה 11—12: חרקם רקמת שני תולע על לחיי נשקי פיה, כי
שותיה לחייהם מאדמים ופניהם מתלעים באש פלדות היין.

שורה 13—20: גם צבא השמים תמהו לנוכבה, לברק וזרה,
הנחמד מהם. והיא גם היא תשיב אמריה להם, אל תתמהו על המראה,
כי אמנם יש באדמה (ר"ל על פני האדמה) אור אשר את זהרו אלוה!
את פני מאיר (בן קמניאל) הנני משרת, כאשר יעבד לוח לאיש מלוח
(כי אני הלוח והוא המלוח אותי את זהרו). ומאיר זה כשמו בן תהלתו,
הוא משלח את ברק אורו והברק הזה מחוה את שמו ומניד גדלו בכל
פאתי הגלגל, והוא ע"ד בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם
(תהלים י"ט ה'). — ותנאם (שורה 15), בכי"א: ותנעם. —
גַלְגַל (שורה 20), קרי: גַלְגַל. — מחוה (שם), בכי"א: אחוה;
בכ"י ברלין אתוה. —

שורה 21—22: אם יש את נפשך לחות דבר מה, הנה יפה אתה
עושה אם תחווה את פעלו, ואם תשא עיניך על איוה דבר נחמד ותקוה
עליו, קוה נעמו. — פַעְלִי, קרי: פַעְלִי. —

שורה 23: עדה"כ משלי ג' ח'. — תְהִי, קרי: תְהִי. —
לְשָׁרְךָ, קרי: לְשָׁרְךָ. —

שורה 26: כל איש גנוף וחולה ישים כך מבטחו ואליך ישא
עיניו כי ממך יבא עזרו.

שורה 27—28: כל הוון יקר ואם רב נתון ינתן פדיון לנפשך,
ואולם נפשך יקרה מאד ואין יקר שוה לה ויערך למולה.

יז.

כ"א ח"א ס"י ס"ה. גרפס בבתולת בת יהודה לשד"ל צד 84 ס"י
כ"ה ובהוצאת הרכבי ח"א צד 39 ס"י כ"א. משקלו הוא משקל ס"י ג'.
ושי"ו הואיל באר את השיר היפה והנחמד הוזה בכאור לפי מעם אנשי
המזרח והבנתם, ושלח לי את באורו בכ"י. והנני משתמש בדבריו
בכאורי ואזכיר את שמו עליהם.

שורה 1—2: המשורר מכנה עצמו בשם אסף המשורר משבט
לוי (שד"ל), וכונת החרוז: ביום אספי את חרוזי שירי לעשות מהם ענק
לצוארי נשיא הלוי (אבו סעיד) אמרתי אל נפשי: התערך וכו'. —
ושי"ו כתב: אסף הא' הוא אסף המשורר, ואסף הב' פעל עבר לעתיד,
והוא מין אחר מיני התגנים: גנאם אלמסטיפי; חרוזיו הא' הם אבני
הפיץ של אסף. וחרוזיו הב' הם המלות שבסוף הסיגרי, כנוי לבתי השיר.
והיא גנאם אלתאם; נְשֵׂא וְנִשְׂאָה. הוא גנאם עיר אלתאם. ורי"ה
השתמש בבית אחר בני מיני התגנים, והבית הראשון הוזה נקרא יופי
ההתהלה, ופרושו ככה: המשורר שם דבריו בפי אסף ביום אשר קבץ
את אבניו היקרים לעשות ענק מהם לנשיא לוי וגם נשא חרוזיו עליו,
הא' דבר הנעשה בפועל והב' בשכל, וקשור הדלת לסוגר הוא הענק,
המורה על ב' המושגים.

שורה 3—4: ואלה הרברים אשר אני מדבר אל לבי: התערך
ותשוה נעוצים (ישע"י ד' י"ט, ג"ה י"ג) ללבנון, ר"ל לעצי לבנון, אחרי
אשר עממך ארזיו (עדה"כ יחוקאל ל"א ח') וכבר ראית כי נבהה קומתם
מאד. והכונה גלויה, כי ר' חלפון שלח גם הוא חרוזים לרי"ה, והנה
בא המשורר לפאר אותם ולהגדיל מעלתם על מעלת שיריו הוא.

שורה 5—6: או התערך ותשים לפניו (מלשון ויערך את העצים,
בראשית כ"ב ט') גנזי סחרים, והנה המלך הביאהו אל גנזו (אסתר ג' ט')

ויראהו את כל בית נכאתו, והכינה ככונת החרוז שלפניו. תְּעַרְףָּ קְרִי:
תְּעַרְףָּ.

שורה 7—8: ראה אתה אומר לענות בשיר על שירו ותחשב, כי מעלת שירך תניע אל מעלת שירו—אל תבקש לך גדולות (עדה"כ ירמי' מ"ה ה'), ואל תאמר להשיג בקנה הרצוץ אשר בידך את שחוויו, את חרבותיו השחוזות. וכתב ש"י: בקניך, הם העצים החלולים, ובערבי קנאף הוא עץ הרומח בלי הלהב; שחוויו, החרבות החדות או להב הרומח, והקביל הקנה הקצר כנגד הרומח הארוך, והרך כנגד הקשה. וממין ההקבלה הזאת הם הטורים 25—28 לפנינו.

שורה 9—10: ואחר אשר הלל את שיר ירדו שם את פניו אל המשורר ותהלתו בפיו: גביר אשר אחו את הלבכות והיו לו לאחזה—ואתה, לבי, שמח כי הנך גיב מאחוויו! ובמ"א הוא אומר (סי' מ"ז צד 62 שורה 22—23): ... ושם לבות בני שביו עצובים, אהה לבי ואת מן העשוקים. . . . ורשב"ג אומר (שירי שלמה צד 45 סי' ל"ג): אשר עשק לכב חכמי לבכות, והייתי אני מראש עשוקיו.

שורה 11—12: החמדות, ר"ל המדות החמדות והתרומיות. — בווזיו, הבוזיים על ידו. וש"י כתב: גביר גבר, כל כלי, המדות וחמדה מיני תגנים הם; ובוזו, בעל כרחם; בווזיו, ברצון. — ומר"ה ראה וכן עשה ר' יוסף בן תנחום הירושלמי (במטמוני מסתרים שהוצאתי לאור, ח"א צד 18) באמרו:

במלחמת מומות מאויו   וכתרי הוד ושכל טוב בווזיו
וקנה כל בני חורים לעברו   בצוף לקחו וחסרו לא בווזיו

והכונה ע"ד שכ' חריוי (שער מ"ד דף ס' ע"ב): אתמה למי שיקנה עבדים בהוגו ולא יקנה החפשים במתק לשונו (ראה מאמרי במה"ע Jsr. Monatschrift שנת 1896 גליון 2). ואמר חריוי במ"א (שער נ' דף ע"ג): לבכי ליצחק בחיר אל מכרתיו | בכסף ירדות ובמחיר אהבים. ור"ש בונסיד אמר (ממורה וממערב ח"ב צד 127): אישים אסירי הפצך חפשים ומה | יקרו נפשים יד רצונך שללה.

שורה 13—14: כל יקר, ר"ל כל אדם יקר, ומקביל למ"ש בסוגר החרוז: וכל רע; וש"י כתב: יקר, דבר יקר. — בווזיו, ר"ל בממונו. —

כונת החרוו גלויה. בדודיו לא בוויו. כתב ש"י: תצחקה, דלית רפה
מבטאה קרוב למבטא הוי"ן. בוויו שבחרו שלפ"ז עם בוויו שבחרו
הזה: תגנים שלם.

שורה 15—16: אם ישאלו ממנו השאלים את קרביו ואת דם
לבו, יתן אותו למויו ולשפכיו, ואף כי לא ימנע מהם גשם נדבות (ר"ל
מתנת ידו). והוא הוא העושה את הוויו. וכתב ש"י: אשר אם ישאלו
(שורה 15), המליצה הזאת שאולה מן הערבים, והמשורר הוסף עליה
הפלגה על כל צדדיה. אמרו על נדיב אחר מכני ערב שאם שאלו
ממנו בעת המלחמה את חרבו, לא היה נמנע מלחתה להם. השאלים
את הערבי לא יתחייב שהם אויביו, ופה השאלים הם אויביו ושפכי
דם לבו; ושם נאמר נתינה, ופה יהיבה. כי שרש יהב הארמי ענינו

נתן, והערבי وَقَبَّ נתן בחנם. כי לו רצה המשורר להשתמש בהוראת
נתן לא היה מוסיף למשקל כלל, כי יְהִיבְהוּ נתנהו משקלם אחר;
ואין כל נתינה בחנם, אבל אין כל יהיבה אלא בחנם. ושם שאלו חרב,
ופה קרביו ודם לבו. הכלים היותר נכבדים בנופו. ועל מ"ש חזיונו
(שורה 18) העיר ש"י: הוא הצר המשבחה שבכרקים, הנראה לעין
והמאיר לארץ, ולא רמו על הרעם כלל, כדי שלא יתפסוהו מבקריו,
כי שרש רעם גם על העצבון יורה כמו רעמו פנים (יחוקאל כ"ו
ל"ה). ואנחנו כבר מצאנו למשוררים אחרים שנוהרו בזה ג"כ ופרשו
דבריהם, כמ"ש רשביג (ש"ש ס"ו ו' צד 9): נדיב רוח וכרוח ירחף
ובברק אשר אין לו שויפה. וע מפרש חזיונו כפרש"י (וכר"י ו'
א') עננים המביאים מטר, וכן מתרגמ' רכב על עב קל (ישעי' י"ט א').
והוא ע"ש"ה, ר"ל ר' חלפון, אשר שאלו ממנו, וכן בוכריה את ה' הוא
נושא הפעלה. ומליצת רי"ה לקח יצחק בן הראביע וישימה בכליו,
כאשר העירוני כבר במה"ע Isr. Monatschrift שנת 1895
גליון 10.

שורה 19—20: אחר אשר הלל את נדבת לבו של ר' חלפון
בחרוים שקדמו, הוא הולך ומפאר גם את חכמתו הרבה ויאמר, כי
נפשו תדע גם רמו הלכות והוא בוחן כליות ולב, ומצד אחר הנה
מחשבתו עמוקה כ"כ, עד כי נלאו כל הלכות להשיגה וכן הוא אומר

(סי' פ"ז צד 125 שורה 39—40) וידע מזמנו מחשבות | ונלאה
הזמן ממחשבותיו. ויש"י מחבר את החרוז שלפנינו עם החרוזים שקרמוהו
ויאמר: מליצת החרוז שאולה מן המשל הקדמוני לחימא ברמיוא.
והמשורר צעד עוד צעד אחד הלאה, שלא הבין מן הרמו דוקא, אבל
הבין גם את הרמו שבלבבות, אשר לא ספר ולא חוה. ולעומת הרלת
בא הסוגר ע"ד ההערכה, שהאחרים לא הגיעו לשכלו ולבינתו, שאם
רמו להם נלאו לדעתו, ותחסר מלת לדעתם אחרי מלת מרמזיו ע"ד
החסר. והחרוז הזה בעבור הוהירות בא, לפי שזמנה שבחיו ככה: גבר,
ואחו, ובזו, וקנה, ויהב, ומאלה אפשר להבין שלכבוד עצמו עשה את
אלה כדי שיהיו בני אדם מתדפקים על דלתותיו ומתרפסים לרגליו,
נוהר ואמר: ונפשו ידעה רמו לבכות, ר"ל שלא נצטרכו מבקשיו
לשאלו בפייהם, כמו שרם יקראו ואני אענה (ישעי' ס"ה כ"ד).

שורה 21—22: הוא יודע העתידות בחכמתו ומניד האותיות שרם
תבאנה, ומ"ש מחבואי ים ורזיו הוא עדה"כ איוב ל"ח מ"ו. — מחבואי,
ש"א כ"ג כ"ג. — ויש"י מניה מחבאי יום ורזיו, וכן דעת ב, והכונה על הדברים
אשר ערן לא היו, וכתב: מליצת החרוז הזה שאולה מן הפסוק אל
תהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום (משלי כ"ז א'), והמשורר
שנה אותה והוסיף עליה כדרכו: בפסוק נמצא היום, ומחר, ואי ידיעה,
וילדי יום, ורי"ה שם לנגד היום — תמול, ונגד לא תדע — וידע,
ונגד ילדי יום (הדברים אשר יקרו ויהיו נודעים לכל) — מחבואי
יום ורזיו, הבלתי נודעים לאנוש, ורמו במלת גלה, שהיה המהולל
בוטח בדיעתו, כמ"ש עמנואל באחד משיריו (מחברת י"ט צד 148):

מי שהעלים את חכמתו   ובתוך חכו ימנענה
הודיענו כי לא בטח   על מה שידע ממנה.

ופרוש תמולו, יום שלפני היום אשר בו הודיע האותיות, ומחרתו,
יום שאחריו, א"כ ידע את הבאות ב' ימים לפני בואן, ולפי הכתוב
אפילו לפני יום אחד לא תדע נאמר!

שורה 23—24: הגלגל ריץ, ור' חלפון הולך לאמ, ואעפ"כ ר'
חלפון מנצח בעצלו את זרזיו של הגלגל (שר"ל). והנה הגשים
המשורר את הלוכיו של ר' חלפון ויקרא אותם עצלים ור"ל מהלכים
עצלים וכן כנה את מרוצת הגלגל זרזיו והכונה מרוצת זרזות. וכבר

אמר רשביג בשירתו (שירי שלמה סי' ל"ג צד 45): ולו עמו ירוצון
מוכני רום | אוי לא דרנו ראשית אבקיו, ורמביע שר (תרשיש צד 6):

אָלוּ כְּמוֹ בָּרֶק יְרוֹצְצוּ שָׁרִים וַיִּתְנַהֵל וַיִּלְךְ אָמ
לֹא יִהְיוּ רֵאִים אֶבְקוֹ עַד וַדְּמוּ מִבְּקָשֵׁי אֵל לְדָרְשֵׁי אָמ.

שורה 25—28: לו יצא בהרבו לערוך מלחמה את זמנו —
והכונה לא על ילדי הזמן ומקריו, כ"א על אנשי הזמן וגדוליו — כי
או נכנעו לפניו גם העוזים (ישעי' מ"ב כ"ה, אבל במובן עוזו שבישעי'
מ"ג י"ה, תהלים כ"ד ח') וגבורי המלחמה, אבל גם בלי חרב נוקמת ורק
במטה אשר בכפו ובשכטו אשר בידו נצח במלחמתו.

שורה 27 ע"ד הנאמר ברוד (שי"א י"ז מ').

שורה 28 עדה"כ הבקק ג' י"ד.

שורה 29—30: ואיש אשר אלה לו הנה נכספה גם כלתה נפשי
להתעכב אצלו להיות עמו, אבל מה אעשה, ואני כנען מגמת חפצי
והוא במצרים מהוויו (תהלים ק"ו ל').

שורה 31—34: ואתה ירדתי, אמר נא לנדוד וירף ממלחמתו
הקשה אשר הוא נלחם אתי ואל ירגיזני ממנוחתה, ולמוקד אהבתי לא"י
אמר נא וישקיט את להביו, ואז אולי אשאר אצלך ימים או עשור
ואמצא פונת לי בראותי את פניך. — פונת (שורה 38), איכה ב' י"ח. —
מְחַזְּוֹ (שורה 34), משרש חזה ופרשו מראיו, מראה פניו, והיה מן
הראוי לומר מְחַזְּוֹ, ואולם בעבור המשקל כתב מְחַזְּוֹ ע"ד השלמים.

י"ח.

כ"א ח"א סי' ס"ז. — משקלו כמשקל שיר א'. — השיר הזה
הוא שיר בקשה, וכנראה חבר לשם אחד השאלים, כי רי"ה בעצמו
לא דפק על פתחי נדיבים, ונהפך הוא כי מאן לקחת דבר משום איש
כנראה למשל משירו לר' יוסף בן צדיק (סי' פ"ג צד 118). — כונת
המשורר בכלל ובפרט גלויה ומבארת ואין צורך להאריך בבאור השיר
הזה וחרויו.

שורה 1—2: יקיר, ירמ' ל"א, י"ט. — בעדו (כצ"ל). שמש צדקה
חורח בפניו וקרנים מידו לה. ראה דיואן כרך ב' צד 99 שורה 135.

שורה 3—4: הוא אצור אָצַר אוצרות נדבות, אבל כל שאליו
ימצאו חפצם, כאלו מפתח בידם אל אוצרותיו. ראה סי' פ"ז צד 126
שורה 57—58. — עצרה, טה"ד וצ"ל: אָצַרה כמ"ש בכ"י.

שורה 6: במר צרה, צפניה א' י"ד.

שורה 7—8: נחמ' ה' י"ג; קהלת ד' ב'. — שָׁבַח, קרי: שָׁבַח.

שורה 9—10: איוב ל"א י"ח; תהלים מ"ב ו', י"ב; מיג ה'.

שורה 11—12: ישא קול ויקרא אל ד' בחוקה, אבל בכ"ז אין
לאל ידו (בראשית ל"א כ"ט) ואין לו תשועה, כי ד' סגר בעדו ואין
פותה, והוא עדה"כ: גם כי אועק ואשוע שתם תפלתי (איכה ג' ח').
בעדו סגר (בכ"י מלא וי"ו) עדה"כ בראשית ז' ט"ז. וש"י גורם סָגַר או
סָגַר. מליצת החרוו לקוחה מישע'י כ"ב כ"ב.

שורה 14: חסדיך, בכ"י חסרך, נגר המשקל. — להסתפה.
ש"א כ"ז י"ט.

שורה 15—16: איוב מ"א א'. — שם ל"ד ח'. והכונה: אולי
שמך יארח להברה עמו ובו ירגול ושלום יהיה לו.

שורה 17—18: המליצה לקוחה מירמיה י"ז א', והכונה: השואל
יתנה צדקותיך ויחך זכרך על לב זמן לבלתי יהי (הומן) שכח אותו.

שורה 19—20: מ"א א' מ"ז, ובקצת נוסחאות שם: י"י"ב. —
תהלים ע"ב ז'.

י"ט.

כ"א ח"א סי' ס"ז. — משקלו כמשקל שיר ב'. — המשורר יקונן
על אשר בנדרו בו רעיו בעת צר לו (שורה 1—9) ומתרעם על אשר
נפרדו ממנו גם אחיו, ר"ל ידידיו הקרובים אל לבו (שורה 9—15)
ובתוכם גם ידידו יצחק בן עזרא, אשר לכבודו שר את השירה הזאת
(שורה 15—20), ומבקש מידידו זה האחרון לבלתי יחרל מלשלוה לו

מכתבים מעת לעת, כי הם שעשועים לרוחו ונחמתו בעניו (שורה 21 עד תם כל השירה).

שורה 1—6: יאמר: עתה ביום צר הנני למשא גם עלי רוחי, ולא יפלא בעיני, כי אחרים נלאו נשוא את טרחי (עדה"כ דברים א' י"ב), ואף אמנם את אשר יגורתי בא לי, כי נסעו חמדותי (ר"ל אהובי, דניאל ט' כ"ג) ביום רואם כי כהתה עיני ונס לחי (עדה"כ דברים ל"ד ז'), ובעת השחירו פני מאורעות הומן והחשיכו את זהרי, כרחו ממחשבי גם ירדתי, בעוד אשר בירחי קדם, בימי אלוה ישמרני ובהלו נרו עלי ראשי, ניום לא ידעתי הלכו לאורי ואנשים זרים לנגה זרחי (ישעיה ס' ג').

שורה 7—10: הם הם אהבי לאהובי! ר"ל כאלה היו אהבי, כל עוד האירה לי ההצלחה את פניה מצאו אהובי חפץ באהבי, ובעת צר לי ונחוני וישליכוני אחר גום! ואמנם מי הוא זה ומה הוא, אשר הבאיש את ריחי בעיני אהבי ורעי (עדה"כ שמות ה' כ"א) כי בגדו בי, וכי גם אחי, ירדתי הנאמנים, האכידו את נצחי וכשילו את כחי ע"י נדודם ממני והפרדם מעלי? — בנדד (שורה 10), ע"ד המלה הזאת, אשר השתמשו בה המשוררים הרבה ושכיחה היא גם בשירי רי"ה, ראה הערת קעמפף בספרו Nichtandal. Poesie חלק העברי צד 3 הערה 9. — האבירו (שם), עדה"כ איכה ג' י"ח.

שורה 11—12: ואחרי הפרד אחי מעלי קצתי בחיי הנעורים והרקים מכל שמחה וענג, ואם בכ"ו אחיה עוד הוא בעל כרחי, והמשורר לקח את מליצתו מהמשנה (אבות פ"ד משנה כ"ב).

שורה 13—14: אשב מפרד, בדר ונלמוד, ורק בני הימים, תלאות הומן, לא ירפו ממנו רגע, והם השחקים על מרי שיחי, תחת אשר היה להם לחום עלי ולנחמני מיגוני.

שורה 15—16: ולרגלי הדבר הזה אקונן מר עד כי גם כוכבי שחק יתנו קולם בכבי בעת אועק ואשוע: אהה אחי אהה אחי! והנה אמר וכוכבים אבכה לפי שהוא בוכה בלילה וכמ"ש חז"ל על הפסוק איכה א' ב' (איכה רבתי פ"א, בהוצאת בובר דף ל"א), ובחר בכוכבים בשביל התגנים (אבכה, כוכבים, אבכה), ואמרו אהה אחי הכונה על ירדו האחרון אשר עזבהו, והוא ר' יצחק בן עזרא (אחי רמב"ע ור' יוסף ב"ע הנזכרים בחרוז שאח"ז), אשר אליו הוא אומר:

שורה 17—20: אמנם גם שני אחיך משה ויוסף קרובים אלי, ואשים את משה כחותם עלי לבי, ואת יוסף כטושפת על מצחי (ר"ל בין עיני ועדה"כ שמות י"ג ט"ו, והיחיד טושפת בתרגום יחזקאל כ"ד י"ז ועוד, ובמשנה שבת פ"ו מ"ה). ואולם אתה בשלשה הכי נכבד וצלם דמות תבניתך לנכח עיני תמיד. — הוא. (שורה 17) חסר בכ"י והוספתיו מדעתי, וכבר הייתי יכול להגיה משה כחתמת (בראשית ל"ה כ"ה) לולא הכתוב שה"ש ה' ו', אשר הוא המקור למליצת המשורר. וע קורא פ"מ. — עלי (שורה 18), בכ"י על.

שורה 21—24: ועתה כי אשב מפרד, אין לי רעים לשעשע את נפשי בחברתם. זולתי מכתביך, הם הם רעי ושעשועים לנפשי, בהם יהנה לבי והם לקחי, לקח טוב אשר תתן לי, וע"כ אבקש ממך: אל נא תחשך ממני את מכתביך אשר הם חיי רוחי ואל תעצרם ממני. אעצר כה, דניאל י' ח'.

שורה 25—28: חתימת השיר הכוללת ברכת שלום, ואין לה ענין עם הקודם לה. יאמר: אני מבקש מן הרוח אשר על פני יחלף ואומר לו, שא שלום אל מחמד רוחי (הוא ידידי מחמד), ובשובך מדרך אלי קח אחך את תשורת מענני (את תשובתו) והביאה אלי, והיה כי תפח אותה בי אני הרוג פרידתו, תהי באפי לנשמת רוח היים! ומליצת המשורר לקוחה מיהוקאל (ל"ז ט').

ב.

כ"א ח"א סי' ס"ח; כ"ב ח"א וחי"ג. — נדפס: נגו אוקספורד צד 43; Kämpf, Nichtandal. Poesie ח"ב צד 227; הרכבי ח"א צד 103 סי' י"ג. משקל השיר הוא הנקרא בל"ע בס"ט בתמונה משונה שגוה הערביים האחרונים בזמן; ראה ספרי ע"ד המשקל בשירי ר"ה צד 30. וקעמפף (בספרו הגיל צד 228) כתב שהוא המשקל سبح רק בשגנוי קצת כפי טבע לשון הקדש, ואולם כד נאים ושכיב

אמר לה להאי מילתא. גם פיליב (המשא גליון 2 צד 16) שנה ברואה
ואמר שהשיר שלפנינו שקול במשקל *طويل*, וזה דבר שאין לו שחר.

ואמנם לא נתמה על הערכוביא הזאת בידענו את המעיות והשבושים
שנפלו בשיר הזה, כמו פניו הרולים עד כי לא נכר ענינו ומי יכיר את
משקלו! — בשורה 1—8 יראה המשורר בתויונו את הזמן שהוא רקד
ושמח. העסיסים יתנו ריח וצבי (ענינו ידוע) ישתה וישיר, ושירו הוא
שיר ידידות לשלמה ירדו. ואחר ההקדמה הזאת — קעמפף שם אותה
לשיר בפ"ע וממנו ראה וכן עשה הרכבי — הוא מביא את שיר
התהלה הזה, אשר בו יהלל את שלמה ירדו (שורה 9 והלאה).

שורה 2: נתן ריח, קעמפף והרכבי: נתן ריח. המליצה היא עדיה
שה"ש ז' י"ד.

שורה 3—4: הצבי פניו כפני שמש וכוס היין אשר בידו יאיר
כירח, ובעת ישים הצבי את שפת הכוס על שפתו, נדמה בעיני כאלו
ראיתי את השמש נושק לירח. — אראה (שורה 4) כיה בכי"א, ובני"א
קעמפף והרכבי: תראה.

שורה 5—8: והיה כי יפתח הצבי את סיהו לשיר בשירים,
יקרע בשיריו סגור הלב ואם ירומון עיניו כחץ יעוף מבטו חודר כליות
ולב ופולח הכבד. — ירומון עיניו (שורה 6), איוב ט"ו י"א. — ידידת
שיר (שורה 7), תהלים מ"ה א'. — שורה 8 עדה"כ משלי כ"ו כ"ה.
והחרו זהו (שורה 7—8) הוא משבש בנניו, והמז"ל קעמפף והרכבי
לא חשו לתקנו, ונוסחאתם: ישתה וישיר לשלמה ידידות, קול שיר
אם יתנן, לב שומעיו ינתח. ואני הרפסתי כמ"ש לפני בכי"א.

שורה 9—10: השר, הוא שלמה ירדו, יורה כאור בקר יומם
וליל, ובוה יתרון לו על השמש אשר יערב פעם ואחר שואף וזורה,
והרי זה מקרא קצר ואמנם הכונה בו עדה"כ קהלת א' ה': זורה השמש
ובא השמש ואל מקומו שואף זורה הוא שם. ראה הערת לסי' י"ג
שורה 3—4 (לעיל צד 25), ואמר ר"ה (סי' פ"ו צד 128 שורה
32) פניו פני חמה בלי שוקעת. ובסי' פ"ט (צד 130 שורה 19—20)
יאמר: הן לא אדמק לסהר יום מלאת | כי יחסר סהר והיא עורפת.

וע מפרש: הוא יורה גם יומם גם לילה כאור בקר אשר אז השמש שואף זורה.

שורה 11—12: ואל נפן שתולה עלי מים ופוריה אדמהו אשר מאשכלותיה יוקח המור ועד ים תשלח את פאר קציריה, ומליצת המשורר יסודה בתהלים פ' י"ב. ובגנזי, קעמפף והרכבי: ופאר קצירה עדי ים, ולא הרנישו שהוא נגד המשקל ונגד מליצת הכתוב. — ת שלה (שורה 12), בכי"א: ישלח.

שורה 13—14: חבל נעים ריחה כאלו היתה מקושרת ממר וקנמון (עדה"כ שה"ש ג' ו'). ואמנם שם שלמה הנורף למרחקים וריה לה ממנו, כי רטב הוא לפני שמש וטוב שמו משמן רקה. — רטב ורקח (שורה 14), בגנזי, קעמפף והרכבי: רוכל רוקח (קרי: ורוקח).

שורה 15—16: השמשו, שהיא המאור הגדול, תשחר את פניו ותתן לו תורה, כי קרנים מידו לה, ומה גם הלבנה, המאור הקטן, אשר יתרון לאורו על אורה שבעתים.

שורה 17—18: הוא נשא גם (עדה"כ ישעיה' ה' כ"ו) הפרות על ראש בני הגולה, כי הוא פדה בשלום נפשם ויפתח ויסיר מהם עול מס בני משא, עלו של ישמעאל (עדה"כ בראשית כ"ה י"ד). גם הפרות, בטעות הדפים קעמפף גם הפרות, שאין לו ענין כלל, והרכבי נמשך אחריו והדפים ג"כ גם ולא העיר מאומה. — גם ונשא לשון גוסל על לשון, וכן מס ומשא.

שורה 19—22: כראות אלהים (עדה"כ בראשית ל"ג ו') ראיתי את פניו, כי כל הפונע בו ישיש כאלו פגעו בו מלאכי אלהים. — שורה 21 הפך הנאמר בירמיה ד' י"ט. — שמחים לו, וקעמפף טעה בקריאתו בני"א וכתב שמחים לי ואחריו נמשך גם הרכבי.

שורה 23—24: הוא ירש את הכבוד מאבותיו והנהו בו כאורח ותושב, ושאר האנשים אם יש להם כבוד הם בו רק כאורחים. — מאבות כ"ה הנכון, ובכ"י: מאבותיו, נגד המשקל. ירשה בני"א: ירשוהו. — בלעדיו, ר"ל חוץ ממנו (מר שלמה); ישעיי מ"ה ו' (ע).

שורה 25—26: יוסף אלהים על ימיו (עדה"כ תהלים ס"א ז'), ואולם בבוא יומו ופקדת כל אדם עליו יפקד, או אז יזכה להוריש לבניו את הכבוד אשר ירשהו הוא, ועוד ירבה עליו כהנה וכהנה. — יוסף

אלהים, כ"ה בכ"י וכן תקן קעמספ מדעתו. ובג"א כתוב: עליהם, והרכבי
(הערות צד 200) השתדל לבאר את הנוסחא המשבשת.

שורה 27—28: נושא המאמר הוא אלהים שבשורה 25, ומקור
המליצה בכראשית מ"א מ"ה, ושעור המאמר וכונתו: אלהים יענה תמיד
את שלום שלמה מאל (ועדה"כ בראשית י"ט כ"ד: וה' המטיר. . . מאת
ה'); ולע כתב: מאל הכונה בו כמו בראשית מ"ט כ"ה. — מאל, חסר
בג"א וכן אצל קעמספ והרכבי. וכתב פיליב: צ"ל שלמה השר יענה",
והכל הביא גם הוא. — תמיד, כן הוא הנוסח המובא על גליון הכ"י,
וכן הוא בג"א, קעמספ והרכבי. ואולם בכ"י הנוסחא: יענה שלום.

כ.א.

כ"א ח"א ס' ס"ט; כ"ב ח"א ס' נ"ג. ורשום עליו בכ"י: "וכתב
אלי ר' יוסף בן אלשאמי מעתיא בר' ברוך בן ר' אבון". משקלו כמשקל
ס' נ'. — והשיר הזה עם היוצו נראה קל ההבנה, לא אדע אם באתי
עד תכליתו, ובדרך אולי ושמא הנני אומר בכונתו: המשורר לא עזב
חסרו ואמתו את ידידו אשר שכחהו (שורה 1—2), וכאז כן עתה
הוא שמח בכורו ולבו יגיל בשמעו את תהלת ידידו הסדורה כפי
כל מה (שורה 3—4), וכמו שהוא שמח בכבודו, כן לכו עליו יכאב
בעבור על פני ידידו רוח רעה, אשר לא תקח אתה מאומה מכל
רקחיו, ר"ל מנעים ריחו, ומזכר מעשיו הטובים והרצויים (שורה
5—6). והנה עתה אמנם באה עת רעה כזאת, כי לשון הימים
(= הזמן) לא תביא עוד בשורה (טובה) על אדות ידידו, ונהפוך הוא,
כי כמעט ננע בו הזמן לרעה וינחילוהו קלון תחת כבוד (שורה 7—12),
והיטב חרה לו להמשורר הדבר הזה, ובחמת רוחו שאול שאל לזמן:
התחבאש וכו' (שורה 13—14), והזמן השיב לו אף הוא, כי מעמו
ונמוקו עמו וסוד יסער בקרבו ולא יכול להתאפק מלגלות אותו (שורה
15—16), והסוד הזה הוא תלונתו על ר' יוסף, על אשר הקל בכבוד
אחר מגדולי הזמן, הוא ר' ברוך, ודבר הסוד כלול בשורה 17—20.

בסוף דבריו יבקש המשורר מידידו לרצות את פני ר' ברוך ולקרבתו אליו, כי גם זה האחרון יכנע לפניו בבקשו קרבתו. זה הוא המשך החרוזים וכונת השיר לדעתו, ואשר לו פרוש יותר נכון יבא ויפרש ויטול שכר.

שורה 1—2: היתנכר, בראשית מ"ב ז'. — נזיר אחים, בראשית מ"ט כ"ו. — לב חכמה, תהלים צ"ב. — שכחיו, תהלים מ' י"ח. והכונה: נזיר אחים לא יתנכר לאחיו וחכם לב לא יעזב את שכחיו, לפי שאין זה מדרכי הנמוס, וככה לא אתנכר אני לך ולא אעזובך אף כי שכחתי, וכמ"ש לעיל. ועל דעת ע הרבור נזיר אחים ולב חכמה יסוב אל ר' יוסף, והיה החרוז הראשון כעין פתח דבר, למען ישים ר' יוסף את לבו אל דברי המשורר, כי לא כן עשה אשר התנכר אל ר' ברוך ושמר עברתו לו.

שורה 3: בין זכרו, עדה"כ שה"ש א' ד'.

שורה 5—6: הרוח נושא שלומות לירידים ומביא מהם ריח טוב משוכב נפשות הרואנים והכאבים והחולים מחלת הפרידה (ראה סי' מ"ג וסי' פ"ז צד 126). ויאמר המשורר: אני דואג וכואב בעת תבא אלי הרוח אשר חלפה בך ולא אמצא בה את ריח רקיחך, ריח טוב ונעים משיב לב ונפש, כי החסרון הזה לאות, כי פג טעמך וריחך נמר. — שורה 5 עדה"כ תהלים ק"ג מ"ו. — אמצאה בו, כ"ה בכ"י ורוח משמש זכר ונקבה, והרוצה להגיה: אמצאה בה לא הפסיד.

שורה 7—10: ועתה הנה בא לשון הימים, דבר הזמן, אשר אתה הוא הלוחם מלחמותיו בפיך חניתותיו ובלשונוך רמחיו (ראה סי' ז' שורה 55 צד 9 והערתו צד 18), ולא מצאתי בפיהו בשורה טובה על אדותיך, ולא עלה בשיחיו טוב זכרך ושבחך. — ימים = זמן, ועל כן השתמש המשורר במלה זאת בלשון יחיד, ומצאנו כזאת גם בשירי משוררים אחרים. ראה לדוגמא משלי שועלים (הקדמה, דף א' ע"ב בדפוס ברלין): ימים אל תחמה אם זדים | כך לרוב גם שוא מנידים. — לשון ימים, מליצה שנוחה הרבה, כמו בתחמוני (שער י"א דף כ"ב ע"ב): לשון הימים ישיח מהלליו, ופי הזמן יביע טוב מפעליו, ובמחברות עמנואל (מחברת י"ב צד 92): נשמע מלשון הימים רגנת פאר מעלתך, ועוד שם (צד 93): ויתנום ביד לשון הימים על הסדר. וק חפץ להגיה

לְשׁוֹן רַמְיָם. וע מפרש: בפיו חניתותיך ובלשונו רמחך (והפה הוא פי הומן, שורה 10), ר"ל יצא לך השם ואני שמעתי כי בחנית וברמח יצאת למלחמה, והכנוי לשון יחיד מוסב לדעתו אל הנסמך לשון (= שמועה).

שורה 11—12: ולא די לו לזמן שחלל מלשבתך, כי עוד ירנו ויתקצף עליך וכמעט שנגעה בך יד שרפיו וישרפוך בְּאֵשָׁם. — פ' חיו (שורה 12), שמות מ' ח' י'.

שורה 13—14: ואני בראותי כי הזמן מעל בך מעל ויסג לבי, ובחמת רוחי שאלתי אותו התכתבש (דה"א י"ט ו') ותנע וכי, והוא ערה"כ דה"א ט"ז כ"ב.

שורה 15—16: והזמן גם הוא השיב אמריו לי: אתה אשר לא ירעת את דרכי תחשבני לרע מעללים, אשר בלא צדק ובלא משפט יגע בחכמי הדור וירע למשיחיו, ואולם טעמי ונמוקי עמי וסוד כמוס עמדי יסוער בקרבי, וזה הסוד יצא ואם ברחינו. ומה הסוד הזה? המשורר קצר בלשונו ודבריו עניים במקום זה ועשירים במקום אחר. בשורה י"ט והלאה. ושיי קורא: עדי יצא, והסוד יצא במה שהקל הזמן בכבודו של ר' יוסף. יסַעַר, הושע י"ג ג', והכונה בו כמו יסַעַרו להפיצני, הבקוק ג' י"ד, וע"ד הנאמר באיוב ל"ב י"ח — כ' — ברזל בריחיו, (שורה 16), ישעיה מ"ה ב', תהלים ק"ז ט"ז.

שורה 17—18: החרונו הזה הוא היותר קשה בשיר שלפנינו, ואני מפרשו: הטוב לך שיהיה שמך כזה, ר"ל כמו שהוא עתה, מחלל ולא מהלל, בעוד אשר עד היום לא יכלו הנצחים במהלליו (ר"ל במהלל שמך) ולא יכילוהו. וקצת ראייה לבאורי מצאתי בכ"יב, ששם הנוסחא: במהללך, וא"כ מוסב החרונו כלו על ר' יוסף. וכן הגיה: היות בְּזָה שמך, וזה אפשר, אבל משיב לפרש את דלת החרונו ויאמר: איך תרהיב בנפשך ללעונג לגבר הרם בענקים, אשר אם יהללוהו לנצח נצחים לא יבאו עד תכלית שבחיו, לא יתכן לדעתי. וע מפרש: הטוב כי לא יכלו נצחי הזמן בעוד מהלל שמך קיים? מן הראוי היו שהם כְּלִים ומהללך אינו כלה, כדרך שפרשו רז"ל על הכתוב חצי אכלה כס ר"ל שיהיו חצי כלים והם אינן כלים (ספרי פ' האוינו). ואף ר"ה משתמש בדבור הזה עוד להלן שורה 18.

שורה 19—20: ועתה אתה ידידי, אשר שמך מחלל על אשר
תתנאה על רעך, אמר נא האמנם תלענ לך (לך) ברוך, ור' יוסף הבין
את דברי המשורר יען ידע את הענין אשר יסבו עליו דבריו) והנה העו
שבעופות נלכד בפח אשר טמן לרגלו וגם את הלוייתן ימשך בהחו
(ראה איוב מ' כ"ה), והכונה, כי גם ר' ברוך נברא רבא היא וגדול הדור
אשר משך אבירים בכחו. עזניה, פרשוהו הראשונים מלשון עז; ראה
בערוך השלם ערך עז ב' ובשרשי ר' יונה שרש עז.

שורה 21—24: ואמנם אמת, כי אתה גדול ממנו, אבל אל לך
לבוותו ולהקלו בעבור זה, ונהפך הוא כי יש לך לקרב אליו, להשיב
אהבה אל חיקו תמורת אהבתו ולהאציל משמשך אור על ירחו (כי אתה
נגדו בבחינת השמש ויחוסך אליו כיחס השמש אל הירח), והנה לבו
שלם עמך וחפץ הוא לתת את שכמו מנוחך, אם תואיל אתה להאיר
פניך אליו ולתת לו מנוח בחיקך. — יך חיו (שורה 24), ראה דברים
ל"ג י"ד ודברי המבארים שם.

כב.

כ"א ח"א סי' ע"א; כ"ב ח"א סי' ש"מ. — נדפס באו"נ חיב
צר 82. — אחיו מצא החכם ר"א נייבואיר את השיר כתוב על עלה
מכ"י תימן המובא מחדש אל בעה"ס באוכספורד, והודיעני איזה שנויי
נוסחאות. — משקלו כמשקל השיר הקודם לו. — כנודע כתב ר"ה
את השיר הזה לידידו ר' לוי אלתבאן המדקדק, והוא תשובה על שיר
ששלח לו ר' לוי, תחלתו: "זמן העיו מאד פניו וצדה", הנה טעה וכתב
העיו והיה לו לאמר העיו, ור"ה השיב לו שירתו זאת ורמו בראש
דבריו על שגגת ידידו (בכ"י צר 20).

שורה 1—2: הזמן העיו פנים ומצח ולא העיו, ר"ל לא אסף,
את ילדיו ולא נתן להם מנוח. — העו, משלי כ"א כ"ט; ז' י"ג, —
כצור, בכב"י, ששם מובא החרו הראשון, מאד. — העיו (שורה 2),
ישעיה י' ל"א, ודוקס טעה וכתב העיו בדלת והעז בסוגר החרו.

שורה 3—4: ובראותך „הפך הומן ומקרהו“ אל יפול לבכך עליך!
הן לא תוכל לבקש חסד מומן הרע, כי אתה ידעת את האיש ואת
שיחו (עדה"כ מ"א ט' י"א) כלומר: אתה חרע את הומן ואת כל אשר אתו.
שורה 5—6: המקרב המרחק, מקרב פעם ופעם מרחק כחפצו
ולא כרצון כל האדם אשר על פני האדמה. מעצור לרוחו, קרי:
מעצור לרוחו, משלי כ"ה, כ"ח.

שורה 7—8: ומדרכי הומן וממדותיו להכחיד דור ולהקים דור
אחר על מקומו (והמליצה לקוחה מקהלת א' ד'), פעם יאסף אליו את
ילדיו ופעם יורם כמו דוה, צאו יאמר להם, פעם יקים איש וירימנו על
ופעם ידחנו ולא יוכל קום. — ודחה (שורה 8), באוי"ג: ודחו.

שורה 9—10: ודרכו מבלי לב ומעשהו בלא דעת ובלא תבונה
וכל פעלו הוא רק כאשר ישחק נער קטן הלומד לכתוב בריו, יכתב
וימחק, ימחק ויכתב וישחק ואין מכלים.

שורה 11—12: וזה הומן המתהולל אפס מעשהו ופעלו מאפע;
אם יציץ ציץ אין מגד (פרי) בציציו, ואם יפריח אין בפרחו נמל
(ישעיה י"ח ה'). — ויציץ ציץ, עדה"כ במדבר י"ז כ"ג; ב קורא: וְיִצְיֵץ.

שורה 13—14: ואני מבשרי אחזה תהפוכות הומן ורעותיו עברו
גם עלי, והן עתה אכלה אני מרב היגון אשר הנחילני אבל הוא לא
יכלה. ונס לחי, אבל הוא נשאר בלחה וככחו או חו עתה להרע
ולחשחית. פרשתי לפי נוסח כ"ב אשר בחרתי בו, וכ"ב א' הנוסח: אהה
אבלה ולא יבלה זמני, והכונה כנ"ל. ובאוי"ג: אהה אכלני, והוא שבוש.
וק הניה: ולא יכלה זמנו, ואולם „אהה כי כלה זמנו“ של החכם
הנכבד הזה, ועוד טרם מלאו ימיו בא יומו לדאבון נפשי
ונפש כל אהבי ספרתנו וחכמת חכמינו, יהי זכרו ברוך!
ובעת שאני כותב את הערתי זאת כבר הלך ר' דוד קויפמאנן
ז"ל לאור באור החיים, ואיננו אתנו להאיר עינינו ולפרש את
הגהתו זאת. וכבר מצאנו לרשבי"ג שאמר: אצמא לרע ואכלה טרם
כלות צמאנוני (ש"ש שיר א' צד 2); ודוקס העיר שם (הערה 2) שהוא
מלשון בלחה נפשי (תהלים פ"ד ג'), אבל אינו כן, והוא מלשון כי
כלינו באפך (תהלים צ' ז').

שורה 15—16: ואמנם אני לא מעיתי בזמן והוא לא המעה אותי! בחשקו אותי ובהראותו לי פנים שחקות או יראתי אני מפניו כי יגורתי רעתו, ובכנרו בי לא אבדו עשתנותי ונשארתי במוח ואיתן, כי ידעתי גם ידעתי אשר גם הטובות גם הרעות כאשר יהנו כן יסעו. ודע כי נוסח כ"א ונ"ב שוים בחרוז הזה כמו שהבאתיו, ואולם באו"ג הנוסח: והשכמתי לחשקו לו יראו ואנכי בכנדי בו במוחה, ולא אוכל לבאר ולפרש את הנוסח הזה, והוא משובש. ובכ"י תימן הנ"ל הנוסח: בשחקי לו יראו, ואולי צ"ל: בְּשִׁחְקוֹ לִי יִרְאוּ. והכונה כמו שבארתי. ואל דעתי זאת מסכים גם ב, והיא על פי האמור ברכות ז' ע"ב: השעה משחקת לו.

שורה 17—18: וסבת חסרון אמונתי בזמן היא, יען ידעתי כי בהרעותו לי לא הסתיר ולא מנע ממני בקצפו רק את טובותיו אשר אין בהן ממש, והם נדמו כקצף מים (הושע י' ז'), ואם ייטיב עמדי הנה טובתו היא רק כפיח הכבשן, אשר יכסה בו את אשיו, אשר יארב עלי לשרפני בו. ואולי כון למ"ש בהושע ז' ו'. בקצפו, בכ"א: בכספו. שורה 19—20: ואם יאמין איש בזמן היום, אדע אל נכון כי ביום מחר יפרש הזמן פח לרגלו ויבוש משברו.

שורה 21—22: יכנה מאמיניו הנוסח הזה קשה לפרשו, ורואה אני את דעת ש"י שכתב להגיה יבכה מאמיניו, והכונה ע"ד ששר אחד המשוררים הישמעאלים וישם כפי תבל (= זמן) את הרברים האלה: ואל ישיא אתכם התמדת שחוק פי, כי מאמרי משמח ומפעלי מְבַבְּדָה. ועל דעת ב יכנה הוא על פי לה"כ איוב ל"ב כ"ב, בענין השמה וחנופה (וגם ע' העיר ע"ז). — בתתו בלחי חחו וחוחו, יחוקאל ל"ח ד'; איוב א' כ"ז.

שורה 23—24: ובראותי את הזמן ואת עותתו, ואקצף עליו רב קצף ולא חפצתי לדעתו ולרצותו (בראשית ל"ג ו') עוד, עד אשר שב הזמן גם הוא מדרכו הרע וירצה להכין את הלב ולפתוח אותו (יחוקאל ל"ז י"ג), בשלחו אותך להיות לנו למחיה, למשיב לב ומרחיבו ומרהיבו. הנה פרשתי את החרוז כלו עפ"י נוסח כ"י תימן הנ"ל; ואולם בכ"א ובכ"ב: ועד הן לא רציתוהו עדי כי רציתו את סגור הבין ופתחה.

ובאו"נ: ועד הן לא נציתוהו עדי כי הציתו את סגור הבין ופתחו, ולא אוכל לפרשו. ואולם נוסח „סגור הַבִּין” יש לפרשו, וסעד לזה בחרו שלאחיו (לפי הנוסח שלפנינו, עיין הערתי שם). ויש לנקד גם: רציתו את סגור הַבִּין ופתחו, והכונה, כי הומן רצה את סגור הבין (ע"ד אסירי בין, לעיל סי' ז' צד 9 שורה 48. ועיין שם שורה 46) ויפתח אותו, ואתה הוא מלאכו ושליחו ועל ידך בצע אמרתו ויפק זממו הטוב. ובקורא: רציתו אֲתָי, ומעם הדברים: עד הנה לא רציתי את הומן (ר"ל לא מצאתי הפצי בו) עד כי רציתו אתה אשר הנך סגור הַבִּין ופתחו.

שורה 25—26: יוסף לבאר את דבריו בחרו שלפ"ו ויאמר: כבוא עת רעה ותאבד חכמת חכמים ובינת נבונים, הנה היתה התבונה סגרת ומסגרת כיריהו, אין יוצא ואין בא (יהושע ו' א), ואולם אתה היית כיהושע אשר לכד את יריחו והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה לר', והוא ע"ד המספר ביהושע (שם כל הפרשה). — והנה החרו הזה והבא אחריו מובאים בספר ציצים ופרחים לניגר, ושם כתוב: כהבצר מזמה מנבונים.

שורה 27—28: וכאשר נפלה לך התבונה למנה. כן היה גם השיר מלאכתך, ואיך הוכל להכחיש זאת בענותותך, והנה כל איש ואיש יודה, כי אתה משיחו (משיח השיר) ועל ידך היתה לו גאולה. וראה כי כבר הקדים ר' לוי לתת כבוד לר"י באמרו לו, שהשיר מלאכתו, ואמנם ר"י מאן להתכבד בכבוד הזה (סי' י"ד צד 18 שורה 45 והלאה), ועתה הוא משלם לידידו מדה כנגד מדה. ע"ד המבטא „מלאכת השיר” ושמושו בספרתנו אכתוב במקום אחר.

שורה 29—30: סלע יפוצץ, ירמי' כ"ג כ"ט. — מצחיתו, ר"ל מצחית הסלע (יחוקאל כ"ד ז' ובמ"א), וכונת החרו פשוטה וע"ד הנס, שמות י"ז ו'.

שורה 31—32: קאת מדבר, תהלים ק"ב ז'. — ואחו, ישע"י י"ג כ"א. — והנה הקאת והאח הם הנאגחים והנאנקים והמתאבלים, ויאמר, כי גם אותם ישמח ר' לוי בהשמיעו אותם קול שירתו. — בס (שורה 32), באו"נ: בהם.

שורה 33: ראה ישעי' ה' ב' ד'.

שורה 35—36: בכ"י ובאו"נ: ואת הוא פעמן למעיל פארך, והנהתי מדעתי ופרשתי: את פעמן למעיל פאר השיר, ואתה ג"כ פאר נזמו וחתו (שמות ל"ה כ"ב). ואולם תתכן יותר הנהת ש"י: ואם הוא פעמן למעיל פארך, והכונה: אם השיר הוא פעמן למעיל פארך, המשמיע בחוץ קולו בתהלתך, הלא אתה פאר נזמו וחתו, אשר חוסיף לו חן ויופי. והוסיף ש"י לאמר: החרוו הזה הוא היותר גדול בכל בתי ההקבלה אשר מצאנו עד כה, והם ארבעה דברים כנגד ארבעה בחמש מלות כנגד חמש: אם, הוא, פעמן, מעיל, כנגד הלא, אתה, נזם, חה. הפעמן מקומו יכירנו למטה על שולי המעיל, והנזם למעלה על האף, כי כן תשימינה בנות הערב את הנזם ואת החח באפם לנוי ולתכשיט.

שורה 37—38: אתה הגבר המהלל ברב התשבחות, הנה בא אלי ספרך ויננב את לבבי וישב אותו שבי; ואם הספר ביד יוקה, הנה הוא אחו לו לבכי לאחווה. — הלב לקחו, הכונה: לקח את הלב, וללא צרך רוצה ש"י להניח: אבל ללב לקחו ולפרש כמו שפירשתי.

שורה 39—40: ובעת בא דברך אלי ומכתבך רכש את לבבי כבר ידע (הלב), כי מוכן אני לתת את נפשי פדות וכפר האיש אשר שלחו אלי. עשה לבבי, ר"ל רכש את לבבי, ועיד את הנפש אשר עשו בחרן, בראשית י"ב ה'; ויש"י קורא: עֲשֵׂה את לבבי, נלחץ אל לבי

וע"ד הנאמר ביחזקאל כ"ג ג', ח', ואני את הנראה בעיני כתבתי.

שורה 41—42: אם יתפש איש את ספרך בידו יקטר מר לאפו ואם איש ישמחהו שמוח יראו בו כשפים, חן והוד אשר יוליכו את הלבבות שבי. ראה ס"י י"ג צד 14 שורה 1 ומה שהערותי לעיל צד 25.

שורה 43—44: והספר הזה בא אלי ובפיהו שיר יפה ואמרים מתוקים, והוא כשיר דוד ונעמו כנעים חירותיו ואמנם עניניו חדים כשלה דוד וכלי זיינו. ואולי צ"ל: וחירותיו כשלהו, והכונה חידות שיר ירדו הם חדים (עמוקים בענינם) כשלהו של דוד. — וחידותיו: (שורה 44) באו"נ: וחדותיו.

שורה 45—46: כונת החרוו פשוטה, וראה ס"י ד' צד 9

שורה 67—70 ובמ"ש בהערתי לחרוו הזה (לעיל צד 19).

שורה 48: בלוחו, ר"ל בלוח הלב.
שורה 49—50: מכתבך יהיה לעד כמוס בתוך לבי, אשר הוא
מוכח אהבתי ועל נתחיתקד אַנְשָׁה, אשר לא חככה לנצח. — יהי
לעד עלי, בכ"י ובא"י: יהי עד על.

שורה 51—52: מנרשת, כמו ויגרשו מימיו רפש וטיט (ישעי'
נ"ז כ'), והכונה: הדמעות הנובעות מן הכבד ישאו אתם את פלח
הכבד וגם את היתרת; ע"ד הרעיון הוה ראה מש"כ במה"ע Monats-
schrift שנת מ' צד 195 הערה 2. וע מפרש: תשוקתך אלי
המדברת מתוך ספרך שמחתני ונרשה (= הרחיקה והעבירה) את
דמעותי אשר בכיתי על הפרידה, ועם כל זה פלח ספרך ההוא גם את
כבדי (משלי ז' כ"ג) בתוך דמעותי, מפני אשר לא אוכל לשמוע בקול
הקורא אלי ולהיות עמך; ואולי יתכן לקרוא: יפְלַחו.

שורה 53—54: אלהים ימטיר גשם נדבות על האיש אשר עשה
את שיר האהבה ואת שיחו. לשיר כמו את שיר; ראה לעיל צד 43
ובכ"י: שיר, נגד המשקל. ויש"י מניה זמיר, ואין צורך להגיה. — יענה
במטר, כמו אלהים יענה באש (מ"א י"ח כ"ד). ובכ"י ובא"י: במטר.
שורה 57—58: ירמי' ג"ב ל"ג, מ"ח י"א.

כג.

כ"א ח"א ס"י ע"ז; כ"ב ח"א. — השיר הוה הוא ממיני התננים;
ראה הערתו לס"י י"ב (לעיל צד 24). משקלו כמשקל שיר ב'. —
שורה 1—2: רשפיה, רשפי הפרידה, א"ח, ירמי' ל"ז כ"ב כ"ג.
שורה 3—4: גם מכוחי אח יבכו למותי ויגודו לי, כי נכמרו
רחמיהם עלי, כי הם מתו פעם אחת, אולם אני מדי יום ביומו ימיתני
הפרוד. א"ח, פירשו המעתיק (על גליון הכ"י) בלשון ערבי סיף (سيف)
ר"ל סכין ארוך וחד, חרב. והשתמש ר"ה במלת אח במובן חרב גם
בס"י ק"ב צד 170 שורה 13: ועפעפיו כאח. נראה מזה שפרש כן

אח עשויה לברק ביחזקאל כ"א כ' (ובתרגום שם וי חרבא אשתליפת למקטל, ונראה שהוסיף מלת חרבא ליתר באור, ואולם אפשר נ"כ שנתחברו שני פרושים שונים, אח = וי ואח = חרב, והיו לאחדים). ועד"ו אני מפרש מ"ש רמב"ע (תרשיש צד 5):

יגל בו תוך עדה ובמ־ שְׂאוֹן מְדַבֵּר שְׂפֹתוֹתָיו אַח

והחרו מיוסד עה"כ משלי כ"ו כ"ו, והכונה: יגל בו (בידידו) בגלוי, בתוך קהל ועדה, ואולם במשאון, בסתר, ידבר עליו קשות, ויהיה ענין שפתותיו אח כענין חרבות בשפתותיהם (תהלים נ"ט ח'). ובמורה מקום הפסוקים אשר בתרשיש הראה כאצבע על האמרים לי האח (תהלים מ' ט"ו) וזה דבר שאין לו שחר.

כד.

כ"א ח"א סי' ע"ח. — וכתוב עליו ככ"ו: וקאל יהנו בן בטיכה חין ועדה ואכלפה ופי תרנמה וקאל ענד מפארקתה אבו הרון בן עזרא ובקי מע אבן בטיכה (ר"ל: ואמר בהתעללו בכך בטיכה בעת רדפו אותו, ונכתב עליו — בטופס המונח לפני המעתיק — ואמר בהפרדו מאבו הרון (משה) בן עזרא ונשאר עם אבן בטיכה). משקלו הוא עֲזָרָה הקצר.

שורה 3—4: אבל האל הוא הוא אשר נור עלי נרד והדיח אותי מעל ידי, ואין חכמה ואין עצה ואין תכונה נגד ה'.
שורה 5—8: הנה עובתי את משה ואֵלוֹה אל בן בטיכה, והיז כאלו החלפתי עצי ערן במלוח עלי שיה (איוב ל' ד'), ואעש כאשר עשו ב"י במדבר, כי קצה נפשם במן ויבקשו למו אבטיחים (במדבר י"א ה' ו'). ורמו במלת אבטיח על בן בטיכה, שכן אבטיח בלשון ערב بَطِيح (כך פרשו ר' יונה שרש בטח; ובמשנה כלים פ"ז מ"ב אגרוסו של בן בטיח).

כה.

כ"א היא סי' ע"ט; כ"ב היא סי' ל"ו. — משקלו כמשקל סי'
ג'. — בהקדמת השיר (שורה 1—18) מתאר המשורר פרידתו מאחד
מאהביו, ובשורה האחרונה מהקדמתו זאת ימצא לו מעבר לתהלת אבי
אסחק יידרו. ואולם האומר, שהשיר כלו נכתב אחר הפרד ר"ה מעל
אסחק, ועליו כון במלת "הצבי" בשורה 8, יש לו ג"כ על מה
שיסמוך.

שורה 1—4: הכונה: יירי פור דמעות כמו בדלח לח, ואולם
בדולחיו הם מפורים ומפורים ואין אוקף אותם ועושה מהם חרוזים
לנו (כמו שעושים מברולחים אמתיים), כי "הם לחים לזאת אינם לקושים"
ראה הערתו לשיר י"ג שורה 23—24 (לעיל צד 28), והנה הברולחים
אשר היו עוד אתמול עצורים בלבו, היום הם משלחים ומפורים על
לחיו. — פרדותיו (שורה 2), יואל א' י"ו. — מש"לח (שורה 3).
כענין מְשַׁלְּחִי בישעי' ל"ב כ'. — חריטו (שורה 4), מלכים ב' ה'
כ"ג; מלא י"ד ישעי' ג' כ"ג. ובמה"ע Isr. Monatsschrift לשנת
1895 גליון 10 הוכחתי, כי יצחק בן הראב"ע לקח את מליצת ר"ה
ושם אותה בכליו.

שורה 5—6: הצבי בכה ויורד גם את בכיי, כי גם אני בכיתי
אתו, ומל בכיו לקמו כמן על לחייו שושנים. ראה רשבי"ג (שי"ש סי'
מ"א צד 52, ואני אביא את דבריו מתקנים עפ"י הכ"י שלפני): ולו
נמצא עלי מדבר | בפניו לקמו המן. וחרי"ו אמר (שער י' דף י' ע"ב):
ודמעות הטל בלחי השושן רביב. — בט"ל, בארתיו עפ"י דרכי, ושי'
גורם בט"ל, וגם ע קורא כן וכותב: כְּמַל מקביל אל כְּמָן הבא
אחריו, פי' צבי הוריד כְּרָדָת הטל את בכיו לקול בכיי (ל' אבכה
בבכי יעזר, ישעי' י"ו ט').

שורה 7—8: דמעי היה רב בכמותו גם נחפו לדרת, וק הגיה:
רץ ונחפו.

שורה 9—10: מליצה דומה למליצתנו ראה סי' י"ד צד 16 שורה 11—12.

שורה 11—14: אני אמרתי בשלוי בל אנוד לעולם ולבי לא האמין כי יום הפיריה בא יבא ולא יאחר. והנה נטה הזמן שוט הפיריה עלי (חריו סוף שער מ"ט: עד נטה הזמן שוט הפיריה עלינו). ויאמר אלי קום לך לך כי בא עת מגורך והגדוד אשר שקט עד עתה על שמריו הפך את שקמו וישקר וימהר לבא ולטלטלני טלטלה גבר. מגורך (שורה 13) קרי: מגורך, ירמיה מ"ט כ"ט. — שקדו לשקמו. כן הוא נוסח כ"י"א והנחתיו, יען יש לסתרו וכאשר כתבתי. ואולם בכ"י"ב הנוסח:

וְהַפֶּךְ הַגְּדוּדִי שֶׁקָדוּ לְקִשְׁמוֹ

ואם כן הכונה: הזמן גור עלי קום וכו'. ואף כי דבר הזמן על הרוב שקר הוא. הבל ואין בו מועיל. בפעם הזאת הפך הגדוד שקרו לקשמו ויאמת את דבריו. ושיי גורם שקמו לשקמו. האחד לשון מנוחה והשני מלשון יראה ופחד (תהלים ע"ו ט' ז'); ראה תרשיש צד 76.

שורה 15—16: ראה הערתי לסי' י"ג שורה 13—16 צד 26. — השקני עמים סיו, ויהי כאלו השקני בין שחוט מאשכלות כסר (שה"ש א' י"ד), ואין הכרח להגיה כ"יין כדעת ש"י.

שורה 17—18: מתקו לי נשיקות פיהו וינעמו לי כאלו הצרי מסוך במו סיו, כי לקח אותו (את הצרי) מאת השר אב המון (כנוי לאברהם, עפי' בראשית י"ז ה', והוא שם המהלל), אשר צרי נלעד בסיהו גם הוא. — חל טו, מ"א כ' ל"ג.

שורה 19—20: משלי ז' ד'. — בפתחי סיו ועטו, ר"ל הן בעל פה והן בכתב.

שורה 21—22: ע"ד מליצתו של ר' יהודה בן תימא (אבות ס"ה מ"ג). — יעטו הייוד היא שרשית, וכן הביא ר' יונה יעטני שבישעי' ס"א י' בשרש יעט. ראה קעמפס בספרו Nichtandal. Poesie חלק העברי צד 53 הערה 165.

שורה 23—24: ראה סי' א' צד 1 שורה 9—10. — וקלו, פעליו המודיעים שבחיו. — ועיטו, יחוקאל ליט ד'.

שורה 25—26: ע"ד הנאמר במלכים א' י"ז. ראה לעיל צד
209 שורה 61—62.

שורה 29—30: ספינת השבי, ר"ל ספינת הגולה וע"ד שאמרו
ואוי לה לספינה שאבד קברניטה (בי"ב צ"א ע"ב), ור"ל שהוא מאור
הגולה ומנהיגה.

שורה 31—32: גם את לב בני קדר, הממהרים לדבר צחות,
הרך בניב פיהו ובמליו המחכמים והערבים, וגם היועצים אשר מרמה וערמה
להם, קוו לעצתו ואחר דברו לא ישנו, וע"ד הנאמר באיוב כ"ט כ"א,
כ"ב. ראה רש"י בשיריו שהוצאתי לאור סי' ו' צד 17 שורה 131—
132. מרמה ש"י מניה ערמה, וכתב: ערמה כמו חכמה, אני חכמה
שכנתי ערמה (משלי ח' י"ב), והם האדומים שעליהם נאמר והאברתי
חכמים מאדום (עובדיה ח') ועד"ו שר רמביע (תרשיש שער א'):

נְגַדְךָ יִכְרְעוּ יוֹגִים בְּחֻמֹּת

הַשְּׁחָקִים וְאַף בְּצַחֲוֹת עַרְבִים.

ובשירי הנניר מצאנו על זה הענין (זכרון לראשונים ה"א צד 54):

וּפִי דָבַר בְּצַחֲוֹת עַל-לֵבִי קָדַר וְצָדְדוֹ

וַיִּזַן אֶת-דְּבָרֵי עַל-עֵנֶק מְלִכּוֹ רִבְדֵּהוּ

וַיַּמְדוּתִי בְּחֻמֹּתָו אֲשֶׁר הוּא לֹא מְדַדְהוּ.

לעטו (שורה 32) = לעצתו, דניאל ב' י"ד.

שורה 33—44: הנה תמול, כאשר ענה הומן את לבבי ע"י
פרוד, מאסתיהו ונפשי בחלה בו, אבל היום במצאי בו את אברהם
ידידי, אשר ירעה שאר שבטו בשבטו (ראה הערתו לשיר מ"ט שורה
17—18), שִׁבְתָּנוּ וְאָהַב אֶת זַמְנֵנוּ, כי בראותי את אשר היטיב עמדי
הכרתי לדעת, כי כמקרה האנוש גם מקרה הומן, פעם ימצא את
המטרה ופעם יחטא, פעם ייטיב ופעם ירע, ובראותי את רצון עיני
ותאות נפשי הנה חוד לבבי לאחוז בזמן אשר אתמול שטמו, וכעת
הוא (הלב) ישמח את אברהם, אשר בין שרועי הומן וקלוטיו הוא
האחר המיוחד אשר מצאתיו איש תמים. — ירטו (שורה 38), איוב

מ"ז י"א. — מצא וחטא (שורה 40), פרשתו, וישׁי מגיה: רצה
 וְקָמָא ומבאר: "הרצון הוא סליחת החטא כמו אז תרצה הארץ (ויקרא
 כ"ו ל"ד), והבית הזה הוא ע"ד החסר ושעורו ככה: הלא שב מעונו
 לי ונסלח (לו) ומדת היצור היא (פעם) רצה (ופעם) חטא והמעוין
 היטב בשורה 33—40 יודה כי יפה הנהתי". ואני עיינתי היטב ולא
 אוכל להודות לו, ואת הנראה לי בבאור החרווים כתבתי (ראה סי' קל"ח
 שורה 13—14 צד 201) והבוחר יבחר. — בזמן (שורה 42), קרי
 בזמן. — שמשו (שם), שמות כ"ג י"א. — תמים (שורה 44), נאמר
 באברהם, בראשית י"ז א'. — שרועו או קלומו (שם), ויקרא כ"ב כ"ג.
 שורה 45—46: מוסב על אבו אסחק המהלל, והכונה על הנגעים
 המוסריים, ואם תרצה אמר נגעים ממש ואבו אסחק רופא היה.
 שורה 47—48: ירמי' א' י"ח. — במוטו, תהלים ל"ח י"ג.
 שורה 49—50: לסני חכמתו תהיה כאין חכמת בני גלעד, וגם
 חרטומי מצרים יבושו בלהטיהם, כי בכל חכמה ידו על העליונה. ואולם
 לא אדע, מדוע הרים על הנם שכל בני גלעד; וכתב ע' שהוא ע"פ
 ירמי' ה' כ"ב, מ"ז י"א, ר"ל בני גלעד נופלים הם בדעת הצרי הנעשה
 בנבולם מן אבו אסחק.
 שורה 51—52: כפל את דבריו אשר דבר בשורה 25 והלאה.
 שורה 53—56: בעדו, בעד המהלל. — חניטו, ר"ל בנו, ונאמר
 על בישול הפרות (שה"ש ב' י"ג, ובמשנה ותלמוד בכ"ט) ובערבית
 حنيط. — עבטו, דברים כ"ד י', והכונה: בנו יהיה למשכון בדינו,
 ואם אחר רב שנות חיים ילקח מעל ראשנו, ישאר בנו אצלנו וימלא
 מקומו.

כו.

כ"א ח"א סי' פ'. — משקלו כמשקל השיר שלפ"ו. — יאמר:
 את נפשי אתן פדות בעד הרוח, אשר תעבר על פני איש החולה חלי
 כבד ועצום כמנוני, ודמעותיו יורדות על לחייו כאשר תרדנה דמעי על לחיי
 אני. ואם בא תבא הרוח עדי, אשאל את פיה, אם ידעה, ברחפה על

פני האיש הזה, אם תרחף על מימי פרת או על לחייו הרטובים בדמעות (וכאשר לא ידעה את זאת בעברה על פניו, כן לא תדע את הרבר הזה בעברה על לחיי, כי גם עליהם שוטפות דמעות כנחלים). ובדברי את הרוח אשאל אותה, הבאת למחות יגוני בעברך עלי? ואף היא תשיב אמריה לי: זאת לא זאת, ונהפך היא כי באתי לחדש את בלויי אבלך בהודיעי אותך, כי עוד יארך סרוד יידיך (ופה המשורר מדבר בעדו: ירדי), והפרוד הזה וארייו עוים מאד (ע"ד מה עז מארי, שפטים י"ד י"ח), ושיי גורם מִאָרְיוֹ), וכמעט גדולים מנשוא. ואולם אני לא

גואשתי לשמע הבשורה הרעה הזאת, ואען אל הרוח הדובר בי: אמנם אמת כי חיי ירדי תלויים הם בחיי ירדו (הוא המשורר) ונפשי קשורה בנפשו, אבל בכל זאת, הגה ירדי נסע מזה לאיזה תכלית, ובכך יחי ויהי שם בשלום וישיני את מבוקשו ככל אשר בלבבו. זה הוא המשך השיר לדעתי, וע כתב: ירדו של המשורר כתב אליו כי כואב ומיצר הוא על הפרדו ממנו, אבל אנוס הוא להאריך ימי הפרידה, והשמועה הזאת הוסיפה יגון על יגונו של המשורר, והוא אומר (שורה 1—4) אָהִי ר"ל: איה אפוא (הושע י"ג י"ד) אמצא תמורה תחת רוח ירדי היקרה אשר דברה בי עם הספר ותשמיעני כי חולה הוא על אנוש, כלומר עלי, על הפרדו מעלי, אשר גם אני חולה כמהו. ועתה האם יודעת רוח ירדי המרחפת על פני המים (כענין שנאמר ברא' א' ב'), כי המים האלה דמעותי המה, אשר עברו לחיי בקראי את המכתב.

שורה 3: עת, בכ"י: את.

שורה 5—6: אשיחנה, ר"ל אשיח ואדבר אליה. — אף, הכונה ע"ד לא זו אף זו. — בלוי, כענין אחרי בלותי (בראשית יח י"ב); ירמיה ל"ח י"א.

שורה 8: וארייו, אריות הפרידה; ואולי צ"ל בִּאָרְיוֹ. — שפטים

י"ד י"ח; מ"א י' כ'. וע קורא עֲזוֹ מְרִיָן ל' מרי שיחי (איוב כ"ג ב').

שורה 9—10: רחוק וקרוב הוא המשורר בעצמו, ואמר על עצמו שהוא אמנם רחוק ממנו אבל קרוב הוא אל לבו, כי הנוסות נפרדו ולא להכבות. — ימי חייו תלויים, עדה"כ דברים כ"ח ס"ו. שורה 11: שמות י"ח, כ"ג. — על, בכ"י: אל.

כז.

כ"א ח"א ס"י צ"א; כ"ב ח"א ס"י ע"ג. — משקלו כמשקל השיר שלפ"ז. — במקום אפ"צ"איל קרי: אלפ"צ"איל.

שורה 1—2: נר"ן הדבר ויאות להיות נזים הולכים לאורך (ישעי" ס"ג), ואל הורה אותך דרך ישרה למען תרמה לאביך הורך, וכן כתב המעתיק על גליון הכ"י: *والت*; ראה המבארים לבראשית מ"ט כ"ז. — הוֹרְךָ ע וְשִׁי מִנְקֵדִים הוֹרְךָ. הראשון בעבור המשקל ועל הענין הוה מלתי אמורה בהקדמתי; ואולם ש"י כתב: נקוד הוֹרְךָ נכון לפי הדקדוק, אבל לפי חקי השיר הנקרא אל בדיע (ר"ל הצח) איננו כן, ובוה הבית נמצא תננים השלם ותצריע וגם תצחיה. התננים הוא ואל הוֹרְךָ להרמות לְהוֹרְךָ, התצריע הוא חרוו הרלת לְאוֹרְךָ וחרוו הסוגר לְהוֹרְךָ ששתי המלות שוות במשקלן שהן מרכבות מיתד ותנועה, והתצחיה הוא חלוף אות אחת באחת שהיא מְמוֹצְצָה. כמו אלף אורך כה"א הורך. והמשכיל יקיש על שאר התרומים ממין הוה. — את סוגר הבית הוה ראה יצחק בן הראב"ע ויעש כמותו. כאשר העירותי כבר במה"ע *Isr. Monatschrift* לשנת 1895 גליון 10.

שורה 3—4: עדה נאון, איוב מ' י'. — הוא, אביך.

שורה 5—6: ואתה תרמה להר המור (שה"ש ד' ו'), אשר לא תוכל להעלימו, כי שמך המוב מגלה את צורך, צרור המר (שם א' י"ג), ראה ס"י א' צד 1 שורה 13—14, וש"י מניה: צרור המר ת' להר המור.

שורה 7—8: ולא יפלא בעיני על היותך מעריף ומטיף מר עובר אחרי כי ממקדש ד' מקורך ויחוס נכבד יחוסך. תעריף, דברים ל"ב ב'; ל"ג כ"ח, ובכ"י: תעדיף, וכן גורם ש"י (שמות מ"ז י"ח). — כזאת וכזאת ר"ל כהנה וכהנה. — וממקדש וכי, עדה"כ יחוקאל מ"ז י"ב.

שורה 9—10: ונתן (ד' האמור בשורה שלפ"ו) את לבך כלב
אלהים (יחזקאל כ"ה ב' ו') לדעת טוב ורע (בראשית ג' כ"ב), ותכור
בטוב והרע לא יִגְדֹךְ (תהלים ה' ה') ולא יבא בנבולך.

שורה 11—12: שאר, משלי ה' י"א, והכונה על עצם האדם
באשר הוא אדם ויאמר: האדם מדות טובות ורעות מקבצות בו, ואולם
אתה רק את הטוב קבלת מהמדות ואת הרע לא קבלת. — יתר השיר
ששום ואינו דורש באור.

כח.

כ"א ח"א ס' קמ"ו. — הרכבי, חדשים גם ישנים (קבצה
ראשונה) ח"ב צד 3; רי"ה ח"א צד 106 ס' מ"ז. — משקלו כמשקל
ס' כ"ד. — ענין השיר הוא קריאה של חבה אשר יקרא בה את
"הרב הצרפתי" לסעוד אצלו. וכתוב עליו בכ"א: וקאל מסתדעיא
ללרב אלצרפתי.

שורה 1—2: ארון חכמה, תאר להמהלל, אשר הוא כליל
המדעים וכל החכמות אסף בחפניו.

שורה 3—8: אשר אם אנדיל אותו ואספר שבחו, הנה רק
במהלליו אהללו ומשלו אתן לו, ואעידה לי עדים נאמנים את פעליו,
אשר יענו ויגידו כי אמת בפי שבחי אותו, כי הוא עטה מעיל הצדק
ויתעטף במהלליו (יחזקאל כ"ז כ"ד), וזכרו הטוב הנה הוא כפעמונים
ורמונים על שוליו (שמות ל"ט כ"ה) והם משמיעים בחוץ קולם
בתהלתו. ראה ס' א' צד 1 שורה 7 והלאה, וכמה שהעירוני לשיר
מ' שורה 41—50. ומה שאמר: אנדיל במהלליו הוא ע"ד הרעיון
"ממך ואל"ך" אשר אדבר על אדותיו בהערתי לשיר ל"ט שורה 7—8.
ולו עדים (שורה 4), הרכבי: ולו עדים. — אשר עטה וכו' (שורה 5),
עדה"כ ישעי' ס"א י'. — והתעטף (שורה 6), בכ"י: ותתעטף. —
זכרו (שורה 7), הרכבי בחגי: זכרונו, וברי"ה הנוסח הנכון כמו
שהוא לפנינו.

שורה 9: ומלא, הרכבי: למלאות. —

שורה 11—12: במדבר כ"ז כ'. — החרוו הוה חסר בהוצאות הרכבי.

שורה 13—14: דה"ב כ"ט י"ח, י"ט.

כ.ט.

כ"א היא סי' קי"ח; כ"ב היא. — כ"ב צד 108 סי' מ"ב. הרכבי, רי"ה היא צד 110 סי' כ'. — משקלו כמשקל שיר ג'. — ובכ"י כתוב עליו: קאל וכתב אלי ר' יהודה אלסגלת וקר אהרי אליה שקל הקודש.

שורה 1—2: סגלה לסגלה, ר"ל מוכחר שבמבחר, כי בני ישראל נקראו סגלה (שמות י"ט ה'), והוא סגלה להם. ויותר שרמו המשורר על שם המהלל אלסגלת עוד כגן למ"ש. ומליצת סגלה לסגלה לקחו אותה המשוררים מרי"ה וישתמשו בה הרבה; כפרט מצאנו אותה במחברות עמנואל (מחברת י"ב צד 92; מט"ז צד 116; מכ"ב צד 185). תהלה לתהלה, כמו שמבאר והולך בחרוו שלאח"י.

שורה 3—4: עד כי גם המהללים יתהללו בך (כאשר אמר בסי' מ' צד 55 שורה 50: ובו יתהללו כל מהללים; ראה הערתי לשיר מ"ג שורה 9—10), וגם תורתך תשמח וחתנאה בחברתך, וכמו שהוא אומר במ"א נביר תורה, מאור תורה, ועוד העברות והסלגות כאלה. ואין הכרח להגיה בְּחִבְרָךְ כאשר הגיה שר"ל, וכבר עמד על זה הרכבי בהערותיו צד 202.

שורה 5—6: ואם קמן אתה בעיניך, הגה יקרה נפשך בעיני ד'. נקלה, בכ"א: קלה.

שורה 7—10: וכאשר יקרה נפשך בעיני ד' יקרה היא גם בעיני עד מאוד, ואני נותן כפר נפשך את כסף השקלים (עדה"כ שמות ל' י"ב, י"ג), אשר שלחת אותם לי מעטרים ומסארים וכי' (עדה"כ

שהיש' ה' י"ד), כאשר ישלח ההתן עדי לכלה. הנה רמו בזה כי השקל הנשלח אל ירו אמנם יקר בעיניו מאד (כי לולא זאת לא הי' נותן אותו כפר נפש המהלל, כי לא יותן כפרו דבר שאין לו ערך), אבל נפש יידרו יקרה בעיניו יותר. — ואם היתה (שורה 6), הכונה בו: ואף שהיתה; ראה הערותיו של הרכבי שם ובמ"ש רבנו יונה בשרש א.ס.

שורה 11—14: נמשך אל מה שקדם ור"ל: אחר אשר הודעתוך, כי נפשך יקרה בעיני אף מכסף השקלים שקל הקדש, הנני מבקש ממך רק את ידירותך, ואהבתך תהי מנחתך הראשונה אשר תביא לידי בעלותי ציונה, כי אהבתך גדולה היא אלי מזהב ובכסף לא תסלא. ושונה מזה פרוש שר"ל שכתב: "השקל שנתת לי במתנה, והוא נעשה מקדם בירושלים. גם כתוב עליו ירושלים הקדושה, יהי בידי כסגלה ראשונה שראיתי מציון, וזה בתחלה קודם שאגיע לשם. והמשך הענין כך. אני חפץ ידירותך ולא כסף וזהב, ואולם הכסף הנה ששלחת לי יקר הוא בעיני וחביב לי, להיותו המחמד הראשון שבא לידי מכל מחמדי ציון, וצ"ע". והנה עיינתי וכתבתי מה שנראה בעיני בכאור החרו הוה, ולדעתי שער החרוים הוא כך: "ידירותך תהי מנחתך", ומ"ש "ולא כסף" עד "לא תסלא" הוא מאמר מוסגר, והוא ע"ד שאמר רי"ה גם לרי' יוסף בן צדיק (סי' פ"ג צד. 119 שורה 23—24): שאלתי ידירותכם לכד ואין דבר ברגלי אעברה. — שורה 12, עדה"כ איוב כ"ח ט"ו, י"ט, ובכ"י תסלה (כמו שהוא בכר"בים) ולא יתכן לפי החרו. — שורה 14 עדה"כ שופטים א' א', ב'.

5

כ"א ח"א סי' קכ"ב; כ"ב ח"א. — שר"ל בכ"י צד 90 סי' כ"ח. — הרכבי, רי"ה ח"א צד 116 סי' כ"ז. — משקלו כמשקל השיר שלפ"ו. שורה 1—4: יואר ויקלל היאור, היא הגילום, אשר למד לעקל ארחותיו ולעות נתיבותיו, עד כי ידמה וישוה לנחש עקלתון (ישע"י

כ"ז א') ועתה הפך את טבעו ובכוא עת הפרידה אשר ארחי ויפנה דרך
ויסקל מסלה ישרה לגוד, תחת אשר היה לו לעכבני, לכל אפרד
במהרה מאת ידידי.

שורה 5—6: העמוסים, עמוסים בסבל התלאות. — בפרוד בן
קהת, הוא המשורר לבית לוי, משר יחוקאל; בן תקנתי אני מדעתי
וכן תקן גם הרכבי (בהערותיו צד 204), ובכ"י: בפרוד בן קהל השר,
ישר"ל הגיה: בן קהת השר, וכתב מסברה (הערה ו') שהשר יחוקאל
הי' לוי, ואמנם הרבר הזה לא נוכר בשום מקום. ובעל "המשא", פיליב,
שאל לתומו: "הלא בשיר מצינו בן קהת?" והנה על זה אנו דנין
ולא אמר כלום.

שורה 9—10: מַנָּה, נחמי' ט' כ', ורוב הספרים גורסים שם
מַנָּה בלא דגשות הנ"ן בעבור השו"א שבא אחריו, ויש ספרים גורסים
שם מַנָּה, ועל פיהם מנקד רשד"ל (ואחריו הרכבי) אצלנו: אשר
מַנָּה. — ולא נמס, הפך הנאמר במן, שמות ט"ז כ"א. — קלקל,
במדבר כ"א ה'.

לא.

כ"א ח"א ס"י ק"ה. — משקלו כמשקל' ס"י ב'. — רשום עליו
בכ"י: וכתב לאבינצר בן אלישע אלכסנדרי יעזיה סי מות אמה
להויתערר (קרי: לה ויתערר) ען חצורה לרמד אצאבה רואיתהא
ענה והי, וכן תרגמתי. השיר קל להבין ואעיר עליו רק הערות אחדות.

שורה 2: לבבי, בכ"י: לבי. — שורה 4: לנשק פעמיך, ר"ל
מדרך רגליך. — שורה 5: שמת, בכ"י: שמתה. — שורה 10: ראה
הערתי לשיר י"ג שורה 27—28 (צד 29). — שורה 11—12: בראשית
י"ז כ"ג; ראה הערתי לשיר י"ז שורה 11—12 (צד 47), ובמבחר
הסנינים שער מרות החמודות: אני תמה ממי שיקנה העבדים בממונו,
ואינו קונה בני חורין בהטבתו, ובתחכמוני שער מ"ד (דף ס' ע"ב):

אתמה על מי שיקנה עבדים בהוננו. איך לא יקנה החפשים במתק לשוננו. ובפניני מליצות (צד 10) מובא עוד על הענין הזה:

אֲשֶׁר יֵשׁ לְדוֹדָיו בְּפִיו מֵעֲנֵה-רֶדֶד
יְהִי רַב שְׁשׁוֹנוֹ וְיִשְׁיֵג רִצּוֹנוֹ
תָּמָה נָא לְקַנְהַ עֲבָדִים בְּהוֹנוֹ
וְלֹא יִרְדֵּה חֲפָשִׁים בְּמַתְק לְשׁוֹנוֹ

(והכונה במלת ירדך — ומשל, וחי גורלנד מבכר את נוסח הנליון: ולא ירש ואמר שבי הנוסחאות הן נגד המשקל, ומעה בזה, כי השווא השני הוא נע על דעת המשוררים). שורה 15: דברים א' כ"א. — שורה 16: עדה"כ תהלים צ"א י"א.

לב.

כ"א ח"א קס"ו; כ"ב ח"א ס"ה. — משקלו כמשקל שיר ג'. — שורה 1—2: עדה"כ ישעי' כ"ב ט"ז, והכונה: יוסף שכן בקרב לבבי ומטעמיו, אמרותיו המהורים, מתוקים לחכי. עלי חכי, כאלו כתב ערבים ת' מתוקים; ואולי צ"ל: אלי חכי. ועל דעת ע' שעור הכתוב: ומטעמיו אשר על חכי, ומתאים אל מה שנאמר בדלת משכנות יוסף בלבי.

שורה 3—4: דבריו הנעימים יצוקים במוצק לקוח מסגור לבי, והכונה על היות דברי ר' יוסף כמוסים עם המשורר ונתונים תוך לבו. ראה ס' ג"ו צד 74 חרוז א' (שורה 1—2) ובמה שהעירוני עליו.

שורה 5: וסוד, ר"ל להקת בניו וכו', ירמי' ו' י"א ובמ"א.

שורה 7—8: אני הנפרד מעל ידידי הנני שולח לו את שלומי ביד העב העבר דרך עירו, ואם יתמהמה העב וילך אט, אשלח לו את שלומי ע"י הברק הממהר לרוץ אורח. ראה הערתו לשיר י' שורה 3—4 (צד 22). — עב קל, ישעיה י"ט א'.

שורה 9—10: אברהם ועובדיה ויוגה, שלשת בניו של ר' יוסף. — אששלש וכו', הכונה אחלק את לבני לשלשה חלקים, חלק לכל אחד ואחד מבניו.

שורה 11—12: בכל מקום אשר ארחיק ללכת שמה, הם דבקים עמרי וזכרם לא ימוש מנגד עיני. ואולי טעם בכל ארחיק כטעם וכאשר... בן, שמות א' י"ב. ועל דעת ע' כדרך לשון הכתוב בכל קראנו (דברים ד' ז'). — הקרובים הרחוקים, רחוקים בגוף וקרובים ברוח; ראה סי' כ"ו צד 37 שורה 9, וסי' מ"ה צד 61 שורה 9—12.

לג.

כ"א ח"א סי' קס"ז. — משקלו כמשקל השיר שלפניו. — וכתוב עליו בכ"י: וכתב אלי אלוורין אלגלילין אבי איוב בן אלמעלם ואבו אלחסן בן קמניל זכרם ל'. והנה הוספתי במסגרת מרבעת את השמות העברים שלמה ומאיר, שכן קורין לשלמה אבו איוב ולמאיר קורין אבו אלחסן, ועפ"ז תקנתי שורה 3 ואביא אותה על מקומה.

שורה 1—2: לבי הוא ארון דת, ארון הקדש, לירידות, ושני כרובים סוככים עליו באברתם (עדה"כ בארון העדות שמות כ"ה י"ח—כ"ב).

שורה 3—4: במאיר, כן הגהתי על שם אחד המהללים, והסוגר מוכיח, שנוכר בו שם האחר (שלמה), וככ"י: במאוד, נגד הענין והמשקל. כונת החרוו פשוטה ואינה דורשת באור; ישעי' נ"ח ח'.

שורה 5—6: לא אחפץ לפנוע באיש וזולתם, ואם אפנע בהם, אקרא שם המקום ההוא מחנים, כי כראות פני מלאכי אלהים אראה אותם (ועדה"כ בראשית ל"ב ג').

שורה 7—8: יחוקאל כ"ב י"ד; יהושע ז' ה'.

לד.

כ"א היא ס"י קכ"ג; כ"ב ח"א. — מה"ע "המורה" שנה נ' עמוד 590. — שר"ל בכ"י צד 61 ס"י ח'. — גרעין, לקט שושנים 103 ס"י כ"ט. — הרכבי, רי"ה ח"א צד 108 ס"י י"ח. — משקלו כמשקל השיר שלפניו.

1—2: רמון הוא השם הקדש לעיר גרנאטה (Granada), אשר דרך שם עבר רי"ה. — מפרד מלשון ופחד ורחב לבבך (ישעי' ס' ה'). והוא פחד של שמחה. ובל"ש: רמון ספרד, והיא תיקון ש"ר בכרם חמד ח"ו צד 267, והסכים נייגר על ידו (דיואן וכו' צד 161). המביא את ההגהה הזאת גם בשם הח' לעברעכט, גם הרכבי כתב (בהערותיו צד 201) על ש"ר "שהגיה בצדק", ואולם שר"ל לא רצה להסכים להגהה ראפאפורט ולעברעכט, ככתוב באגרותיו הלועזיות (Epistolae) צד 643, והעיר על דבריו פיליב "בהמשא" גליון ב' צד 11. ולכן הנחתי הנוסח כמו שהוא לפנינו בכ"י, והבוחר יבחר. — דוד ונאל, ר"ל: ירד וקרוב.

שורה 3—4: עדה"כ בראשית ל"ב ב', נ'.

5—6: שורה ואלו אחזה, ר"ל לו הייתי רואה. — פנואל, אשר שם ראה יעקב את מלאך האלהים פנים אל פנים (בראשית ל"ב ל"ב). ואולי יש להגיה: פניאל (שם שם ל"א) = פניאל (ראה שם ל"ג י').

לה.

כ"א היא ס"י קכ"ד; כ"ב ח"א ס"י קכ"ג; כ"י אונספורד סימן 2000 (ברשימת נייבואר) ס"י א'. — משקלו כמשקל השיר שלפניו. וכתוב עליו: וקאל משיעא בעין אכואנה.

שורה 1—2: האיִש רפוי המתן (היחיד מן מתנים) וחוק הלבב
(ר"ל קשה הלבב) שסע את לבני (בהפרדו מעלי) כשסע הנדי (שפטים
י"ד ו'). מתן דק הוא נוי לאדם, וכן אמר רמב"ע (תרישי צד 46):
ומתן דק עלי ירך מאוד עב; ראה לעיל צד 41 (הערה לשיר מ"ו
שורה 9—12).

שורה 3—4: שאלתי ובקשתי מאתו, שישלח אותי חפשי לנפשי,
והוא לא אבה, אבל (אבה) את נפשי לקחת אותה לו בגולה ובע"כ.
וש"י מגיה וקורא: לקחה לו, ולא אודה להנהתו.
שורה 5—6: ואמנם אני סבותי לדרכי, אבל נפשי הולכת אתו
שבי. — ואזל, משלי ב' י"ד.

שורה 7—10: ומדי עברי דרך חצרו לבני יבכה וימס, כאלו
היה חצרו שער המדבר ולבי שעיר העזאול (עדה"כ ויקרא מ"ו י',
כ"ב). — דרך חצרו, הנוסחא הישרה הזאת נמצאת בכ"י ס' 2000
הג"ל ובכ"י א ברך והנה, וזה אין לו מובן. שער, המליצה קשה
קצת וכן וש"י מגיחים: שְׁעָרוֹ ר"ל שער חצרו או שער ידירי,
והכוונה: לבני נמס בלכתי בחצר מפני אשר ידעתי, כי חוצה לו אחר
הסגר השער פתוחה לפני ארץ גורו, והיה לבי בעדו (ר"ל מאחרי
השער) דמיון השעיר כי יִקְרַע ויתפרק.

לו.

כ"א ח"א ס' קכ"ו; כ"ב ח"א ס' ע"א. — שר"ל בכ"י צד 82 ס'
כ"ג. — הרכבי, ר"ה ח"א צד 118 (ס' כ"ג). — משקלו כמשקל השיר
שלפניו. ותכן השיר וענינו והמשך חרוזיו הוא: ענני נשמי ומלי (משל
על חבור השירים, שר"ל) עצורים אבל לא בשלך, ר"ל לא מסכתך
ולחסרון שיש בך אני חרל להרבות תהלותיך בשירות ותשבחות. אך
הוא מפני חסרוני (שר"ל). ואיך אחרל מלשבחך מפני חסרון שמצאתי
בך, והלא בכל לב אני מודה חסרך אשר עשית עמי, ואמר לכל, כי
אתה כבוד יערי וכרמלי (עדה"כ ישעי' ל"ו כ"ד) וצלי (תהלים קכ"א ה')
ובאורך אראה אור ואתה נסי ומנוס לי ומגדלי ותלי (ירמ' ל' י"ח).

וברד"ל תלי תלים של הלכות). הנה כי כן בחפ"ן לב הייתי נמשך
 אחר רצונך, כי מטותי ועלי (ירמי' כ"ה י"ג, י"ד) בדרך הם ועיי' תמני
 אל כל אשר תחפ"ן. אבל מה אעשה ונסתם ממני כל חוץ ולא אמצא
 מענה לשון, ואני בוש מלהקביל ומלהשות את דבר קדשך אל שיחות
 חולין שלי, ואני קטן מאד בעיני מהשיב לך שיר על שירך, כי גם
 שירי היותר טובים, אשר אני חושב אותם לגמלים, קטנים המה
 כפרעשים נגד שיריך (והוא ערה"כ במדבר י"ג ל"ג, ש"א כ"ד מ"ז; וראה
 הערתי לסי' ז' שורה 63—64, צד 18), וכל המהללים אשר אהללך
 כס מהוללים (קהלת ב' ב') נגד שבחך, ואורך ימים תהלה (איוב ד' י"ח)
 בהלי (שם כ"ט ג'). אי לזאת אמרתי אשים מחסום למו פי ואלם, רק
 את שלומך אדרש (דברים כ"ג ז'). ובמעוך אחויק ותעשה לי שלום
 (ישעי' כ"ז ה').

לז.

כ"א ח"א קב"ח; כ"ב ח"א סי' מ"ט. — שר"ל באוצר נחמד היג
 צד 41—43. — גיגור, דיואן צד 138. — הרכבי, ר"ה ח"א צד
 86 סי' ה'. — משקלו כמשקל השיר שלפניו. —

שורה 1—2: בכה על מחרת היום, הומן המיועד לנסיעת ידירי,
 בלילה, ר"ל בליל שלפניו, ורמעך יעיב (איכה ב' א') את השחק וחילו,
 ר"ל השמים וכל צבאם. ויש סער לפרושי זה בנוסה המובא על גליון
 הכ"ו: מחרת פרוד, ואולי הוא הנוסה העקרי, וכאשר הביאו גם דוקס.
 שיש צד 13 הערה 9. וכבר זכרתי ענין הנסיעה לאור הבקר בהערתי
 לסי' י"ד שורה 9—10 (צד 33); ראה סי' ק"ג שורה 3—4: מיום
 עלות שחר נדרו וכו', ובסי' ק"ד שורה 1—2: ליל הנדר הארך
 והתאחר | כי הירידים נוסעים מחר. ולא זו הדרך שדרך בה שר"ל שכתב
 בכאור החרוו: המשורר מדבר לנפשו ומעורר את עצמו לבכות ולהתאונן
 על פרידת אהבו, והוא אומר לעצמו: בכה יומם ולילה, גם בכה בלילה
 בשביל יום המחרת כלומר בלילה שאתה בודד ואין לך מטרידים,
 הגדל וכפול בכיתך כנגד מה שאולי ימנע ממך הבכי ביום המחרת.

וכל כך ראוי לך להרבות בכניה, עד שדמעוּתִיךְ יחשיכו את השמים
וכל צבאם. ועל פי הפרוש הזה תרגם גייגר (צד 36) את החרון.

שורה 3—4: ועל שמי השחק (העברה, והיא עיד שמי השמים)
פרוש כנפי יגונים, והוסף עייו מאפל על מאפלו. — ש מ י ו, כן הוא
בב' כה"י, ורש"ל הגיה (באו"ג ובדיואן גייגר): פניו. — כנפי,
כנ"א: כנף. —

שורה 5—6: והלבש את השחק מעיל קדרות (ישעי' ג' ג')
כתחרא (ר"ל כשריון, ועדה"כ שמות כ"ח ל"ב) לכל יקרע (הברק) בידו ובכתו
את המעיל. והפרוש הזה הוא כפרוש עהרענריוך אשר הביאו שר"ל, ויש
סעד וסמך לזה בשירי רשביג (ש"ש צד 19 סי' י'): ולבש לילה שריון
אפלה | ורעם בחנית ברק דקרו; ראה שם הערת דוקס; וכן אמר רמב"ע
(Monatsschrift שנת מ' צד 194 וראה שם הערה 13): ברק
אשר עבר כליל מפאת | מורה ושק המאפל הבקיע. ב"ד (שורה 6),
קרי: ב"ד.

שורה 7—8: „השחר הוא הגורם לאדם להכיר את חברו...
ואתה פרוש עליו שחרות לבבך הנעצב, עד שהשחר עצמו לא יוכל
להכיר דבר מדבר, ולא יבדיל אפילו ימינו משמאלו" (שר"ל). כל החרון
חסר אצל גייגר. — והנה המשורר יאמר להחשיך את השמים ולקדיר
המאורות, אולם החשך הזה למה הוא בא? לפרוש שר"ל (שורה
1—2) הוא רק לסמן אבלות בא, אבל לפי מה שפרשתי ירצה בזה
גם, שיחשיך החשך את השמים ואת הארץ, ולא יבא השחר, עת
הנסיעה, וכמו שבאר המשורר את הדבר בס' ק"ד.

שורה 9—12: „על שם ונגלו כספר השמים (ישעי' ל"ד ד')
ועל שם ויפרשו את השמלה וישליכו שמה איש נזם שללו (שפטים
ח' כ"ה). והנה השמים דומים ליריעה (תהלים ק"ד ב') או לשמלה,
וצבא השמים הם הפורשים אותה, והמשורר אומר לעצמו: גלול
השמלה היא כשחק, והשלך בה כל כנפי השמים וכסיליהם. שהם
כנומים ועדיים לרקיע, וישאר השחק ערום מעדייו, כגון כוכב, צדק
ונגה ועש כסיל וכימה" (שר"ל). השוה שירי ר' אלעזר ב"י הבבלי סי'
ב' וס' ר"א. — וגל, כנ"א: וכל, ותקנו שר"ל וכן לנסחאת כ"ב.
ויתנצל עדי, עדה"כ שמות ל"ג ו'.

שורה 13—14: קח גם את הסהר, אשר הוא שהרן השחק, וכס את הכימה, אשר היא ענילו (שהרן, ישעי' ג' י"ח; ענילו, במדבר ל"א ג'), ולא ישאר לו מאומה מכל מחמדיו ותכשיטיו.
שורה 15—16: לדעת שד"ל הכונה על המול Lyra, שהוא אחד מן המולות הצפוניים. אבל יותר נראה בעיני פרוש תלמידו אוסימו, שאין הכונה על המול הנקרא כנור, אלא הכל על המוזיק שהיו קצת הפילוסופים מיהסים לנגללי השמים (ראה הערתי במה"ע Monatschrift שנת מ' צד 164 הערה 1). והמשורר אומר אל לבו: קח את כנורו ואת חלילו ותן אותם לתנים ולבנות יענה העושים מספר ואבל (מיכה א' ה'). ותהפך גם מנגינת השמים ונגלליהם לקול בוכים. — וכנורו, כ"ה בכ"ב, ובכ"א: וכנורי, ותקנו רשד"ל מדעתו.

שורה 17—18: ואם עשית את כל אלה — כה יאמר המשורר אל נפשו — לא הגדלת עוד לעשות, כי דבר קטן הוא לעשות כזה וכזה לפרוד דוד וכי'. — כגילו, דניאל א' י'.

שורה 19—20: „כליל נאמר כאן בהוראתו בלשון ארמי, שענינו עטרה, והעד ותפארת מומות, והוא ע"ד שאומרים בשחרית לשבת כליל תפארת בראשו נתת. וכן אמר ר"ה בציון הלא תשאל: ישנה ויחלף כליל | כל ממלכות האליל, ענינו עטרת, וכן פרשתי בישעי' והאלילים כליל יחלוף, ומהאלילים יחלוף ויסור הכתר" (שד"ל); ראה הערתי לשיר מינ' שורה 27—28. וע"ד ב' הוא ע"ד הנאמר ביחזקאל כ"ה י"ב. — קריא מועד, במדבר ט"ז ב'. — אצילו, שמות כ"ד י"א.

שורה 21—24: ארון החק ר"ל ארון התורה, אשר גלה גם הוא כמו שנשבה הארון בימי פלשתים, אבל הארון שב אח"כ ופנה אל דרך גבולו (שי"א ו' ט') ובסוף שב אל המקום המקודש אשר הי' שם אהלו בתחלה והוא שילו (שם ד' ד'), ורמב"ע הגה כלו עיני ירדו מיחל (תהלים ס"ט ד') שישוב גם הוא לאחד המקומות המקודשים בשלם (ירושלים) או שילו. הראויים שישב הארון בתוכם, אבל הוא לא שב. ראה פרוש שד"ל. — לעת שובו, כן הוא בכ"א, ובכ"ב: לעת שיבא, ותקנו שד"ל מדעתו מבלי העיר עליו.

שורה 25—30: ואני אשר יחיד ועני אני וגם בן ואח אין לי (עדה"כ קהלת ד' ח'), הגה חנני הזמן רע אמונה (אהב אמת), כאלו

הצב מלבני ונאצל מרוחי (במדבר י"ו, כ"ה), ואשמח בו יום אחד, וביום השני בא הומן ויגול איתו ממני. ובמה"ע Isr. Monatschrift לשנת 1895 גליון 10 הוכחתי, כי לקח ר"י חריו את המליצה הזאת מר"ה; ראה גם דוקס, ש"ש צד 45 הערה י"א, ואולם מליצת רשב"ג היא עדה"כ איוב ל"ה ה'. והנה האחר ואין שני וכו' הוא המשורר ורעו הוא רמב"ע, כאשר העיר שד"ל, וזה פשוט.

שורה 31—34: ועתה כי נפרד מעלי רעי זה ולבי חלל בקרבי על נדרו, למי זה אניד את ננעי ואת צערי זה ובחיק מי אשפך שיחי? הן הומן חרש ולא ישמע לקול בכיתי, ואם אתאונן באוניו, הלא היה יהיה הדבר, כאלו הפלתי תחנה לפני הורגי, אשר אכורי הוא ולא ירחם, וכאלו בקשתי מאת הרצח שיכמרו רחמיו על חלל חרבו ויבכה עליו. — ננע, ר"ל כאב וחלי.

שורה 35—38: מוסף לבאר את דברו בקראו את הומן הורג ורוצח, אשר לא ידעו רחם, ויאמר: הן הומן הוא אשר בנר בי, וכחש בחותמו ובפתיולו (הפך הנאמר ביהודה בראשית ל"ח כ"ה, כ"ו) ועל בריותיו לא ירחם (וע"ד שאמר רשב"ג בש"ש צד 62 ס"א ע"ל תבל: „אשר תאכל ילדיה“) ויקשיח לבו על בניו, אשר אני אחד מהם, וכיב בנר בי, עד כי גם מחלב ילדות ושחרות נמלני, ולו הפך לגמול אותי חסד של אמת לא נמלני ולא גדלני והייתי כנפל טמון וכעוללים לא ראו אור (וע"ד שאמר בסי' י"ח צד 25 שורה 5—6: נעור ורק מתענוג נוער עדין מתים אשר מתו כבר שבח). — גמל הראשון הוא כמו ויגדל הילד ויגמל, בראשית כ"א ח', גמולי מחלב, ישע"י כ"ה ט'; השני הוא כמו ויגמלני ד', ש"ב כ"ב כ"א; תהלים י"ח כ"א; והג' הוא מלשון ויגמול שקדים, במדבר י"ו כ"ג (ראה רמב"ע תרשיש צד 38). והמשורר מדבר על עצמו בלשון נסתר כמו בחרוים שלפ"ו. — ושונה מזה פרוש שד"ל, אשר לדעתו חרוו גמלו וכו' מוסב על רמב"ע, וכתב בכאור הדברים: „גמלו הראשון לשון גמולי מחלב, והשני ענינו התחלת הטובה או הרעה, והשלישי ענינו השבת הטובה או הרעה (עיי' רד"ק בשרשים). יאמר: הומן לקח מרמב"ע כל הצלחתו אשר היתה לו בימי נעוריו, תחת אשר הוא איש צדיק תמים שאם הי' הומן עושה עמו כל חסד שבעולם עדיין לא היה יוצא ידי חובת תשלום גמולו.“ ואולם השם עין על המשך החרוים וקשורם וע"ז יראה ויוכח לדעת,

כי הפרוש הזה דחוק הוא. וב מסכים לפרושי, אבל מעם שורה 38 לדעתו: הומן הרע לעשות עמוואף אם נמלו (ר"ל את הומן) חסד לא נמלו, ר"ל לא השיב לו חסד תחת חסד. — פתילו (שורה 36), כני"א: פעלו, ובכ"ב: פ...לו, ושד"ל תקן מדעתו ויפה כון.

שורה 39—40: הנה נדד ידידי ממני, ונוסף על כאב הפרידה עוד יכאב לבכי על אשר הוא יקצף עלי, ושנים אלה, נדוד וקצף, גם ההרים לא יכילו אותם (ירמי' י"י), ואיך יכיל אותם לבכי? כן הוא הפרוש האמתי, וכן באר הרכבי (הערות צד 193). ושד"ל מנקד: הקצף עם נדר, ר"ל אנשי נדר, והשתדל להצדיק את נקודו זה, ראה דבריו במקומם. — ומ"ש הר לא יכילו, כבר מצאנו דוגמתו בס' מ' צד 35 שורה 4.

שורה 41—50: וכאשר אזכיר אני האיש, אשר הכרתי כתב ידו ואזכיר שמו באהבה, את אשר הוכיח אותי ידידי בתוכחתו ואת אשר מהל יין האהבה במי ריבות (עדה"ב ישעי' א' כ"ב, במדבר כ' י"ג; והעיר רשד"ל שבין בזה על מה שאמר רמב"ע לר"יה, או"י ח"א צד 169, הנה לך אחי אמרים נמסכו | בס רוש פתנינו וטוב ייננו), ואבכה ואשא משלי (במדבר כ"ג ז') ואמר: לאט אל נא וכו'. — ויזכור מהללו (שורה 46), ר"ל יזכור את המהלל אשר הללתיו עד כה, ואת אשר אני מודה ומתודה בכל עת למשה ידידי (ולא קרה ועדתי, לפי המספר במדבר פרשה ט"ז; והנה קרה היה לוי והתנגד למשה רבנו וימרד בו, ואני הנני לוי ג"כ אבל אני מודה למשה ידידי), וחלילה לי לכחש מפעלותיו ואת החסד אשר גמל עלי מימי קדם; והוא ע"ד שאמר רי"ה בס' שלפ"ז צד 44 שורה 3—4; ראה שם באורי. ועל דעת שד"ל הכונה במ"ש ויזכור מהללו, כבודו ומעלותיו, שאם ידן את ידירו לכף חובה, הרי זו פחיתות מצרו, וכאלו הוא שוכח כבודו, כי לא לכבוד יהי' לו המעשה הזה, ובלתי מסכים עם מעלתו ודרכיו המשבחים. גם בכונת שורה 49—50 שונה דעת שד"ל מדעתי, וכתב בכאור הדברים: "חלילה לרמב"ע שיכחש עתה מה שעשה לפנים וחחסד אשר גמל מקדם את רי"ה, שאם יקצף עליו יהי' קצפו מכחש אהבתו הקדומה, וכאלו הקצף מעיד על האהבה הקודמת שהיתה בטעות ושאינן רי"ה ראוי להיות ידידו".

שורה 51—52: וכאשר אהבתו נפשי בירעי כי בריתו נאמנת
אתי, הנה צרף גם הוא, משה ידידי, את לבבי וימצאהו נאמן לפניו.
מליצת „והכדיל את זהבו מכדילי“ נראה שלקח אותה חריוי (תחכמוני
שער כ"ב) מרי"ה, כאשר העירותי במה"ע Isr. Monatsschrift
לשנת 1895 גליון 10.

שורה 53—54: ואם יקצף עלי כעת ויבגוד כי בפיהו ובשפתיו,
לא אדאג לזאת כי ידעתי, אשר בלבו יענה: לא! — בבגודו בי, כ"ה
בכ"י, ושד"ל באו"ג ובדיואן לגייגר (וכן הרכבי) קורא: בבגודו כי, ונוסח
הכ"י עקר.

שורה 55—56: ואחרי הודעתיהו את כל אלה, לא אירא ובלב
שקט ובוטח אשים דיני בירו, ושד"ל כתב שאמר כן רי"ה נגד מה
שכתב לו רמב"ע בשירו (או"ג חיב צד 169): ה"ה אתה פליל דיננו.

שורה 59—60: „מי שיאמר כי אהבתי אותו נחלשה במשך
הזמן יוכל לומר כמו כן, כי התולעת הקטנה הנקראת עש אכלה את
המוכב הנקרא עיש או עש“ (שד"ל).

ל"ח.

כ"א ח"א סי' קפ"א; כ"ב ח"א סי' שני"ה. — משקלו כמשקל השיר
שלפניו. — המשך השיר הוא להעתי: המשורר ידבר אל לבו דברי
תנחומים ומעורר אותו לבלתי ישתע ולבלתי יאמר נואש כבא עליו תלאות
וברדף אותו אויביו, כי גבוה מעל גבוה ישמרנו מכל רע (שורה 1—20,
ובדפוס בטעות 25, ואני אספור בהערותי מספר לחרוזים כאשר הם באמת
ואל המספרים המוטעים שבדפוס לא אשים לב). אולם עוד המשורר מזוה
את לבו והנה יתקפרו היאוש ויקונן על רוע זמנו (שורה 21—32)
ומסיים את קינתו בתקוה, כי עוד מעט מוער ויהיה קץ לצרותיו
ורודפו יהיו רדופים (שורה 33—34). אח"כ הוא מוסף לדבר על
מעלת רוחו ומבקש לו מעבר לתהלת משה בן הראש (שורה 35—50)
ואחרי דברו בו נכבדות הוא אומר, כי גם הוא, המשורר, אף כי קטן

הוא נגד המהלל, גדלה מעלתו כשהוא לעצמו וכיחס לבני דורו בפרט
 בנוגע למלאכת השיר, והיה לאות שירו (וכנראה לא על שירו הנוכחי
 כון המשורר, אבל על שיר אחר, שלחו לירידו לפני השיר הזה,
 ויידרו מצא בו דברי ריבות ויוכיח את המשורר על אדות הדבר הזה.
 ראה שורה 77 והלאה), אשר ירכה המשורר להללו (שורה 51—84).
 בסוף השיר באו עוד דברים אחרים, אשר כונתם מספקת אצלי, ואדבר
 עליהם במקומם. ואולם כנראה עוד רמז המשורר על דברים שהיו בינו
 לבין ידירו ועל מעשים שנקרו ויאתיו, ואין אתנו יודע עד מה מהם,
 ואפשר שנטעה ע"ז בהבנת השיר ובכאורו. ואולם לא יפלא בעינינו
 על היות המשורר מפור תהלה לעצמו ומפאר את שירו הוא, כי הוא מדרך
 הערביים שלמרוהו גם העבריים, ואלה כאלה יש להם מין שירים
 מיוחדים לתהלת המשורר לעצמו. כמו השיר סי' ק"י צד 164, והדברים
 עתיקים. — ויש לי עוד דרך אחרת בכונת השיר הזה, והיא כי המשורר
 מזרו את ידירו לבלתי יאמר נואש, אם בני יום ירדפוהו ושנאי חנם
 שנאו נפשו, ויבטח בדי' אשר לא יתנהו בכף אויביו (שורה 1—20),
 והוא מוסיף לאמר, כי גם הוא (המשורר) יש לו סבה להתרעם על
 הוטן, ובכל זאת תקותו חזקה כי עוד מעט ורודפו יהיו רדופים (שורה
 21—34), ועל כן לבו חזק מצור, לא יכוף ראשו לפני איש ולא ישא
 פני גדול, רק בידירו חשקה נפשו (שורה 35—50), אשר לו הוא
 שולח את שירו זה וכו' כנ"ל. ואמנם לפי זה תקשה מליצת, לבל
 תשתע לבכי שבשורה 5, ואולי יש להניח לבל "ישתע לבכך", או
 הכונה: חזק ואמין, כי אם ירך לבכך ירך גם לבני וישתע לצרתך.
 והנה העירתי על כל הנ"ל, ולא עלי המלאכה לגמור ואם כי אינני בן
 חורין להבטל ממנה.

שורה 1—2: התירא את הנחשים השרפים (במדבר כ"א ו')
 אשר ינשנוך, בעוד אשר שרפים עומדים ממעל לך (עדה"כ ישע"י ו' ב')
 לשמרך בכל דרכיך. והכונה כמ"ש הנחשים השרפים, פגעי תבל, או
 כונתו על האנשים הנשכים בשניהם כאשר ישך הנחש בלי לחש.
 והם השנאים אשר הוא מזכיר אותם בשורה 11.
 שורה 3—4: או התאמר לכף את ראשך כאגמון (ישע"י נ"ח ה')
 ולהכנע מפני איש, והנה עמך ד' זקף כפופים (תהלים קמ"ז ח'), והוא
 ירים את ראשך.

שורה 5—6: אל עליך להתיאש, לבני, חוק ואמין לבל תשתע
(ישעי' מ"א י'), אל תכהל ואל תפחד כי הנה שעריך וקופים ואתה
לבטח תשב.

שורה 7—8: ונוסף על מבטחך החמרי יש לך משען ומבטח מוסרי
כי מעילי החם סרווחים עליך ועל ראשך עדופים צניפי ההוד, ואלה
השנים יהיו סתר לך מצר. סרווחים, עדופים, שמות כ"ז י"ב.

שורה 9—12: ועתה מה לך כי תצעק היום, וכבר ענך ד'
(ע"ד טרם יקרא ואני אענה, ישעי' ס"ה כ"ד). ועת מחלתך וימי צערך
החלו להיות חולפים ועברים, ועוד מעט ושנאיך יהיו שנואי ד' ואויביך
הקמים עליך ננפים לפניך (רברים כ"ח ז'). ואם תרצה קרי: יום עָנָך,
והכונה: למה זה תצעק ביום אשר בא ד' לנסותך ויענה אותך, הן
עות מחלתך חולפים ועברים ועוד מעט ותמו שנאיך מן הארץ. ולזה
מסכים גם ב.

שורה 13—14: היתכן שתחמוד לשכן חרי עפר וכפים (איוב
ל' ו') עתה, אחרי אשר ראה ד' בעניך וירצך וירחיב את נלך, ואם
היתה לך תבל כבתי כלאים הנה כבר יצאת למרחב. ורמב"ע אמר (בס'
היובל לרמשי"ש צד 43 סי' ה' חרוז 10): בית האסור אין אחריז
רחב | חלדי והעולם כמו ככל (ראה באורי שם הערה 10).

שורה 15—20: ואל ירע בעיניך על אשר נקל כבודך בעיני אנשי
הומן, כי רק נקלים הקלוך, אשר לא דעת ולא תבונה בקרבם, וכעתורים
הם ואל צנה ואלפים (תהלים ח' ח', מ"ט כ"א) נמשלו, והדבר הזה היא
מחלת זמננו, כי בכלל אין איש שם על לב ואנשי צדק נאספים באין
מבין (עדה"ב ישעי' ג"ז א'), ועל אדות הדבר הזה תגדל צעקת יודעי
תבונה וכו'. — לבבו (שורה 17), אולי צ"ל ללבו.

שורה 21—28: ע"ד המשך החרוזים ראה הערת למעלה (צד 85),
והכונה פשוטה וכל באור הוא ללא צורך. — שורה 22, ע"ד כי הרבך
הנפת עליה, שמות כ' כ"ה. — והפילו וכו' (שורה 23), איוב כ"ט
כ"ד; משלי מ"ו ל'. — שורה 24, ראה סי' ע' צד 101 שורה 56. —
שורה 28: הם, היגונים, מגיפים (נחמ"ו ז' ג') דלתי ששוני; ובכ"י:
דלתי ששוניהם מגיפים.

שורה 29—30: ואני עמוס התלאות עוד זאת היתה לי מיד
הזמן, כי מנע ממני אה ורע, ובכן אשתעשע בלעדם, כשנהבים וכו'
(מ"א י"ב"ב), ר"ל כמו חיתו יער, אשר איש לכצעו מקצהו ואל רעהו
לא ישים לבו. — ק ושי"ו מניהים וקוראים: בשנהבים בתכיים וקפים,
ור"ל שהם מנחמיו בשבתו בודד, ואחר העיון הנני מודה להגהתם;
ראה הערתו לשורה 85—102. — כתכיים, כ"א: ותכיים.

שורה 31—32: ראה איוב ו' ו'. — כלים, ככ"א: בלים.

שורה 33—34: ואני בראותי כל אלה זאת אשים אל לבי, כי
בערו רודפי המבקשים צרך והכרח לדרך אותי, ועוד מעט והרודפים
יהיו רדופים. כן נראה בעיני לפרש את החרון קשה ההבנה הוה.
וש"י קורא: רדפי צדק ומחבר את החרון לחרון שלאחריו, ושניהם
מיוסדים לדעתו על הפסוקים דברים ט"ז י"ט, כ'; אבל קשה עלי
להניה נגד כ"י, אשר כתוב בהם צורך מלא וי"ו, בפרט במקום הוה,
אשר ישארו לנו זרות גם אחר ההגה.

שורה 35—40: אני האיש אשר אשא פני כל איש וכל הנכרא
בצלם חביב הוא בעיני, אבל לא אשא פנים לשרים הנפסים, האמרים
לעור עיני חכמים במתנת ידם, והנני איש שבע רצון ומלא בין (עדה"כ
דברים ל"ג כ"ג), אשר לא יחמד כסף וזהב ולא ישא פנים לבעליהם, [אבל
אחמד את] הגבר אשר הגביר וכו'. — לשורה 40 ראה ישעי' נ"ב ו'.

שורה 41—42: והוא שולח יד מלא ליד (יד ליד עדה"כ משלי
י"א כ"א, ט"ז ה'), כלומר יתן ויחזור ויתן ויריק ברכה עד בלי די,
ולא יאמר די עד ראותו, כי דיי אסופים, כי יש לי די צרכי ויותר, כן
אפרש את החרון לפי הנוסח שבכ"א, ובכ"ב: ודיו להיות דיו אסופים,
וא"כ הכונה: בתתו לאחרים יתן ויחזור ויתן עד בלי די, ואולם לעצמו
די לו אם יש לו דין, ר"ל די צרכו, ולא ידרף אחר המתרות, והוא ע"ד
אמרם ד"ל חנינא בני די לו בקב חרובין וכו' (חולין פ"ו ע"א). וב כתב
אולי פ' אסופים כמו אסופים אל ביתו לעשות עמהם טובה, כלומר אין
לו די כי אם בהיות די אסופים בביתו.

שורה 43—44: בראשית ל' מ"ב, ור"ל: ידו בכל משלה. ואולי
קשורים ועטופים כפשוטם, ור"ל הכל נקשרים בו ונמשכים אחריו
לחסות בצלו.

שורה 45—46: הוא מלך גדול, כמהו כפרעה (בראשית מ"ד י"ח),
ואני לא אקל בכבודו ולא אמרד בו ולא אחמא לו. כאשר עשו עבדי
פרעה, שר המשקים ושר האפים (שם מ' א').

שורה 47—48: ואם הוא גדול כ"כ, עד כי גם שרי האלפים
ישתחוו לפניו, איך אעו אני הקטן והדל, אשר הנני רק כאחד משרי
העשרות לעמת שרי האלפים (שמות י"ח כ"א), לבקש שררה לעצמי
במקומו.

שורה 49—50: ואיך אשים שקר בנפשי להתחרות אתו? הן לא
יוכל רגלי להתחרות את הברקים אשר ירוצו ולא ייגעו, ואיך יתחרה
(הרגלי) אתו, אשר גם הברקים כעיפים נגד מהירותו. והרמיון בעקרו
לקוח מירמי' י"ב ה', ונמצא אצל המשוררים באופנים שונים. ור"ה
אמר (סי' פ"ז צד 126 שורה 61): ולו עט יעבר ברק ברוצו. —
ברקי, ר"ל ברקאי; ושי' מנקד ברקי, ואם כן המשורר מתחיל בשורה
זאת במהלל עצמו. — רגבי הברקים, יש לפרשו ע"ד ההעברה, ור"ל
הברקים הרבוקים זה בזה ובאים תבופים איש אחר רעהו, וכמ"ש ר"ש
הנניד (זכרון לראשונים ח"א צד 29): ומימי שחרות דודי דבקים |
בדודיך כמו דבק רגבים (עדה"כ איוב ל"ח ל"ח), ואמר עוד (שם צד
94): נמוגתי ברגבי הרשעה. ושי' מגיה וְרַקְבֵי, והם מרכבות הברק
אשר הם לערך ברקיו כעיפים.

שורה 51—54: ואף כי קטן אני בערכי לעמת האדם הגדול
בענקים, הוא לסבת יתרון הכשר חכמה אשר חלק לו ד', ולא מסבת חסרוני,
כי גם אני הנה נתן לי ה' לשון למודים ללמד לפתאים ערמה ולעות
את יעף דבר (עדה"כ ישעי' ג' ד' ובכ"א אל עיפים) ולשוני הוא גם
קלשוני (ש"א י"ג כ"א) במלחמתי נגד זמני ואנשיו, והודים משאון אפי
גרופים. לשוני קלשוני, מליצה שהשתמש בה כבר רשבי"ג (שי"ש סי'
א' צד 2 שורה 14, וראה שם הערת דוקס): עתה אדקם כמו מיט,
כי קלשוני לשוני; וחריזו אמר (שער ג' דף ו' ע"א): אשר שפתו
חניתו ולשונו קלשונו, ועוד שם (שער י"ח דף ל"ו ע"ב): ובקרב בין
שבחי הם שלחי | ושמתי את לשוני קלשוני, ובדבריו הפין (צד 5)
יאמר: כי שפתי חניתו... ומלי כלי, ולשוני קלשוני. ור' אלעזר ב"י
הבבלי אמר (סי' רי"ג חרוז 23): והקסת תקונן לו ותאמר | אהה לגביר

לשונו קלשונו. — החרוז שורה 53—54 מובא במה"ע „המורה" לשנת 1851 עמוד 385, ושם ואולם ת' ואמנם; גרופים (ישעיה מ"ג כ"ח), ת' גרופים. — וזדים, כמ"א: חדים. — גרופים, שפטים ה' כ"א.

שורה 55—56: עיני הומן, ר"ל בני הרור, קצרי הראות המה, בעוד אשר עיני למרחוק צופות ורואות את הנולד.

שורה 57—58: ועתה ראה נא את שירי, מַעַם (כצ"ל) את טעמו אשר כבר טעמוהו גם אחרים וימצאוהו מתוק לחיך כדבש ונפת צופים. מלת בטעמו מספקת אצלי ויש לקראו גם: כטעמו, וכן הניה ש"י מדעתו וכתב בכונת החרוז: טעמו הא' היא הרגשת הטעם והב' היא כמו ענינו ושעור הדברים: טעום השיר אשר טעמו (הרגשת הטעם) כטעמו (ענינו) שהוא נמצא מתוק מרבש וצופים, שהמליצות היפות והטובות הם מתוקים יותר מרבש ונפת צופים.

שורה 61—62: התערבו בו (במכתב) המר השחור (הריו) והכפר הלבן (הניר) כהתערב מאור השחרים עם השנת הנשפים.

שורה 63—66: דמה את השיר לפרדם נחמד ובו כל עין פרי עושה פרי, ויאמר, אשר יונקיתו (הושע י"ד ו') ינקו מי תבונה ועל כן עציהם (העצים אשר יצמיחו היונקות) וכנה אותן בעצי ערן ליפין ענפים (יחוקאל י"ט ו'), ופרים, פרי קדש הלולים, ארוים (שה"ש ה' א') כמחשבו ועליהם טרופים בפי (ערה"כ בראשית ח' י"א). ע"ד מנהגם לכנות את המכתב גן ופרדם, שהוא ממנהגי הערביים, לא אוכל להאריך כעת.

שורה 67—72: בתי השיר מלאים כל טוב וחכמה (דברים ו' י"א), ואף כי דבקו בהם רשפי אש, הנה אלה אינם בוערים ואינם שורפים, רק שהם מתנוצצים על יד מאהו (ר"ל על יד האיש האוחז אותם) כאלו היו רצפים ביד שרף מעוסף (ראה ישע"י ו' ו'), ואם פני להבים פניהם (ישע"י י"ג ח'), הנה הטופים הם על בתי לבני (ר"ל לבני חטף אותם ויתן להם מקום ככתיו פנימה). מלת הטופים פרשתי אותה בדוחק, וכ גורם: עטופים, ואולי ירצה באמרו.הם: הלהבים, והכונה הלהבים הטופים המה על בתי לבו.

שורה 73—76: ושירי המדבר בו הוא יפה כ"כ, עד כי נכלם הסהר
לנגדו אם יגלה ויסיר את צעיפיו מפניו ויראה בהודו והדרו, ובעת קרן
אור פניו (שמות ל"ד ל"ה) ויראה זהרו, או יצנפו המאורים צניפים
ממאורו, כי באורו אור להם ומשמשו יאצל עליהם זיו וזהר. — גלה
(שורה 74) כ"ה בכ"ב, ובכ"א חסרה המלה הזאת ויד מאוחרת הוסיפה
במקומה מלת יתכם והנוסח הזה, אף שיש לפרשו, איננו עקרי.

שורה 77—84: ואם בכל זאת מצאת שמין פסול בשירי, הסבה
לזה היא, יען כתבתיהו בחפזון ויצאו בני דעו (הדברים הנאמרים בו)
דחוסים (עדה"כ דברים ט"ז ג', אסתר ג' ט"ו), ולא השגחתי על כל הנה
שיצא מפי עמי, ולכן מצאת כם דברים נראו כאלו כונתי בהם לריב
אתך, אבל האמת כי ירו חין לפי חמם (עדה"כ מ"א כ"ב ל"ד), ובלי
משים פגעו בכבודך, והם הפים וזכים; ואם מצאת בהם דבר ערמה
ומרמה לפי מחשבתך, דע לך כי לא ערמים ויחפים הם (מאהבה
וידירות), אבל הם כתובים באצבע הידירות (עדה"כ שמות ל"א י"ח)
ומאהבתך, משה ידירי, הם רצופים (שה"ש ג' י'). — כתב הו (שורה
77), בכ"א: כתבוהו. — עַרְמִים (שורה 81) קרי: עַרְמִים.

שורה 85—102: החרווים האלה קשי ההבנה הם ואין אני יכול
לדרת עד סוף דעת המשורר בהם. ואם לא רמו באמרי פיו על דברים
שבינו לבין ידיו, אפשר שהמשורר רמו בהם על נסיעתו לא"י וכבר
נסע ממצרים ככהבו את שירו זה, ויהי' שעור החרווים: אני, אשר בנה
בניתי בית וכול לך מִכּוֹן לאהבתך כלבי, בית וחלונים שקפים (מ"א ו'
ד'), אני אשר נטשתי משכני צען (עדה"כ תהלים ע"ח ס') ואצען
ואסע (ישעי' ל"ג ב') לאהל כל יצען, ירושלים העיר הקדשה, מקום
המשכן והנבואה (שורה 85—86, 95—96), אמר נא לי אני, אשר
עיני עצומים (ישעי' ל"ג ט"ו), למרות השמש שִׁשְׁפָּתַי (שה"ש א' ו')
אמר נא לי: היצלח (ירמ' כ"ב ל') איש אשר ה' אלהיו עמו (במדבר
כ"ג כ"א), והוא ירוש בכשפים, ויעשה כמעשה לבן, אשר משש אהלים
למצוא את התרפים, אשר ננכה רחל מאתו (בראשית ל"א י"ט, ל"ד),
והכונה, כי האיש אשר ה' בעורו להביאו אל ארץ חמדה נחלת צבי, אל
לו להשאר בחוץ לארץ, אשר כל הדר בה כאלו עבד ע"ז (כתובות ק"י ע"ב),
ושורה 87—90 הם מאמרים נסגרים, הפסיק בהם את הענין, והכונה

כהם: אחר אשר אמר, כי בנה לידירו בית נאמן בקירות לבנו, יוסף
להעיר את אונו ויאמר לו: ואתה דע לך, כי לבי זה לא שכנו בו
אוילים, ובני נכר, אנשים אשר לא כלבי, הדפתי אותם ממנו, ואם כעת
בכל אדם חפצו ומנמתו (וכמ"ש למעלה בשורה 29—30, שמשתעשע
כעת בשנהבים בתכיים וקפים, ר"ל באנשים שאינם מהוגנים), הוא
מפני שידידי, מתי סודי, עובוני וילכו למו והם עשפים בראש כל הוצות
(עדה"כ איכה ב' י"ט), ואמנם הכונה במלת עשפים כמו ורוח מלפני
יעסף (ישעי' נ"ז ט"ז), ויהיה ענין החרוזים האלה ע"ד ששר רמב"ע
(בספר היובל לרמשי"ש סי' ג' חרוז 5—6) ומי צל ההדס נעדר
לפניו | יהי יושב בצלי הערבים || ואריה לא יהי מצא נמרים | לבל
יאבד יהי טרף כלבים. — והנה דברי באורי אלה נאמרים ע"ד ההשערה,
ואדע כי הנחתי בזה גם לאחרים מקום להתגדר בו. וע כתב: אולי כך
פרוש החרוז שורה 89—90: כַּבְּלָא = ככללו (קהלת ה' ח') = אתה
לכרך תשכן בו עתה ואין לזרים אתך, כי גם יירי הנותרים רחקו ממנו
כי נפוצים המה אל כל רוח. — כלבי (שורה 85), נראה שצ"ל:
בלבו. — שכנו (שורה 87), כנ"א: ישכנו. — בעדו (שורה 100),
ר"ל בעד עצמו ועדה"כ מ"ב כ"ב י"ג.

למ.

כנ"א ח"א סי' צ"ה; כ"ב ח"א סי' ק"ח. — נדפס (עם העתקה
ללשון אשכנז מאת הר"ד רוזין), עפ"י העתקה ששלחתי לך, במה"ע
Zeitschrift d. d. m. Ges. שנת 1894 צד 425 והלאה. — משקלו
הוא כמשקל סי' כ"ד. כונת השיר פשוטה, והנני נותן בזה רק הערות אחרות.

שורה 1: נדיבתך, תהלים נ"א י"ד; ישעי' ל"ב ה'.

שורה 5—6: ראה שיר כ"ח צד 38 שורה 7—8 ובמה שהעירותי
שם (למעלה צד 72).

שורה 7—8: נדבתך, מדת הנדיבות אשר כך, היא ידועה, והיא
מטך ואל"ך. ע"ד המליצה הזאת, אשר השתמשו בה ערביים ועבריים,
ראה דברי ק במה"ע הנזכר, ואין אני בא להכפיל הדברים, אבל אוסף

עליהם, כי השתמש במליצתנו גם עמנואל במחברותיו (מחברת נ' צד 22; מ"ט צד 152; מ"ב צד 154: היא ממך תכרה ולך חורת); ור' אלעזר ב"י הבבלי שר באחד משיריו היפים (סי' ר"ג חרוז 6) וְאַסְתֵּר בך ממך ואשקט | בעת אִירָאָה יושב כרובים.

שורה 9—12: מי יוכל להכזיב (איוב כ"ד כ"ה) את השבחים אשר מצאתי בך והגדתים עליך, והן על כל דברי יעידון פעליך. ראה לעיל צד 72 באורי לשיר כ"ח שורה 3—8. ועליך (שורה 10), רווין מגיה וקורא: ומליך, ואין הכרח להגהתו.

מ.

כ"א ח"א צד 138; כ"ב ח"א. — משקלו כמשקל סי' ג'. — בשורה 1—18 המשורר מדבר אל לבו, כאלו דבר אליו איש אחר, ואח"כ הוא משיב לעצמו ותשובתו היא תהלתו המיוחדת לידידו. שורה 1—4: דמעוטיך בקעו העינים והוציאו מהן נחלים (עדה"כ תהלים ע"ד ט"ו), ואולם למי נבקעו הנחלים ועל מי זה תכנינה עיניך בתחלה? אם לידידך המיטינים או המשמאילים (דה"א י"ב ב', והנקוד עפ"י ישע"י ל' כ"א)? ועד אנה יוכל לבכך להכיל חלי ומכאוב, אשר גם ההרים לא יכילום; ראה סי' ל"ו צד 47 שורה 39—40. שורה 5—8: ברבות הידירים, ירבין גם הנדודים וכאב הפרידה יגדל, ולב האוהב יגור לגורים ויחלק לחלקים ויקצץ לפתילים (שמות ל"ט ג'). למען יגיע חלק ממנו לכל אחר ואחר מהידירים הרבים (וע"ד שאמר בסי' ל"ב שורה 9—10: לאברהם ועכדיה ויונה | אשלש את לבבי לחלקים). — וגזרי (שורה 6) נ"א על הגליון: סגורי. שורה 9—12: ואיך תוכל להיות נח ושקט, והנה אש ומים בתוכך (אש הצלעות — הכאב — ומימי דמעוטי), ואיך תעלים את ננע לבכך, והנה עיניך הולכות רכיל ומגלות סודך (ראה הערתו לסי' נ"א צד 68 שורה 1—4), ותעיד בם (ר"ל על אמתת דבריהן) האנחה המתפרצת מתוך לבך ועשן האש אשר תעלה בם, היא עשן האש אשר על גב הכסלים; ראה מוסרי הפילוסופים (שער ב' ס"ז, צד 43

בהוצאת לעווענטהאל): לא יתלחח העין עד אשר תבער הלב, וכאשר יבער תעלה בו שלהבת ויעלה עשנה לראשו, ועל כן יתעוררו הדמעות לרדת, ורוכס ומעוטס כפי יקידת הלבוכו וכו'; ראה גם הערת לעווענר טהאל בהעתקתו האשכנזית למוסרי הפילוסופים (צד 152 הערה 1). ורש הנגיד שר (זכרון לראשונים צד 11):

וּשְׂאֵל עַל מְקוֹם אִשָּׁה נְדָדִים
הַשִּׁיבוֹתַי בְּלִבִּי הִיא יִקְדָּה
בְּהַשְׂאָה רְתִיחַת דָּם לִבִּי
אֵלַי רֵאשִׁי עָלַי עֵינַי יִרְדָּה

(ודע כי מלת יקדה בשורה ב' היא תקוני ובול"ר: יקודה).

שורה 13—14: וסבת כאבך היא, כי מרכבת הנדוד, אשר אתה בה, לא תעמד ולא תנוח, כאלו היו המקומות אשר אתה נח שם, רק צללים עוברים, ועוד לא נחת ולא שקמת ויבא רגו, כי עליך לעזוב מקום תחנותך לנוד ולנוע. — בך, ר"ל עמך; ראה מש"כ רשד"ל, דיואן, סי' ד' הערה א' (דף ב' ע"א), והרכבי היא הערות צד 177. — מחנותיך, כמו בנסעם מן המחנה (במדבר י' ל"ד), שהכונה בו מקום המחנה.

שורה 15—18: רי"ה שם פניו לנסוע ירושלימה, אולם טרם נסעו לארץ רחוקה שב עוד מערבה לבוא לעיר גרנאטה (Granada), לראות את ר"י בן גיאת, והנה הוא מדבר אל נפשו ויאמר: הלא אהלך, אשר אליו נכסף נכספת, נטוי הוא במזרח ומנעמיו כנחלים סובבים אותך (ואולי רמו על הכתובים במדבר כ"ד ה' ו'), ומה לך לדרך מערב (עדה"כ ירמ' ב' י"ח), אשר ירך (השליך אותך) אתמול כזרות אלילים (עדה"כ ישעי' ל' כ"ג).

שורה 19—22: עניתיו, ר"ל ענית את השואל הרובר כי בשורה 15—16 (והוא המשורר בעצמו): איך תאמר, כי לבי במזרח ושם אהלי נטוי, והנה מורשיו (מורשי הלב, אויב י"ז י"א) חבולים, נאחזים וקשורים בחבלי אהבה, במערב, מקום משכן ר"י בן גיאת, אשר לשחר את פניו. (עדה"כ משלי ז' ט"ו) אני עולה שמה כעולה

לרגלים (שמות כ"ג י"ד י"ז). אפשר לפרשו גם מלשון לא יחבל (דברים כ"ד ו'). ור"ל מורשי לבבי ממושכנים הם כמערכב, אבל פרושי הראשון נ"ל עקר.

שירה 23—24: הוא כעין הרעת, אבל על אוכלי עין הרעת הושם ענש מות (בראשית ב' י"ז), והוא עין חיים הוא למאספיו (ישעי' ס"ב ט'), ועיד הנקוד ראה מנחת שי במקימו), והוא גור אריה (רמו על בראשית מ"ט ט'), ואולם האריה יכסף לטרף, והוא ירעה רחלים ולא ירע ולא ישחית.

שורה 25—26: ששל רוח הוא בעיניו, אבל נשא הוא על שחקים, ורך־לכב הוא (הנחבא אל הכלים בחשבו את עצמו לגבר אין איל), אבל באמת גדול כחו, עד כי גם השחלים יראוהו.

שורה 27—28: גביר גבר, לשון נופל על לשון, והשתמש ר"ה במליצה הזאת גם בסו' י"ז צד 23 שורה 11, ולפנינו הוסף על התננים גם מלת וְנָבְחָה. — עדי ראה וכו', ר"ל גבה על צבא רום וממרום שבתו ראה את בני עיש, כוכבי השמים וכסיליהם, שפלים ונמוכים, למטה ממנו הרבה מאד. ע"ד העברה כמו זו ראה הערתי לסו' ז' שורה 51—54 (צד 17).

שורה 29—30: אתה המבקש מעלות ידירי בין החכמים, לא תטעה בחשבונך; שא עיניך וראה כי אמנם דגל יהודה (במדבר ב' ג') בין הדגלים. — הדגלים, קרי: דגלים.

שורה 31—32: העברה על העברה! יאמר: הנקל לו לר"י לשום בלב ימים שבילים, וכאשר נקל לו לעשות כדבר הזה, כן נקל לו לשום מסלות בלבב החכמות (והחרוז עדה"כ תהלים ס"ד ו', ע"ז כ', ישעי' מ"ג ט"ז).

שורה 33—38: לפני בא ר"י, היתה החכמה בתולה ואיש לא ידעה (בראשית כ"ד ט"ז), ר"ל לא בא איש עד ערכה ולא ידע את תכונתה, ואחר שכבש אותה הוא, באו אחרים אחריו ולא מצאו לה בתולים (דברים כ"ב י"ד), לא מצאוה עוד קרקע בתולה, כי הוא סקלה מאבן וישר מסלותיה, ושמהו (הבאים אחריו) ללכת בעקבותיו, באשר ראו והכירו כי דבריו הצודקים, ויתכן שבאר כן אשר סללת לאחותך

(יחזקאל מ"ז נ"ב), ר"ל צדקת; ראה ר' יונה בשרש פלל. ואולי הכונה במלת פלילים פשוטה, ור"ל: דבריו המה השופטים בצדק על כל דבר חכמת בינה; ראה רמב"ע תרשיש צד 23 חרוז רפ"ה — רפ"ו.

שורה 39—40: הוא נאה דורש ונאה מקים; דבריו מחכמים ומפעליו רבים (במספר ובערך). תחכמוני, ש"ב כ"ג ח', הוא בן חכמוני (בן חכם), דה"א י"א י"א. — רב פעלים, ש"א כ"ג כ', דה"א י"א כ"ב. הגה רמו בזה על שנים מראשי השלישים אשר לדוד.

שורה 41—48: במה אקדם (עדה"כ מיכה ו' ו') לאדוני אכף לאיש חסד? הבשבחי אקדמנו? הן אם אוסיף על שבחיו כהנה וכהנה אמצאה כי לא שבחתיו אף על חצי החסדים אשר נמל עלי, וכמה פעמונים אעשה לו על שולי מעיליו סביב, להשמיע בחוץ קול תהלתו (ראה הערתו לשיר כ"ח צד 38 שורה 3—8). והנה רבו מעיליו מאד, כי הוא עטה מעיל חממה, וכו', וגדילים עשה לו על ארבע כנפות כסותו (דברים כ"ב י"ב) את היקר ואת ההוד, את החסד ואת הענוה. — כשרון מעללים (שורה 46), ר"ל כשרון המעשה, קהלת ד' ד'.

שורה 49—50: ראה הערתו לסי' ב"ש שורה 3—4 (צד 73).

שורה 51—53: ואם לא אוכל לסיים כולי שבחי דמרי לא אמנע בעבור זאת להניד בפניו מקצת שבחו (עירובין י"ח:) ואהיה כענני קיץ הקלים אשר לא יוכלו להגשים ואנחנו מסתפקים בהוילם טללים, או כרוּדף אהיה, אשר אם גלאה להשיג את ראש המחנה, יזנב הנחשלים (דברים כ"ה י"ח), כלומר אסתפק במועט.

שורה 55—58: אחר אשר הרבה בתהלת המהלל יאמר לו: כל הדברים אשר דברתי בך (ראה שה"ש ח' ח') אמת הם ואינם כדברי שיר שאמרו עליו מיטב השיר כובו, וכל שמעי דברי יעידון גידון כי הם ננים ואמתיים כדברי הנבואה, רק שהם שקולים במשקל. ע"ד מלת נבואה ושמושו אצל המשוררים אדבר במ"א.

שורה 59—60: יסיים דבריו בברכה ויאמר: אתה יסוד עולם (משלי י' כ"ה) שלה שלום, היה שָׁלוֹן ושלום בנעם ד', אשר הפיל לך חבלים בנעימים (תהלים מ"ז ו').

D î w â n

des

Abû-l-Hasan Jehuda ha-Levi.

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter bearbeitet
und mit einer ausführlichen Einleitung versehen

von

Dr. H. Brody.

Erster Band:

Nichtgottesdienstliche Poesie.

(Anmerkungen. I. Liefg.)

BERLIN, 1899.

Druck von H. Itzkowski, Gips-Str. 9.